

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Op Vrije Voeten: Herintreding van Maatschappelijk Gevoelige Ex-Gedetineerden

Elbers, J.M.; Weggemans, D.J.; Liem, M.C.A.

Citation

Elbers, J. M., Weggemans, D. J., & Liem, M. C. A. (2016). *Op Vrije Voeten: Herintreding van Maatschappelijk Gevoelige Ex-Gedetineerden*. doi:10.13140/RG.2.2.11933.72163

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/65487>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Campus Den Haag

Kantoren Stichthage | Koningin Julianaplein 10 | 2595 AA Den Haag

Op Vrije Voeten: Herintreding van Maatschappelijk Gevoelige Ex-gedetineerden

NOVEMBER 2016

J.M. Elbers
D. Weggemans
M. Liem

INSTITUTE OF SECURITY AND GLOBAL AFFAIRS
FACULTY OF GOVERNANCE AND GLOBAL AFFAIRS
Doi: 10.13140/RG.2.2.11933.72163

**Universiteit
Leiden**
Campus Den Haag

Samenvatting

De terugkeer van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden naar de maatschappij, roept veel vragen op: Hoe vergaat het deze mensen wanneer zij op vrije voeten komen? Welke rol speelt de mogelijke grote publieke belangstelling in hun herintreding? Zijn zij wel in staat om te “re-integreren”? Hoe gaan professionals die hen begeleiden om met de ervaren maatschappelijke druk omtrent deze (ex-)gedetineerden? Dergelijke vragen, maar ook de maatschappelijke sentimenten die vaak met hun terugkeer gepaard gaan, zijn vanuit een moreel perspectief goed invoelbaar. Het ontbreekt tot nog toe, echter, aan feitelijke kennis om deze sentimenten tegen af te wegen.

De rol van publieke belangstelling na de vrijlating van ex-gedetineerden is tot op heden veelal verwaarloosd in eerder wetenschappelijk onderzoek. Dit vormde het startpunt van deze verkennende studie. Aan de hand van een select aantal interviews - met tien maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden en zeventien professionals - hebben we een aantal aspecten van de problematiek van deze groep ex-gedetineerden in kaart proberen te brengen.

Omdat re-integratiebeleid doorlopend in ontwikkeling en het aantal respondenten van deze studie beperkt is, behelst deze studie geen beleidsevaluatie. Het geeft daarentegen een stem aan een onderbelichte groep en analyseert hun ervaringen, evenals die van professionals. Het uiteindelijke doel is om een aantal factoren op meerdere (levens)domeinen aan te kaarten, die van belang kunnen zijn voor succesvolle herintreding van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Uit de interviews komen de volgende inzichten naar voren.

Gedetineerden als veiligheidsrisico's

Reeds in de gevangenis ervaren maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden dat zij, op basis van gepercipieerde veiligheidsrisico's, anders worden benaderd. Al dan niet vrijwillig worden zij afgezonderd van reguliere gedetineerden, omdat zij gezien worden als risico voor de maatschappelijke veiligheid, de rust onder gedetineerden op reguliere afdelingen bedreigen en/of omdat zij zelf risico lopen op mishandeling door medegedetineerden.

Onvoorbereid de maatschappij in

Volgens ex-gedetineerden kan deze ‘risico-benadering’ tot gevolg hebben dat er tijdens hun detentie slechts beperkte aandacht wordt besteed aan het leven ná de gevangenis. De bijzondere afdelingen waar deze risico-gedetineerden vaak op terecht komen, bieden volgens hen maar een beperkt aanbod van re-integratieactiviteiten aan. Het formele re-integratiebeleid lijkt dit te onderschrijven. Bovendien komen ex-gedetineerden in sommige gevallen niet in aanmerking voor wel aanwezige re-integratieactiviteiten, op grond van hun strafduur of criminele voorgeschiedenis. Deze maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zeggen overduidelijk een behoefte te koesteren, aan meer

re-integratieactiviteiten tijdens hun jaren van gevangenschap.

Herintreding in de schijnwerpers

Na detentie zijn deze ex-gedetineerden meer dan eens bekend. Naar aanleiding van publieke belangstelling, ervaren zij een dubbel stigma: dat van 'Ex-gedetineerde' en van 'Veiligheidsrisico'. Hierdoor voelen zij zich enerzijds met vooroordelen bejegend door hun (oude) omgeving en anderzijds door betrokken partijen die hun herintrede faciliteren. In elke nieuwe situatie zijn zij zoekend naar de meest geschikte manier om met hun stigma's om te gaan.

Het aanwezige risico op maatschappelijke onrust creëert ook spanningen bij betrokken partijen: geen van hen zit te wachten op negatieve publiciteit en mogelijke reputatieschade. De risico-benadering die sommige partijen erop nahouden, kan praktisch ten koste gaan van het ontplooiën van op re-integratie gerichte activiteiten. Uit angst voor het ontstaan van onrust in de samenleving kunnen verlopen worden geweigerd en een breed scala aan beperkende bijzondere voorwaarden worden opgelegd. Er bestaat geen strikt protocol voor het faciliteren van de herintreding van deze groep ex-gedetineerden. Dat betekent op papier dat er ruimte is voor "maatwerk". Maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, echter, ervaren meer dan eens dat de nadruk van betrokken partijen ligt op het controleren van risico's, in plaats van het bieden van op de persoon toegesneden adequate ondersteuning. Zij ervaren een trage samenwerking tussen een veelvoud aan partijen, die *over* in plaats van *met* hen beslissingen nemen over herintreding. Een deel van de gesproken professionals herkent deze risico-benadering. Zij geven aan dat, wanneer publieke belangstelling gepaard gaat met de herintrede van een ex-gedetineerde, diens begeleiding meer tijd en inspanning van hen vraagt, en de samenwerking tussen partijen meer dan eens bemoeilijkt wordt.

Risicomanagement versus Rehabilitatie

Maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zijn primair *zelf* verantwoordelijk voor een soepele overgang naar de maatschappij. Dit betekent dat zij zich zullen moeten inspannen voor hun re-integratie. Zij kunnen in de regel daarbij worden ondersteund door betrokken partijen, zoals de Reclassering. Hierbij dient te worden opgemerkt dat niet elke ex-gedetineerde even gemotiveerd is om zich in te zetten voor een succesvolle herintreding en bereid is alle mogelijke hulp te aanvaarden. Het blijvend aanbieden van op maat gemaakte hulp, kent dan mogelijk een dood spoor. Vanuit veiligheidsoogpunt rest voor deze ex-gedetineerden ten minste het pragmatisch organiseren van toezicht. Zowel gemotiveerde als niet-gemotiveerde maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden kunnen tal van externe obstakels tegenkomen tijdens hun herintreding, waar betrokken partijen mogelijk invloed op uit kunnen oefenen.

Eenmaal op vrije voeten hebben reguliere ex-gedetineerden al moeite met het vinden van een woning, een baan, en het opbouwen van een zinvol leven. Door publieke belangstelling en daaropvolgende stigmatisering, is dit voor maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden extra moeizaam. Zowel tijdens

als na detentie, ervaren zij beperkte ondersteuning door betrokken partijen.

Bijna de helft van de ex-gedetineerden uit ons onderzoek geeft aan na hun vrijlating op eigen initiatief huisvesting te hebben gerealiseerd. Zij die voor hun huisvesting afhankelijk waren van externe partijen, bekritisieren de traagheid waarmee een woonruimte kon worden gerealiseerd. Ex-gedetineerden schrijven dit toe aan overmatig risicomanagement door betrokken partijen. Met betrekking tot het (tijdig) vinden van passende huisvesting, is volgens professionals de burgemeester doorslaggevend. Het verschilt per casus en per burgemeester in deze heeft bijgedragen aan een soepele herintrede.

Professionals benadrukken dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden normaliter geen kans maken op de arbeidsmarkt, tenzij zij actief ondersteund worden door externe partijen. De ex-gedetineerden geven aan die ondersteuning te missen. De meerderheid van de ex-gedetineerden die wij spraken, was afhankelijk van een uitkering. Een gebrek aan werk kan naast economische gevolgen, ook cognitieve en sociaalpsychologische gevolgen hebben. Het kan ook een gebrek aan een zinvolle dagbesteding betekenen, zoals uit deze studie blijkt. Sommige ex-gedetineerden vinden wel enige zingeving terug in vrijwilligerswerk, welke zij vaak op eigen initiatief aangaan.

Ook het sociale netwerk van maatschappelijk gevoelige gedetineerden is na detentie meer dan eens verdwenen. Het aangaan van nieuwe sociale relaties, wordt bovendien bemoeilijkt door het stigma wat zij meedragen. Zij zijn bijvoorbeeld bang om herkend en publiekelijk veroordeeld te worden. Velen missen ondersteuning op het sociale vlak. Sommigen vinden deze ondersteuning in vrijwilligers. In aanvulling op deze ervaren gebreken, beoordelen ex-gedetineerden de aanwezige hulp vaak als controlerend en nauwelijks als ondersteunend. Betrokken partijen lijken zich vaak in de eerste plaats te bekommeren om het beheersen van risico's. Hierdoor staat de rehabilitatie van ex-gedetineerden niet (langer) centraal. Paradoxaal genoeg wordt met deze overmatige nadruk op risicobeheersing, de kans op recidive hypothetisch juist vergroot. Door de heersende risico-oriëntatie lijkt geregeld aan één van de doelen van detentie, rehabilitatie, vaak voorbij te worden gegaan.

Aanbevelingen

- Faciliteer re-integratiemogelijkheden op bijzondere afdelingen in de gevangenis.
- Verbeter ondersteuning van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden bij het realiseren van huisvesting en het vinden van werk na detentie.
- Experimenteer met sociale ondersteuning van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zonder zedenachtergrond.
- Prioriteer het bevorderen van rehabilitatie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, boven risicomanagement.

Dankwoord

Deze studie is tot stand gekomen dankzij de medewerking van een niet gering aantal personen, dat zich zowel voor als achter de schermen heeft ingezet om deze studie te voltooien.

Onze dank gaat uit naar de bereidwillige professionals en beleidsmedewerkers die wij hebben gesproken: Personen die door de jaren heen een schat aan ervaring met deze uitzonderlijke groep ex-gedetineerden hebben opgebouwd en bereid waren deze met ons te delen. Professionals op bestuurlijk en uitvoerend niveau hebben ons met interesse in deze vraagstelling, en hartelijkheid verwelkomd. Een speciaal dankwoord gaat uit naar de meervoud van medewerkers van Stichting Exodus, die wij verspreid door het land hebben kunnen spreken.

In het bijzonder danken wij de ex-gedetineerden waar wij mee spraken. Wij beseffen dat het voor hen niet gemakkelijk is geweest om hun levensverhaal toe te vertrouwen aan, hen tot dan toe onbekende, wetenschappelijk onderzoekers. De grote openheid waarmee zij met ons durfden te spreken over hun verleden en soms nog zeer tumultueuze heden, heeft een bijzondere empirische diepgang in onze resultaten aangebracht. Hun gedetailleerde verhalen en ervaringen zijn de hoeksteen van deze studie.

Tenslotte zijn wij de Gratama-Stichting zeer erkentelijk voor het middels financiële steun mogelijk maken van deze studie.

Afkortingen

AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
CVvi	Centrale Voorziening voorwaardelijke invrijheidstelling
DJI	Dienst Justitiële Inrichtingen
EBI	Extra Beveiligde Inrichting
EU	Europese Unie
EZV	Afdeling Extra Zorgvoorziening
FPC	Forensisch Psychiatrisch Centrum
FPK	Forensisch Psychiatrische Kliniek
NCTV	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid
NGB	Nederlands Genootschap Burgemeesters
OM	Openbaar Ministerie
PBW	Penitentiaire Beginselenwet
PI	Penitentiaire Inrichting
PIW	Penitentiaire Inrichting Werker
RN	Reclassering Nederland
RIC	Re-integratiecentrum
RSJ	Raad voor Strafrechtstoepassing en Kinderbescherming
TA	Terroristenafdeling
Tbs	Terbeschikkingstelling
VI	Voorwaardelijke Invrijheidstelling
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
VOG	Verklaring Omtrent het Gedrag
WODC	Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum

1. Inleiding

“Mega-mars tegen omstreden Volkert van der G.”

“Een week geleden werd bekend dat Benno L. in Leiden woont. Dat leidde tot grote onrust bij buurtgenoten [...] “Hij woont op de Apollolaan 4, zeggen ze [...] hoog genoeg om hem naar beneden te gooien.””

Jaarlijks keren zo'n 33.000 ex-gedetineerden terug in de samenleving.¹ Slechts een klein deel daarvan wordt in meer of mindere mate geconfronteerd met publieke belangstelling. Niet zelden gaat deze belangstelling gepaard met demonstraties of uitingen van woede en onbegrip zowel online als offline. In dit onderzoek zullen we stilstaan bij de processen van herintreding van wat wij *maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden* noemen.² Dit begrip verwijst in deze studie naar personen wiens vrijlating uit de gevangenis publieke en politieke belangstelling oproepen.

Op welke manier en in welke gevallen dergelijke maatschappelijke onrust zich precies manifesteert, verschilt per moment en context.³ Mediaberichten⁴ spelen hierbij vaak een belangrijke rol.⁵ Onder meer door te publiceren over gepleegde delicten, maar ook over ontwikkelingen in rechtszaken, proefverloven en re-integratie activiteiten, helpen zij bij het vormen van onze gedachten en oordelen over ex-gedetineerden.⁶ In sommige gevallen kan de aandacht voor bepaalde ex-gedetineerden dan ook jaren duren. Zo wordt bijvoorbeeld over de resocialisatie van Volkert van der G. en Samir A., die respectievelijk in 2014 en 2013 in voorwaardelijke vrijheid gesteld werden,

“De PVV“ reageert met afschuw op het bericht dat Volkert van der G. onder voorwaarden in vrijheid wordt gesteld.”

¹ Rijksoverheid, z.d.

² Instituut Fysieke Veiligheid, 2015.

³ Hulshof et al., 2007.

⁴ De krantenkoppen in dit hoofdstuk zijn, respectievelijk, afkomstig uit: Van Vliet, D. (2013, 13 oktober). 'Megamars tegen omstreden vrijlating Volkert van der G.'. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 7 december 2015, van <http://www.ad.nl/rotterdam/megamars-tegen-omstreden-vrijlating-volkert-van-der-g~a944a090/>.

Instituut Fysieke Veiligheid (2015). *Sociale media-analyses van vijf kritieke momenten*. Infopunt Veiligheid, Instituut Fysieke Veiligheid, HowAboutYou. Arnhem: Instituut Fysieke Veiligheid.

Volkskrant (2014, 26 maart). 'Reacties vrijlating Van der G.: 'Politiek moet zich hiermee niet bemoeien'. Geraadpleegd op 8 december 2015, van <http://www.volkskrant.nl/politiek/reacties-vrijlating-van-der-g-politiek-moet-zich-hiermee-niet-bemoeien~a3622718/>.

⁵ Greer & Jewkes, 2005; Vanderveen, 2011.

⁶ Greer, 2003.

anno 2016 nog door diverse media bericht.⁷

Ook uit een recente analyse van het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV) blijkt dat in Nederland steeds vaker sprake is van maatschappelijke commotie over de herintrede van ex-gedetineerden in Nederland. Een voorbeeld is de onrust die in februari 2015 ontstond toen bekend werd dat veroordeeld pedofiel Benno L. zich in Leiden wilde vestigen. Tegenstanders vonden elkaar op sociale media en organiseerden bijna dagelijks demonstraties bij de flat van de ex-gedetineerde zedendelinquent, waarbij zijn vertrek uit de stad geëist werd.⁸ In de media zouden deze manifestaties later bestempeld worden als “pedohysterie”.⁹

Er is steeds vaker sprake van maatschappelijke commotie over de herintrede van ex-gedetineerden in Nederland.

“Deze moeder van zes kinderen is zo opgefokt dat ze bijna een agent omver maait met haar spandoek. Het is volgens de Leidse een kwestie van tijd voor Benno L. weer toeslaat. “Eenmaal een pedo, altijd een pedo” gilt ze.”

Welke impact publieke belangstelling heeft op de herintrede van ex-gedetineerden, is vooralsnog onduidelijk. Wel weten we uit eerder wetenschappelijk onderzoek dat stigmatisering een zeer negatieve invloed kan hebben op het algehele proces van herintreding van ex-gedetineerden. Het merendeel van het onderzoek op dit terrein komt uit het buitenland en richt zich voornamelijk op de relatie tussen stigmatisering en recidive van ex-gedetineerden met een zedenachtergrond.¹⁰ Uit dergelijk onderzoek wordt geregeld duidelijk dat door stigmatisering een situatie kan ontstaan die wordt gekenmerkt door isolatie en gebrekkige sociale ondersteuning, welke uiteindelijk de kans op recidive kan vergroten.¹¹ Naar gedetineerden met andere delictsachtergronden, maar die wel geregeld in de publieke belangstelling staan, is een stuk minder onderzoek verricht. Voornamelijk zijn de ervaringen van de ex-gedetineerden zelf tot op heden onderbelicht gebleven. Deze studie tracht een eerste aanzet te zijn tot meer inzichten in wat het eigenlijk betekent om als bekende (en soms beruchte) ex-gedetineerde terug te keren in een maatschappij die je nauwlettend in de gaten houdt.

1.1 Het belang van een studie naar maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden

Onder re-integratie wordt in essentie verstaan: Alle activiteiten die gericht

⁷ Zie bijvoorbeeld: <http://www.volkskrant.nl/binnenland/-volkert-van-der-g-hoeft-niet-terug-naar-gevangenis~a4234139/>, en: <http://www.nrcreader.nl/artikel/6749/het-nieuwe-leven-van-samir-a>.

⁸ Zie: <http://www.nu.nl/binnenland/3709589/tweehonderd-betogers-benno-l-in-leiden.html>

⁹ Zie: <http://www.nu.nl/binnenland/2267584/om-heeft-benno-l-dood-verklaard.html>

¹⁰ Levenson et al., 2007.

¹¹ Quinn et al., 2004; Tofte, 2007; Burchfield & Mingus, 2008; Schram & Milloy, 1995; Adkins et al., 2000; Vásquez et al., 2008; Schultz, 2014.

zijn op het verminderen van de kans op herhaling en begint idealiter reeds binnen de muren van de gevangenis.¹² De verantwoordelijkheid voor het faciliteren van re-integratie van alle ex-gedetineerden ligt bij meerdere partijen. De Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), het Openbaar Ministerie (OM), Reclassering Nederland (RN), de politie, gemeenten en anderen werken in toenemende mate intensief samen om de terugkeer van ex-gedetineerden in de maatschappij succesvol en zonder commotie te laten verlopen.¹³ Zij rekenen dreigende maatschappelijke onrust bij de re-integratie van ex-gedetineerden namelijk vaak tot potentiële crisissituatie.

In de enige tot nu toe uitgevoerde Nederlandse studie naar sociale onrust rondom ex-gedetineerden, analyseerden Boone en collega's (2014) negen crisissituaties die waren ontstaan naar aanleiding van de terugkeer van zedendelinquenten.¹ Zij concludeerden dat het ontstaan van onrust lastig te voorspellen is, maar dat de mate waarin commotie kan worden tegengegaan, in grote mate afhangt van het optreden van de partijen die betrokken zijn bij het re-integratieproces – voornamelijk de gemeente.

Hoewel duidelijk wordt dat betrokken partijen zich inspannen om de risico's op sociale onrust en recidive proberen te minimaliseren blijkt uit bestaand onderzoek tegelijkertijd dat er geregeld nogal uiteenlopende ideeën bestaan over de wijze waarop dit het beste kan worden gedaan.¹⁴ Daarnaast is het nog onbekend hoe hun handelen in deze (crisis)situaties, deze ex-gedetineerden beïnvloedt. Inzichten in de herintredingsprocessen van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden kunnen een basis vormen voor de ontwikkeling van effectievere beleidsstrategieën. Hier zijn niet enkel de betrokken professionals of de bredere maatschappij bij gebaat, maar uiteindelijk ook de individuele ex-gedetineerden zelf. Ex-gedetineerden kunnen na hun vrijlating worden geconfronteerd met allerlei obstakels. Dit maakt het voor hen geregeld lastig om een nieuw zinvol bestaan op te bouwen. Zij worden geconfronteerd met problemen op het gebied van arbeidsparticipatie en huisvesting tot sociale obstakels bij relatievorming en het aangaan van sociale contacten.¹⁵ Effectieve begeleiding kan hen helpen potentiële obstakels het hoofd te bieden.

Maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden komen niet tekort aan media-aandacht. Toch zijn ze tot op heden verwaarloosd in termen van wetenschappelijk onderzoek. Zoals eerder benoemd heeft het huidige re-integratieonderzoek zich tot op heden voornamelijk bezig gehouden met factoren die de herintreding van 'reguliere' populaties (ex-) gedetineerden kan bevorderen, zoals het hebben van een woning of een sociaal netwerk dan wel kan belemmeren, zaken als stigmatisering of duur van de detentie.¹⁶

inzichten in de herintredingsprocessen van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden kunnen een basis vormen voor de ontwikkeling van effectievere beleidsstrategieën.

¹² Zie voor een gedetailleerde beschouwing van het begrip 're-integratie': Maruna & Immerzeon, 2014; Ministerie van Veiligheid en Justitie & Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014, p. 2.

¹³ Ministerie van Veiligheid en Justitie & de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld Van de Bunt et al., 2011; Liem, 2015.

¹⁵ Petersilia, 2003; Uggen et al., 2004; Western & Pettit, 2010.

¹⁶ Zie onder meer: Chiricos et al., 2007; Nagin et al., 2009.

Welke rol deze factoren spelen bij de re-integratie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden en in welke mate zij daarbij worden ondersteund is nog onduidelijk.

Daarnaast hebben wetenschappers zich ook minimaal gericht op de effecten van (dreigende) grootschalige publieke belangstelling op het re-integratieproces van ex-gedetineerden. Uitzonderingen zijn hier de onderzoeken naar ex-gedetineerden met een zedenachtergrond. Een blik in de krant, echter, leert dat commotie bij allerlei typen ex-gedetineerden kan ontstaan, denk aan terugkerende verdachten of plegers van levensdelicten of terroristische misdrijven. Het is dan ook interessant om te kijken of er gemeenschappelijke kenmerken vallen te ontdekken in hun herintreding.

Ten slotte wordt er in publieke en academische discussies omtrent de re-integratie van ex-gedetineerden vaak *over* hen gesproken, terwijl de stemmen van ex-gedetineerden zelf meer dan eens verwaarloosd en vergeten worden.¹⁷ Toch zijn ervaringen uit eerste hand, onmisbaar voor een realistische weergave van de re-integratie van deze ex-gedetineerden.

1.2 Deze studie

In deze *exploratieve* studie staat de vraag centraal welke problematiek gepaard gaat met de re-integratie van ex-gedetineerden die geconfronteerd worden met publieke belangstelling en welke elementen de re-integratie van deze ex-gedetineerden adequaat kunnen bevorderen. De onderzoekspopulatie bestaat derhalve uit individuen die veroordeeld zijn voor verschillende type delicten zoals zedendelicten, levensdelicten en terroristische misdrijven. Wat hen bindt is de publieke belangstelling waar zij allen mee te maken hebben (gehad) na hun vrijlating.

Wij willen in deze studie een voorzichtig eerste licht laten schijnen op de relatie tussen (grootschalige) maatschappelijke aandacht en de mogelijkheid tot succesvolle herintreding van ex-gedetineerden. Hierbij past een kwalitatieve benadering. Om deze relatie inzichtelijk te maken, richten we ons in eerste instantie op de ervaringen van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zelf. Hiervoor zijn semigestructureerde interviews afgenomen met een select aantal ex-gedetineerden en professionals van organisaties die betrokken zijn (geweest) bij hun re-integratieproces. Bij deze verkennende insteek past ook dat we ons niet te veel zullen laten leiden door vooraf geïdentificeerde kaders. Dan bestaat juist het risico dat de analytische kaders leidend worden en relevante zaken over het hoofd worden gezien.

De volgende overwegingen moeten bij het lezen van dit rapport en de interpretatie van de resultaten beslist in het achterhoofd gehouden worden. Allereerst moet nadrukkelijk worden opgemerkt dat het hier geen evaluatiestudie betreft. Tevens claimen wij geen algemene geldigheid van onze bevindingen. Daarvoor is de studie te beperkt in omvang. Wel hopen wij met deze verkennende publicatie de problematiek omtrent de maatschappelijke gedetineerde zowel wetenschappelijk als bestuurlijk te agenderen. Bovenal gaat het hier om een pilotstudie waarbij we de herintreding van ex-gedetineerden op basis van hun maatschappelijke

¹⁷ LeBel & Maruna, 2012.

gevoeligheid willen bestuderen.

Leeswijzer

In het volgende Hoofdstuk (2) zullen we stilstaan bij de bestaande literatuur over factoren die kunnen bijdragen aan de herintreding van (ex-)gedetineerden en factoren die re-integratie juist kunnen tegenwerken. In Hoofdstuk 3 worden vervolgens de onderzoeksmethoden verder toegelicht. Daarna geven we in Hoofdstuk 4 het re-integratiebeleid weer zoals dat formeel op papier staat. Tegelijkertijd kijken we in hoeverre de praktijkervaringen van de ex-gedetineerden en professionals die wij spraken, met dit beleid overeenkomen en welke problemen er door hen worden ervaren tijdens herintreding. Deze praktijkervaring vormt het uitgangspunt van Hoofdstuk 5 en 6, waar we ex-gedetineerden en betrokken professionals aan het woord laten over hun ervaringen met herintreden in de schijnwerpers. Ten slotte trekken we in Hoofdstuk 7 conclusies naar aanleiding van onze bevindingen. Afsluitend dragen we aanbevelingen aan om zowel de praktijk als het beleid van de re-integratie van deze groep ex-gedetineerden te kunnen verbeteren.

2. Feit en Fictie

2.1 Wie zijn maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden?

De groep ex-gedetineerden die publieke belangstelling trekt is zeer heterogeen. De praktijk leert dat sociale onrust naar aanleiding van herintreding vaker ontstaat bij plegers van delicten die een aanzienlijke inbreuk maken op heersende maatschappelijke normen en waarden.¹⁸ Zij kunnen daardoor op een grotere morele afkeur rekenen dan bijvoorbeeld vermogensdelinquenten.¹⁹ Dat is onder meer het geval bij levensdelicten of zedendelicten²⁰, te meer wanneer het delict slachtoffers betreft zoals ouderen, vrouwen en kinderen.²¹ Daarnaast kan worden gedacht aan individuen die na hun veroordeling voor terroristische delicten weer op vrije voeten zijn gekomen. Uiteraard kunnen ook andere individuen, zoals bekende karakters uit het criminele circuit, geconfronteerd worden met publieke belangstelling tijdens herintreding.

2.2 Veiligheidsparadox: Recidivecijfers versus Veiligheidsgevoel

Van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden wordt regelmatig gedacht dat zij, ook na hun vrijlating, een groot gevaar vormen voor de samenleving. Naast afkeer roept vrijlating van sommige typen ex-gedetineerden ook angst voor herhaling op.²² Deze collectieve angst is de voorbode voor maatschappelijke onrust. Gevoelens van angst en boosheid lijken de protestbereidheid van burgers bij herintredende maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden te verhogen.²³ Die angst wordt, daarentegen, lang niet altijd ondersteund door wetenschappelijke inschattingen van recidive en gedocumenteerde recidivecijfers.²⁴ Om dit te kunnen illustreren, brengen we eerst de recidive in kaart van enkele groepen waar deze 'beruchte' ex-gedetineerden deel van uit kunnen maken.

Plegers van zedendelicten

Jaarlijks keren ongeveer 700 zedendelinquenten terug naar de Nederlandse samenleving vanuit de gevangenis, TBS-centra en psychiatrische inrichtingen.²⁵ In de loop der tijd zijn diverse Nederlandse onderzoeken uitgevoerd naar de recidive van zedendelinquenten.

Uit onderzoek van Nieuwbeerta, Blokland en Bijleveld (2003) onder ongeveer 500 zedendelinquenten bleek dat 29% van de zedendelinquenten binnen 25 jaar opnieuw een zedendelict pleegde. Van deze zedendelicten betrof ongeveer een derde verkrachting of aanranding, een derde ontucht en

¹⁸ Postmes et al., 2013.

¹⁹ Goffman, E. 1963; Jones et al. 1984; Greer & Jewkes, 2005. Van Zomeren et al., 2008.

²⁰ Vandaar het begrip 'zedendelicten': Omdat deze delicten sterk indruisen tegen de heersende maatschappelijke zeden en mores.

²¹ Liem, 2015; Rettenberger et al., 2015.

²² Instituut Fysieke Veiligheid, 2015.

²³ Bruins, 2016.

²⁴ Elzen & Van Gooswilligen, 2013.

²⁵ Reclassering Nederland, 2014.

Van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden wordt regelmatig gedacht dat zij, ook na hun vrijlating, een groot gevaar vormen voor de samenleving

Jaarlijks keren ongeveer 700 zedendelinquenten terug naar de Nederlandse samenleving

een derde betrof schennis. De zedenrecidive was het hoogst bij de exhibitionisten (40 procent), en het laagst bij de verkrachters en aanranders (24 procent). De ontucht-plegers zaten daar met 28 procent iets boven.

Leuw en collega's (1999) volgden zedendelinquenten die uit de tbs waren ontslagen en rapporteerden lagere recidivecijfers. Na follow-up periode van 23 jaar bleek dat 12 procent van de ex-tbs-gestelden recidiveerde met een seksueel delict, waarvan 8 procent recidiveerde met een pedoseksueel delict. Recenter onderzoek toont aan dat 33 procent van de ex-tbs-gestelde verkrachters na 12 jaar opnieuw een seksueel delict hadden begaan. Dat percentage bedroeg bijna het dubbele voor veroordeelden van kindermisbruik. Wat betreft niet-seksuele delicten lagen hun recidivepercentages op respectievelijk 44 en 52 procent.²⁶

Volgens onderzoek van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) (2012) pleegde ongeveer 10 tot 17 procent van de ex-tbs-gestelde zedendelinquenten opnieuw een zedendelict.²⁷ De kans dat ex-tbs-gestelde zedendelinquenten opnieuw een zedendelict begaan stijgt significant naarmate de tijd vordert – sneller dan dat van niet-zedendelinquenten.²⁸ Drie jaar na uitstroom ligt het recidivepercentage van zedendelinquenten die een zeer ernstig delict begaan op 10 procent, na negen jaar op 20 procent en na 18 jaar ligt dit percentage op 30 procent. Deze percentages zijn in de afgelopen jaren wel iets afgenomen.

Hendriks en Bijleveld²⁹ (2008) vonden in hun onderzoek dat bijna 11 procent van de onderzochte residentieel behandelde jeugdige zedendelinquenten, na ongeveer negen jaar opnieuw een zedendelict pleegde. Zestig procent van de jongeren pleegde enig ander delict na vrijlating, waarvan 26 procent een geweldsdelict. Later onderzoek toonde bij benadering gelijke bevindingen.³⁰

Samenvattend, Nederlands onderzoek onder zedendelinquenten geeft allereerst aan dat recidivepercentages sterk verschillen als er onderscheid gemaakt wordt naar delict, en bovendien dat niet van alle afzonderlijke groepen delinquenten de recidivecijfers bekend zijn. Gemiddeld begaat een kwart van de zedendelinquenten opnieuw een zedendelict. Tegelijkertijd ligt hun kans op recidive het laagst van alle andere delinquenten in Nederland. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met buitenlandse onderzoeken.³¹ Er is geen wetenschappelijk bewijs dat ondersteuning biedt aan de leus: 'Eens een zedendelinquent, altijd een zedendelinquent'.

Plegers van levensdelicten

Ongeveer 800 ernstige geweldsdelinquenten stromen jaarlijks terug in de Nederlandse samenleving. Onder ernstige geweldsdelicten worden onder meer levensdelicten (moord en doodslag) en zware mishandelingen verstaan. In zowel binnen- als buitenlands onderzoek is recidive onder ernstige

²⁶ De Vogel, et al., 2004.

²⁷ Schönberger & de Kogel, 2012.

²⁸ Hanson & Bussière, 1998; Schönberger & de Kogel, 2012.

²⁹ Hendriks & Bijleveld, 2008

³⁰ Van den Berg et al., 2011.

³¹ Hanson & Morton-Bourgon, 2007.

Er is geen wetenschappelijk bewijs dat ondersteuning biedt aan de leus: "Eens een zedendelinquent, altijd een zedendelinquent."

gewelddelinquenten slechts beperkt onderzocht.³² In een zeer omvangrijk, maar algemeen Nederlands onderzoek naar recidive onder ex-gedetineerden die een ernstig gewelddelict hadden gepleegd, bleek dat ongeveer 33 procent binnen twee jaar recidiveerde.³³ Ongeveer 5 procent van hen recidiveerde met een zeer ernstig gewelddelict (zoals zware mishandeling, doodslag of moord) en 26 procent pleegde een ernstig gewelddelict (zoals eenvoudige mishandeling). Voor zover wij weten is naar recidive van plegers van moord en doodslag in Nederland, twee keer gericht onderzoek gedaan.

In een unieke Nederlandse studie onderzochten Vries, Liem en Nieuwbeerta³⁴ (2010) de recidivecijfers van ongeveer 140 minderjarige jongeren die waren veroordeeld voor moord of doodslag. Zij vonden dat een jaar na detentie, ongeveer 30 procent ten minste éénmaal had gerecidiveerd. Dit percentage klonk tot 50 procent na ongeveer drie jaar. In totaal recidiveerde 59 procent op enig moment na vrijlating uit de gevangenis. Van alle recidivedelicten besloeg drie procent opnieuw moord of doodslag, 20 procent overige gewelddadige delicten en 22 procent beging vermogensdelicten.

Baaij, Liem en Nieuwbeerta³⁵ (2012) onderzochten de recidivecijfers van 600 volwassen plegers van moord en doodslag. Het totale recidivepercentage van deze Nederlandse moordenaars bedroeg 51 procent. Slechts een derde van de recidivisten pleegde opnieuw een gewelddadig delict. Het onderzoek toonde eveneens aan dat een langere gevangenisstraf gepaard ging met een hogere kans op recidive.

Samenvattend, het beschikbare recidiveonderzoek illustreert dat plegers van levensdelicten in Nederland een gemiddeld recidiverisico hebben. Dit is in overeenstemming met internationaal onderzoek.³⁶ De kans dat moordenaars opnieuw een moord begaan is bijzonder klein. Ook blijkt terugval in vormen van ernstig geweld slechts 20 tot 30 procent van de totale recidive te bedragen. Wanneer deze delinquenten recidiveren is dat vaak voor lichtere vergrijpen. De kans dat moordenaars op enigerlei wijze recidiveren, stijgt geleidelijk in de jaren na hun vrijlating. Of er verschillen bestaan tussen recidiverisico's van tbs-gestelde ernstige geweldplegers en reguliere gedetineerden moet vervolgonderzoek verduidelijken.³⁷

Plegers van terroristische delicten

Door de heimelijkheid van extremistische en terroristische groeperingen is deze doelgroep slecht te bereiken. Derhalve zijn onderzoeken naar recidivecijfers onder terroristen als groep delinquenten afwezig.³⁸ Casuïstiek doet vermoeden dat de kans op *persistence* (het blijvend aanhangen van een radicaal gedachtegoed en/of het sympathiseren met, dan wel het verrichten van terroristische delicten) groot is, ook na enige tijd in detentie te hebben

³² Liem, 2015.

³³ Alberda & Wartna, 2013.

³⁴ Vries, Liem & Nieuwbeerta, 2010.

³⁵ Baaij et al., 2012.

³⁶ Zie bijvoorbeeld: Heide et al., 2001; Hill et al., 2008.

³⁷ Baaij et al., 2012.

³⁸ Ganor & Falk, 2013.

Het beschikbare recidiveonderzoek illustreert dat plegers van levensdelicten in Nederland een gemiddeld recidiverisico hebben.

doorgebracht.³⁹ Empirisch onderzoek dat deze vermoedens kan ondersteunen, ontbreekt vooralsnog.

2.4 Desistance

Het belangrijkste doel van herintreding is *desistance*, aldus de voormalige Nederlandse staatssecretaris van Veiligheid en Justitie Fred Teeven.⁴⁰ Desistance behelst kortweg het stoppen met criminaliteit of antisociaal gedrag (delinquent gedrag)⁴¹ en kan worden gezien als het datgene wat recidive voorkomt. Over de conceptuele definitie van desistance heerst geen wetenschappelijke consensus, noch over de operationalisering ervan.⁴² De meeste definities van desistance behelzen het (al dan niet tijdelijk) stoppen met delinquent gedrag.⁴³ Een statische lezing is dat desistance op een vast punt in de tijd plaatsvindt – het moment wanneer iemand stopt met crimineel gedrag. Een meer dynamische lezing is dat er sprake is van een geleidelijk proces van stoppen met delinquentie.⁴⁴ Hoewel dit proces mogelijk gepaard kan gaan met valse starten en misstappen, mondt het uiteindelijk uit in een niet-criminele levensstijl.⁴⁵ Over de afgelopen decennia is in toenemende mate gepleit voor de meer dynamische lezing.⁴⁶

Ook over het meten van desistance zijn onderzoekers het niet altijd eens: Dient dit gemeten te worden bij een nieuwe arrestatie, een nieuwe veroordeling of op basis van wat de betrokkene desgevraagd zelf rapporteert?⁴⁷ In deze bijdrage spreken we van *desistance* als het dynamische proces van stoppen met delinquent gedrag en van *recidive* als het opnieuw gepleegd hebben van een delict.

Waarom stopt de ene ex-gedetineerde met het plegen van criminaliteit en recidiveert de ander? Binnen de criminologie zijn er twee prominente theoretische stromingen te onderscheiden die deze vraag proberen te beantwoorden: de *levenslooptheorie* en de *cognitieve transformatie theorieën*. De eerste stroming legt de nadruk op sociale factoren in desistance, de tweede op persoonlijke factoren. Hoewel deze studie niet als doel heeft, desistance voor deze onderzoeksgroepen te verklaren, biedt een bespreking van beide stromingen een aantal belangrijke conceptuele aanknopingspunten die helpen de resultaten uit de afgenomen interviews te structureren. Met andere woorden, zij bieden ons een aantal inzichten in de voornaamste domeinen van een succesvol re-integratietraject. .

Levensloop

³⁹ Pluchinsky, 2008; Veldhuis & Kessels, 2013; Al-Rafie, 2015.

⁴⁰ https://www.erkenningscommissie.nl/Images/verslag-symposium-erkenningscommissie-gedragsinterventies-justitie_tcm115-556479.pdf

⁴¹ Weaver & McNeill, 2008; McNeill et al., 2012.

⁴² Laub & Sampson, 2001.

⁴³ Uggen & Kruttschnitt, 1998; Laub & Sampson, 2001.

⁴⁴ Rodermond et al., 2015.

⁴⁵ Carlsson, 2012.

⁴⁶ Fagan, 1989; Loeber & Le Blanc, 1990; Le Blanc, 1993; Bushway et al., 2001; Haggård et al., 2001; Bottoms et al., 2004; Bushway et al., 2008.

⁴⁷ Kazemian, 2007.

Over de conceptuele
definitie van *desistance*
heerst geen
wetenschappelijke
consensus, noch over de
operationalisering ervan

De levensloop- of ontwikkelingstheorie stelt dat sociale factoren een patroon van delinquent gedrag kunnen op- of onderbreken, ongeacht persoonlijke factoren zoals de criminele neigingen van een individu.⁴⁸ Volgens Laub en Sampson⁴⁹ (1993) kunnen sterke sociale bindingen, delinquent gedrag vervangen met pro sociaal gedrag. In hun onderzoeken vonden zij dat het aangaan van een huwelijk, het hebben van een gestructureerde werkomgeving (zoals het leger) en het hebben van een baan, bij kan dragen aan informele sociale controle en op die manier desistance kunnen faciliteren. Zij hebben deze factoren keerpunten (*turning points*) genoemd: Factoren die een ommekeer in gedrag teweeg kunnen brengen. Keerpunten hoeven niet per definitie nieuwe factoren in het leven van ex-gedetineerden te zijn. Ex-gedetineerden kunnen ook door het (opnieuw) oppakken van hun rol als zoon, vader of partner, een pad richting desistance inslaan (*returning points*).⁵⁰ In aanvullend criminologisch onderzoek zijn ook andere sociale factoren onderzocht in relatie tot desistance. Onder meer het hebben van sociale relaties, partnerrelaties, familiale relaties en het hebben een zinvolle betaalde baan zijn positief geassocieerd met desistance.

Sociale relaties

Veel criminologisch onderzoek heeft zich gericht op de negatieve invloed van een antisociaal netwerk op crimineel gedrag.⁵¹ In relatie tot desistance, vonden onderzoekers dat het verbreken van antisociale relaties een voorwaarde was voor ex-gedetineerden om niet te recidiveren. MacDonald en collega's⁵² (2010) vonden dat criminele vriendengroepen obstakels kunnen vormen voor desistance. Een sociaal netwerk, echter, kan alleen bijdragen aan desistance wanneer sociale relaties als waardevol worden ervaren door de (ex-)gedetineerde.⁵³

Partnerrelaties

Een stabiele, toegewijde relatie met een conventionele partner draagt mogelijk bij aan desistance.⁵⁴ Meerdere onderzoeken hebben een positief verband aangetoond tussen een 'goede' partnerrelatie en desistance.⁵⁵ Dit effect lijkt minder sterk te zijn voor veelplegers en sporadische overtreeders.⁵⁶ In hoeverre een partnerrelatie bij kan dragen aan desistance, lijkt wederom af te hangen van de ervaren kwaliteit van de relatie.⁵⁷ Voor vrouwelijke ex-gedetineerden, die een relatie aangingen met een asociale partner, is gebleken dat hun relatie juist negatief uitwerkt op desistance.⁵⁸

⁴⁸ Laub & Sampson, 2003; Sampson & Laub, 2005.

⁴⁹ Laub & Sampson, 1993.

⁵⁰ Cid & Martí, 2012.

⁵¹ Giordano, 2003.

⁵² MacDonald, 2010.

⁵³ Weaver, 2012.

⁵⁴ Laub & Sampson, 1993.

⁵⁵ Irwin, 1970; Laub & Sampson, 1993; Bersani et al., 2009; McGloin et al., 2011.

⁵⁶ Blokland et al., 2005.

⁵⁷ Massoglia & Uggen, 2007.

⁵⁸ Leverentz, 2006; King et al., 2007; Simons & Barr, 2014.

Familiale relaties

Contact met familieleden kan bijdragen aan desistance wanneer zij een ondersteunende factor zijn.⁵⁹ Mogelijk is het werkende mechanisme in dit verband, dat sterke sociale relaties bijdragen aan een conventionele levensstijl en zo desistance wordt bevorderd.⁶⁰ De Amerikaanse onderzoekers Visher en collega's⁶¹ (2008) vonden dat ex-gedetineerden na hun vrijlating vaak terugvallen op hun naaste familie voor sociale steun, huisvesting en financiële opvang. Berg en Huebner⁶² (2011) vonden dat ex-gedetineerden die zowel goede relaties hebben met familieleden, als een betaalde baan, minder vaak recidiveren dan andere ex-gedetineerden. Bovendien kwamen zij tot de conclusie dat het hebben van een steunend familie-netwerk, de kans op het vinden van een betaalde baan vergroot.

Werk

Resultaten uit onderzoek naar de invloed van een arbeidzaam leven op desistance zijn niet eenduidig. Meerdere onderzoeken wezen uit dat het hebben van een baan geen positieve invloed had op desistance.⁶³ In andere onderzoeken zijn er wel significante effecten van het hebben van een baan op desistance gevonden.⁶⁴ Een aantal onderzoekers wijst er op dat het werkende mechanisme achter dit effect gelegen is in het opnemen van een prosociale rol als werknemer, de mate van sociale bindingen die een individu opdoet met collega's en de zingeving die het werk biedt.⁶⁵ Noorse onderzoekers vonden dat het hebben van een baan een positief effect had op desistance, maar dat dit effect veel kleiner was voor ex-gedetineerden die reeds een uitkering ontvingen.⁶⁶

Detentie

Desistance lijkt voornamelijk plaats te vinden buiten het strafrechtssysteem.⁶⁷ Detentie wordt zelfs vaak beschouwd als een negatieve invloed op desistance, omdat het de kans op werk, vriendschappen, ouderschap kan verkleinen.⁶⁸ Bovendien lijkt het ondergaan van een gevangenisstraf, mensen vaak niet af te schrikken van crimineel gedrag.⁶⁹ In welke mate detentie desistance in de weg staat, hangt mede af van hoe gedetineerden hun tijd in detentie ervaren.⁷⁰

⁵⁹ Cullen, 1994; Laub & Sampson, 2001.

⁶⁰ Shover, 1996.

⁶¹ Visher et al., 2008.

⁶² Berg & Huebner, 2011.

⁶³ Paternoster et al., 2003; Blokland & Nieuwebeerta, 2005; Tripodi et al., 2010; Crank, 2014; Ramakers et al., 2014.

⁶⁴ Uggen, 2000; 2001; Pager, 2003, Horney et al., 1995.

⁶⁵ Warr, 1998; Wright & Cullen, 2004; Liem, 2016.

⁶⁶ Skardhamar & Telle, 2012.

⁶⁷ Farral, 1994.

⁶⁸ Haggard et al., 2001.

⁶⁹ Bales & Piquero, 2012.

⁷⁰ Raaijmakers et al., 2016.

Cognitieve verandering

Theoretici die nadruk leggen op cognitieve verandering zijn kritisch op de levenslooptheorie en stellen dat deze te weinig rekening houdt met individuele psychologische processen. Zij gaan uit van de aansturing en keuze van sociale factoren en pro sociaal gedrag *door* psychologische processen.⁷¹ Zij stellen dat de gedragsverandering plaats kan vinden op voorwaarde van aanwezige persoonlijke factoren zoals motivatie, herwaardering van doelen en gevoelens, en identiteitsverandering van ex-gedetineerden.

De vooraanstaande criminoloog Maruna⁷² (2001) voerde diepte-interviews uit met recidivisten en niet-recidivisten, waarin zij hun levensverhaal uiteenzetten. Een opmerkelijke bevinding was dat ex-gedetineerden die niet recidiveerden, een positief levensverhaal hadden ontwikkeld. Zij hadden hun verleden geaccepteerd en creëerden een positief toekomstbeeld (*redemption script*). Ex-gedetineerden die terugvielen in crimineel gedrag, beschreven een levensverhaal waarin zij geen plek konden geven aan hun criminele verleden en waarin bovenal een aangeleerde hulpeloosheid de boventoon voerde (*condemnation script*). Giordano en collega's⁷³ (2002) leidden uit interviews met ex-gedetineerden af, dat deze identiteitsverandering in cognitieve veranderingen ligt. Sociale factoren zouden alleen kunnen functioneren als keerpunten (*hooks for change*), wanneer ex-gedetineerden daarvoor openstaan. Als voorbeeld noemen ze het aanbod van werk, dat alleen een rol kan spelen indien men een arbeidsverplichting wilt aangaan. Deze keerpunten luiden de ontwikkeling in van een verandering naar een nieuwe, pro sociale en conventionele identiteit, die ex-gedetineerden vervolgens dienen te onderscheiden van hun oude identiteit.

Om “opnieuw te kunnen beginnen” is het essentieel om afstand te kunnen doen van hun oude en het aanmeten van een nieuwe identiteit. Stigmatisering kan het zelfbeeld van ex-gedetineerden sterk verstoren, doordat ex-gedetineerden doorlopend geconfronteerd worden met een (incorrecte) ‘status’ die onderdeel is van hun oude identiteit (bijvoorbeeld die van ‘Ex-gedetineerde’ of ‘Crimineel’).⁷⁴ Dit stigma kan alle andere zelfbeelden overschaduwen.⁷⁵ Uggen en collega's⁷⁶ (2004) stelden dat stigmatisering en marginalisering van ex-gedetineerde zedendelinquenten, het gat tussen hen en de bevolking steeds groter maakt. Dit heeft als resultaat dat zij zich minder deel voelen van de samenleving en diens normen. Dit kan tot gevolg hebben dat ex-gedetineerden geen stimulans voelen om hun gedrag te veranderen. Een ander gevolg is volgens de onderzoekers een ontmoediging van deelname aan pro sociale activiteiten en het oppakken van sociaal-maatschappelijke rollen, zoals in het kader van werk, opleiding en ouderschap. Aanhoudend stigma kan het voor sommige ex-gedetineerden onmogelijk maken om te ‘normaliseren’.⁷⁷

Om “opnieuw te kunnen beginnen” is het essentieel om afstand te kunnen doen van hun oude en het aanmeten van een nieuwe identiteit

⁷¹ Maruna, 2001; Giordano et al., 2002.

⁷² Maruna, 2001.

⁷³ Giordano et al., 2002.

⁷⁴ Maruna & Roy, 2007; LeBel, 2012.

⁷⁵ Falk, 2001; Harding, 2003.

⁷⁶ Uggen et al., 2004.

⁷⁷ Fox, 2016.

Formele stigmatisering, bijvoorbeeld zedendelinquenten die zedendelinquenten als “sexual predators” bejegenen, kan eveneens nadelige effecten hebben op hun herintreding.⁷⁸ Meerdere onderzoekers vonden dat stigmatisering ten gevolge van registratiewetten, negatieve sociale en psychische gevolgen voor ex-gedetineerden kan hebben. Zij rapporteerden depressie, verlies van sociale relaties, sociale isolatie, angst voor eigen veiligheid, schaamte en hopeloosheid.⁷⁹ Herhaaldelijke stigmatisering en maatschappelijke onrust kan in het meest extreme geval zelfs leiden tot suïcide.⁸⁰

Kortom, motivatie voor verandering, het afstand nemen van oud gedrag en het aannemen van een nieuw zelfbeeld zouden volgens deze theorie moeten leiden tot desistance. Het uitgangspunt is derhalve cognitieve verandering. Hierdoor krijgen sociale factoren betekenis voor iemand die een ‘nieuwe’ identiteit wil creëren. Ex-gedetineerden moeten daarvoor wel het besef *kunnen* ontwikkelen dat zij niet door hun verleden gedefinieerd worden. Welke sociale factoren van nut zijn voor desistance, verschilt volgens deze theorie per individu.

2.5 In het kort

Bij de herintreding van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden heerst onder burgers vaak angst voor hun recidive. Uit de literatuur blijkt dat de kans op recidive kan worden verminderd door het bevorderen van een aantal sociale en individuele factoren, zoals sociale relaties, werk, en motivatie tot gedragsverandering. Het is vooralsnog onduidelijk welke invloed aandacht van media, politiek en maatschappij, op herintreding kan hebben. Door middel van interviews met maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden hopen we hier meer inzicht in te creëren. We zullen stilstaan bij de hierboven genoemde domeinen, die van belang zijn voor een succesvolle herintreding.

⁷⁸ Tewksbury & Mustaine, 2007.

⁷⁹ Adkins et al., 2000; Walker et al., 2005; Schultz, 2014.

⁸⁰ Ashenden, 2002; MacAlinden, 2006.

3. In Gesprek

Welke problematiek gepaard gaat met de herintreding van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, leren we door te spreken met diegenen die zelf dit proces hebben doorlopen en met de professionals die betrokken zijn bij hun herintreding. Hoe bereiken we deze gevoelige doelgroep? Vertrouwen ex-gedetineerden onbekende onderzoekers genoeg om hun levensverhaal met hen te delen?

Wie hebben we gesproken?

In deze studie hebben we semigestructureerde interviews afgenomen met tien maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden en zeventien professionals van partijen die betrokken zijn (geweest) bij hun re-integratieproces. De tien ex-gedetineerden die wij gesproken hebben, waren veroordeeld voor één of meer pedoseksueel delicten (N=5), levensdelicten (N=2) of delicten gepleegd vanuit terroristische of extremistische overwegingen (N=3).⁸¹ Alle ex-gedetineerden waren mannen. Op het moment dat zij uit detentie kwamen waren zij tussen de 25 en 65 jaar oud. De ex-gedetineerden met een terroristische achtergrond waren gemiddeld genomen de jongste groep en die met een zedenachtergrond de oudste. Veruit de meeste ex-gedetineerden hebben in de jaren '90 en begin '00 in detentie gezeten en waren op het moment van het interview één tot negen jaar op vrije voeten.

Tabel 1. *Basiskkenmerken respondenten; *ten tijde van interview*

Respondenten	Delict	Leeftijd*
Johan	Pedoseksueel delict	42
Otto	Pedoseksueel delict	57
Willem	Pedoseksueel delict	61
Cor	Pedoseksueel delict	66
Henk	Pedoseksueel delict	67
Marco	Levensdelict	46
Pieter	Levensdelict	63
Youssef	Terroristisch delict	28
Ahmed	Terroristisch delict	29

⁸¹ Eén van deze drie mannen heeft enkel gedetineerd gezeten op basis van verdenkingen en is niet veroordeeld voor deze delicten.

'Pedoseksueel delicten' zijn seksuele delicten gepleegd met minderjarigen (art. 240b Sr.), zoals verkrachting (art. 242 Sr.), seksueel misbruik (artt. 244 en 247 Sr.), aanranding (art. 246 Sr) en ontucht (artt. 248 t/m 250 Sr.). Levensdelicten betreffen moord en doodslag (artt. 285 t/m 297 Sr.). Met 'delicten gepleegd vanuit terroristische of extremistische overwegingen' doelen wij op overtredingen en misdrijven gepleegd met een terroristisch oogmerk (art. 83a Sr.).

In detentie bevonden ze zich op verschillende afdelingen. Diegenen die veroordeeld zijn geweest voor een levensdelict, brachten hun tijd door op zowel reguliere afdelingen als voormalig langgestraftenafdelingen. Geïnterviewde zedendelinquenten zaten vaak op reguliere afdelingen gedetineerd totdat hun delicten bekend werden bij medegedetineerden, waarna zij veelal hun detentie op afgeschermd afdelingen zoals Extra Zorg Voorzieningen (EZV), Forensisch Psychiatrische Centra (FPC) en (voormalige) Zedenafdelingen hebben doorgebracht.⁸² Zij die gedetineerd zaten wegens terroristische delicten zaten hoofdzakelijk hun detentie uit op de Terroristenafdeling (TA) in de Penitentiaire Inrichting (PI) de Schie of PI Vught.⁸³ Geen van de geïnterviewden heeft een Tbs-maatregel opgelegd gekregen.

In aanvulling op de persoonlijke interviews met ex-gedetineerden hebben we binnen deze studie ook kunnen spreken met professionals die betrokken zijn bij de re-integratie van deze specifieke groep herintreders. Dit zijn professionals die ervaring hebben met het adviseren over of uitvoeren van re-integratiebeleid omtrent deze herintreders, of direct betrokken zijn (geweest) bij de toezicht op, controle over of begeleiding van maatschappelijk gevoelige (ex-)gedetineerden. In totaal zijn er 12 inleidende en verdiepende gesprekken gevoerd met 17 professionals werkzaam bij het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB), de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), het Ministerie van Veiligheid en Justitie (V&J), de Centrale Voorziening voorwaardelijke invrijheidstelling (CVvi), Reclassering Nederland (RN), een grote Nederlandse gemeente en Stichting Exodus.

Hoe is er contact gelegd?

Contact met ex-gedetineerden werd in eerste instantie gezocht via strafrechtadvocaten. In de media-database LexisNexis werd in lokale, regionale en nationale kranten en websites gezocht op de trefwoorden 'levensdelict', 'vrijlating', 'terrorist', 'pedofiel' en 'zedendelinquent'.⁸⁴ Met het oog op het verkrijgen van recente ervaringen met herintreding, die zo goed mogelijk aansluiten bij de herintredingspraktijk anno 2016, is gezocht naar berichten tussen 2005 en 2015. In de media kwamen 22 berichten over ex-gedetineerden naar voren waarbij een verwijzing naar hun advocaat stond vermeld. Deze advocaten zijn in de periode van september tot december 2015 per e-mail of telefoon gevraagd of zij hun cliënt een verzoek tot deelname aan deze studie zouden willen voorleggen. Daarnaast werd hen gevraagd of zij

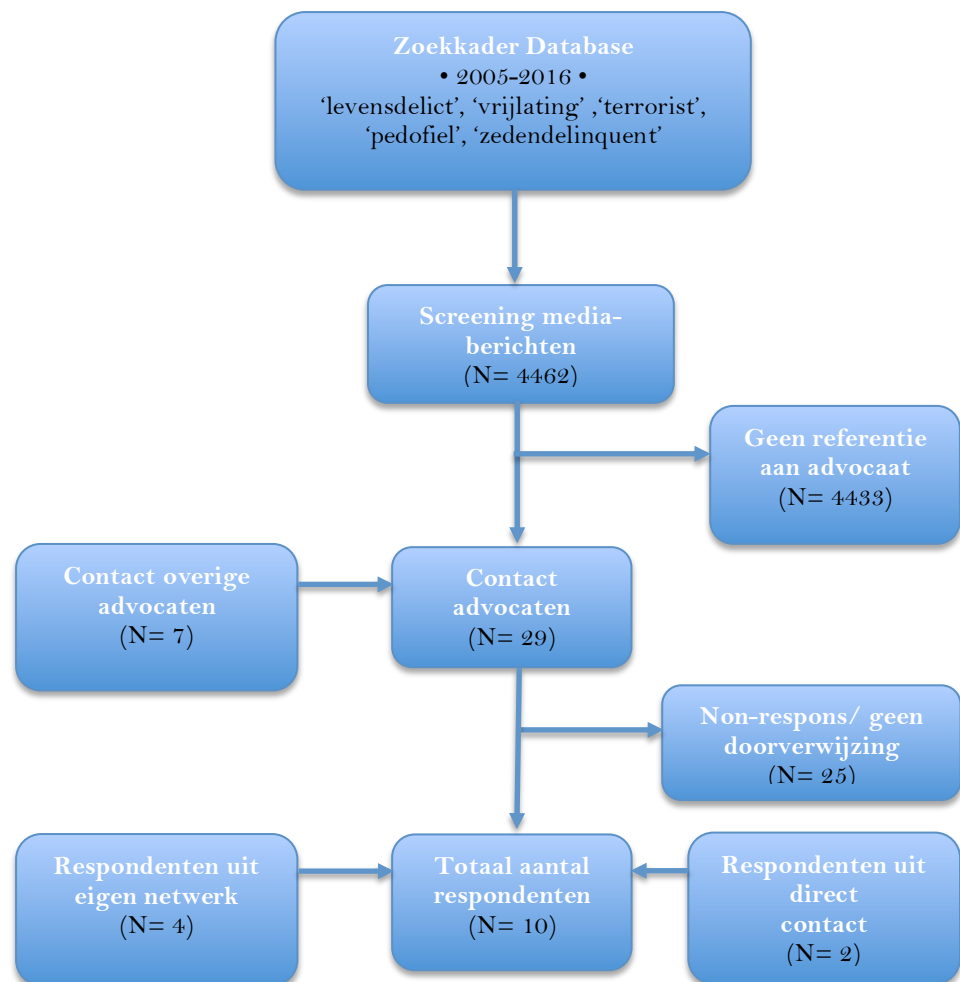
⁸² Voorheen kende het Nederlandse Gevangeniswezen twee Zedenafdelingen. Sinds 2010 is de Zedenafdeling in de PI Breda gesloten. De Zedenafdeling in de PI Vught is enige nog operationele afdeling specifiek bedoeld voor volwassen gedetineerden met een zedenachtergrond.

⁸³ De TA in de PI's de Schie en Vught werden in 2006 geopend. De TA in Vught is voor een periode van drie jaar gesloten geweest, maar heeft haar deuren weer geopend in 2014.

⁸⁴ Dit leverde respectievelijk 753, 909, 790, 1000, 1000, zoekresultaten op.

het verzoek ook wilden voorleggen aan andere (ex-) gedetineerde cliënten die te maken hebben (gehad) met publieke belangstelling. Het werven van respondenten via sleutelpersonen is de meest gangbare onderzoeksmethode wanneer zij lastig te identificeren of te bereiken zijn.⁸⁵ Van drie advocaten werden de contactgegevens niet achterhaald. Vijf advocaten gaven aan de bedoelde cliënt nooit te hebben vertegenwoordigd, ofwel niet te beschikken over actuele contactgegevens, noch over contactgegevens van andere maatschappelijk gevoelige cliënten. In aanvulling hierop is aan zeven advocaten, die op hun website vermelden ervaring te hebben met zedendelicten, ernstige geweldsdelicten en/of delicten gepleegd vanuit terroristisch oogmerk, eenzelfde verzoek gestuurd. Van de in totaal tien interviews zijn er vier interviews gerealiseerd via strafrechtadvocaten, twee interviews zijn tot stand gekomen door direct contact via e-mail en vier interviews via de eigen netwerken van de onderzoekers.⁸⁶

Figuur 1. *Respondentenwerving en -selectie*

De insteek van het huidige onderzoek is om de problematiek die gepaard gaat

⁸⁵ Bachman & Schutt, 2013.

⁸⁶ Weggemans & de Graaf, 2015; Liem et al., 2016.

met re-integratie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden uit de eerste hand te vernemen en in kaart te brengen. Het doel is om die reden om de hoofdpersonen in het re-integratieproces aan het woord te laten: de ex-gedetineerden zelf. In aanvulling op deze primaire informatiebronnen, zijn professionals benaderd die maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden begeleiden tijdens hun re-integratie. Zij zijn per e-mail of telefoon benaderd voor medewerking aan deze studie. Alle door ons benaderde professionals gaven aan ervaring te hebben met maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden en zijn om deze reden allemaal geïnterviewd. Gesprekken binnen de muren van de gevangenis met enkele gedetineerden waren helaas niet mogelijk. De contactpersoon bij het Gevangeniswezen heeft laten weten dat diens organisatie niet wil meewerken aan dit onderzoek wegens de ontwikkeling van nieuw beleid op dit terrein. De ervaringen van burgemeesters met de re-integratie van deze groep ex-gedetineerden is recentelijk reeds door één van de onderzoekers in kaart gebracht en is daarom geen zwaartepunt in het huidige onderzoek.⁸⁷

Hoe vonden de interviews plaats?

Het lokaliseren van deze ex-gedetineerden was een moeizame eerste stap, met hen in contact komen een tweede. Ex-gedetineerden kennen vaak schaamte voor hun daden, wantrouwen jegens de justitiële keten en willen graag hun verleden achter zich laten.⁸⁸ Eerdere stigmatiserende ervaringen, zoals bedreiging of afwijzing van een sollicitatie, kunnen dit wantrouwen in de hand werken en de bereidheid voor deelname aan (wetenschappelijk) onderzoek doen afnemen.⁸⁹

Alle voor deze studie geïnterviewde ex-gedetineerden hadden ervaring met publiciteit vanuit politieke en/of journalistieke hoek. Velen van hen waren lang niet altijd bereid om met media, overheidsinstanties of onderzoekers in contact te treden. In recent Nederlands onderzoek onder ex-gedetineerde terroristen bleek dat angst voor publiciteit, verdriet en schaamte, ook voor hen redenen waren om geen contact met onderzoekers of media te hebben.⁹⁰ Er leefden nog andere bezwaren onder de geïnterviewde ex-gedetineerden.

Ook Cor, een 66-jarige man die veroordeeld is tot zes jaar gevangenisstraf wegens het plegen van meerdere pedoseksueel delicten, had aanvankelijk deze bezwaren. Cor ontvangt ons met koffie en gebak in de krappe bovenwoning van zijn hospita. In zijn vensterbank staan foto's van zijn kleinkinderen die hij nog nooit heeft ontmoet en in de hoek flakker het scherm van zijn televisie, waarop de PowerPointpresentatie over de knelpunten tijdens zijn re-integratie klaar staat om afgespeeld te worden. Cor vertelt dat hij lange tijd contactverzoeken van media en onderzoekers afwees omdat hij zijn slachtoffers niet nog meer wilde belasten door in de publiciteit te komen.

De meerderheid van de ex-gedetineerden reageerde uiteindelijk met het bericht dat zij ons graag zouden ontvangen. Otto, een 57-jarige ex-

⁸⁷ Liem 2015.

⁸⁸ Maruna, 2001; Marshall et al., 2009.

⁸⁹ Ricciardelli & Moir, 2013.

⁹⁰ Weggemans & de Graaf, 2015.

gedetineerde man, die tweemaal een periode korter dan een jaar in voorarrest zat wegens aanklachten wegens zedendelicten, is één van hen. Op zijn verzoek spreken we met hem af in een publieke ruimte, zodat zijn moeder – voor wie hij mantelzorg draagt – niet wordt geconfronteerd met het verleden van haar zoon. Hij spreekt vrijmoedig over zijn gevoelens voor kinderen, al houdt hij rekening met langslpende moeders en kinderen. Otto wil graag met ons spreken over de verwaarloosde maatschappelijke verantwoordelijkheid ten aanzien van de seksuele ontwikkeling van kinderen. Hij vertelt dat er in zijn eigen ogen in de afgelopen decennia een taboe is geplaatst op het spreken over deze ontwikkeling door kinderen en ouders, waardoor kinderen vragen hebben over seksualiteit waar zij nergens mee terecht kunnen:

“Ik denk dat het eens heel hoog nodig is, dat die andere kant, die schreeuwers op straat, dat die die vraag van mij eens krijgen wie in godsnaam die verantwoording neemt voor het feit dat het met zoveel kinderen misgaat.”

In aanvulling op deze maatschappelijke beweegredenen, verwoordden enkele ex-gedetineerden dat zij zich dusdanig hulpeloos voelen in hun re-integratieproces, dat zij het op prijs stellen dat er iemand naar hun kant van het verhaal wil luisteren. Hun hoop is dat, door het aanpakken van problematiek rondom hun herintrede, er mogelijk verbeteringen in het Nederlandse re-integratiebeleid doorgevoerd kunnen worden. Eén van hen was Henk, een 67-jarige zedendelinquent die al enige jaren op vrije voeten was. We spraken met hem af in zijn appartement op drie hoog. In zijn appartement staan enkele oude meubels en aan zijn muur hangen foto's van demonstraties die zich buiten zijn appartement hebben afgespeeld. Terwijl hij zijn PowerPointpresentatie start en ons beelden op zijn beveiligingscamera's laat zien, spreekt hij uitgebreid over de ervaren tegenslagen tijdens zijn herintreding:

Als je een beetje de media hebt bijgehouden de afgelopen jaren, dat alles wat in de wereld gebeurt, is mijn schuld.”

”Als je een beetje de media hebt bijgehouden de afgelopen jaren, dan alles wat in de wereld gebeurt, is mijn schuld. En geen enkele instantie, noch de overheidsinstanties, noch de burgers, willen ook maar een woord met mij wisselen, laat staan ergens een oplossing voor vinden. Dus het is, tja, wat moet ik er van zeggen... een zootje. Ja, dan is het wel fijn dat er eens mensen komen die dat inventariseren.”

Alle ex-gedetineerden zijn voorafgaand aan de interviews geïnformeerd over de opzet en het doel van deze studie. Zij hebben vervolgens hun toestemming gegeven om, in vertrouwen, hun ervaringen met ons te delen. Om hun veiligheid en privacy te waarborgen, is alle informatie die afkomstig is uit deze interviews geanonimiseerd. Ook de namen van de ex-gedetineerden zijn gefingeerd.

De interviews met ex-gedetineerden waren semigestructureerd. We hebben gebruik gemaakt van vooropgestelde, algemene vragen. De vragen besloegen

zowel elementen uit de levenslooptheorie (zoals huisvesting, romantische en sociale relaties) als uit de cognitieve transformatie theorieën (zoals de mate waarin controle over het leven wordt ervaren) die in het voorgaande hoofdstuk zijn besproken. Van deze vragen konden wij indien nodig afwijken. Het voordeel van deze interviewmethode is dat we door hebben kunnen vragen naar details van de ervaringen van ex-gedetineerden, om hun verhalen zo beter te begrijpen.⁹¹ Onze topiclijst is toegevoegd als bijlage A. De interviews duurden anderhalf tot vier uur. In de meeste gevallen hebben we met twee onderzoekers de ex-gedetineerden geïnterviewd. Het merendeel van de interviews vond plaats bij ex-gedetineerden thuis, op hun huidige werkplek, of in het huis van een vriend, een voor hen vertrouwde omgeving. Drie interviews vonden plaats in lunchrooms en één interview vond plaats op ons kantoor.

De semigestructureerde interviews met professionals waren gericht op het in kaart brengen van de status quo van de re-integratie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. De professionals zijn voorafgaand aan de interviews geïnformeerd over de onderzoeksopzet. We hebben hen gevraagd naar de invloed van publieke belangstelling op de begeleiding van en toezicht op ex-gedetineerden, evenals naar de invloed van maatschappelijke en politieke aandacht op hun samenwerking met andere betrokken organisaties in het re-integratieproces. De gebruikte topiclijst is bijgevoegd als bijlage B. In de meeste gevallen waren bij deze interviews minimaal twee professionals en twee onderzoekers aanwezig. Interviews vonden plaats op locaties van de betrokken organisaties en duurden één tot twee uur. Eén interview heeft telefonisch plaatsgevonden. Het merendeel van alle interviews is opgenomen met audio opname apparatuur. Alle interviews hebben plaatsgevonden in de periode van november 2014 tot juni 2016.

Hoe hebben we de interviews geanalyseerd?

De interviews met de ex-gedetineerden zijn woordelijk getranscribeerd en gecodeerd naar ter sprake gekomen thema's. Delen van de interviews die niet relevant bleken voor het beantwoorden van de centrale onderzoeksvragen, zijn niet getranscribeerd. Voorbeelden van irrelevante informatie zijn beschouwingen over het weer, onderbrekingen door derden of woordelijke herhalingen van iets dat eerder in het interview al was benoemd. Van gesprekken met professionals zijn eveneens enkel de voor deze studie relevante delen en uitspraken woordelijk getranscribeerd.

Methodologische overwegingen

Deze studie richt zich op het verkennen van een thema waar nog maar weinig onderzoek naar is verricht. Ons doel is niet om de problematiek die gepaard gaat met de herintreding van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden te verklaren. Evenmin beogen we het huidige re-integratiebeleid van ex-gedetineerden te evalueren. Op dit moment wordt bovendien veel nieuw beleid ontwikkeld, bijvoorbeeld voor ex-gedetineerden met een extremistische achtergrond, waardoor huidige of toekomstige re-

⁹¹ Dantzker et al., 2006.

integratietrajecten aanzienlijk kunnen verschillen van de trajecten die onze respondenten hebben doorlopen. We willen met deze bijdrage een eerste impressie geven van deze problematiek. De bevindingen zijn derhalve niet representatief voor alle ex-gedetineerden die met publieke belangstelling geconfronteerd worden. Zowel ex-gedetineerden als professionals spraken met ons over hun persoonlijke ervaringen met herintreding. Wat zij ons verteld hebben is mogelijk subjectief. Het is van belang om tijdens het lezen van dit onderzoeksrapport bewust te zijn van het feit dat de interviews enkel inzicht verschaffen in de door hen ervaren werkelijkheid. Percepties van de realiteit vormen de basis voor menselijk handelen.⁹² Deze subjectieve informatie is daarom waardevol, net zoals een objectieve representatie van de gebeurtenissen die zich tijdens hun herintreding afspelen, maar moet wel op de juiste manier geïnterpreteerd worden.

⁹² Dit is ook bekend als het “Thomas Theorema”, dat behelst dat wanneer mensen situaties als werkelijk definiëren, die situaties werkelijke gevolgen hebben.

4. Voordat de Poorten van de gevangenis opengaan

Op welke manier krijgt het herintredingsproces van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden vorm tijdens detentie? Hoe ziet het huidige re-integratiebeleid in detentie er op papier uit? Komen de ervaringen van deze ex-gedetineerden in de praktijk, overeen met gestelde doelen en ambities met betrekking tot herintreding?

4.1 Bij binnenkomst gescheiden

Over het algemeen wordt er bij binnenkomst in het Huis van Bewaring, bij iedere gedetineerde een uitgebreide Inkomsten- Screening en Selectieprocedure (ISS) verricht.⁹³ Deze screening is bedoeld om in kaart te brengen aan welke factoren er tijdens detentie gewerkt dient te worden, om ex-gedetineerden na detentie op rechte pad te houden. Dat kunnen zowel algemene als persoonlijke factoren zijn die bijdragen aan het criminele gedrag van de gedetineerde (criminogene behoeften), zoals het (criminele) verleden van een gedetineerde of problemen met betrekking tot werk en inkomen.⁹⁴ Op grond van deze kenschets wordt ook het risico op recidive in vastgesteld. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de *RISc* (RecidiveInschattingsSchalen), een speciaal ontwikkeld risicotaxatie-instrument.⁹⁵ Om het risico op recidive te kunnen verlagen, schrijft het re-integratiebeleid voor dat er vervolgens een Detentie- en Re-integratieplan (D&R) wordt ontwikkeld. Dat wordt in de regel opgesteld op basis van de uitkomsten van de ISS, door een multidisciplinair team van Penitentiaire Inrichtingswerkers (PIW'ers) en Reclasseringswerkers. In dit plan wordt beschreven op welke leefgebieden de gedetineerde ondersteuning nodig heeft en aan welke re-integratieactiviteiten deze deel mag nemen.⁹⁶ De volgende stap is het werken aan gedragsverandering om zo recidiverisico's te verminderen. De mogelijke re-integratieactiviteiten die aan gedragsverandering bij kunnen dragen, beslaan erkende trainingen over cognitieve vaardigheden, arbeidsvaardigheden, leefstijlen, agressie-regulatie en niet erkende interventies zoals omgaan met geld en huisvesting.⁹⁷ Professionals van de Dienst Justitiële Inrichtingen geven aan dat deze aanpak een "persoonsgerichte benadering" mogelijk maakt, waardoor herintrede al in detentie op maat gemaakt en aangevangen kan worden. Op deze manier beoogt het Gevangeniswezen een voor ex-gedetineerden aanvaardbaar leven na detentie op te bouwen.⁹⁸ Het streven is dat de maatschappelijke positie van

⁹³ Uitzonderingen op de hieronder beschreven standard procedure kunnen samenhangen met de specifieke achtergrond van gedetineerden.

⁹⁴ Kenniscentrum Commissie van Toezicht, 2009.

⁹⁵ De RISc maakt gebruik van een scoringslijst op twaalf statische en dynamische criminogene factoren zoals delictgeschiedenis, relaties met vrienden en kennissen, en emotioneel welzijn. Op basis van de RISc-uitslag wordt bepaald welke van deze factoren een risico vormen voor recidive en welke gedragsinterventies ingezet kunnen worden om aan die factoren te werken. Een speciaal risico –taxatie instrument wordt ontwikkeld voor terrorisme-gedetineerden.

⁹⁶ <https://www.dji.nl/Onderwerpen/Volwassenen-in-detentie/Persoonsgerichte-benadering/>

⁹⁷ Bosma et al., 2013.

⁹⁸ Dienst Justitiële Inrichtingen, 2009, p. 24.

een ex-gedetineerde na vrijlating niet teveel verschilt van die van andere Nederlanders.⁹⁹

Het Nederlandse re-integratiebeleid kent formeel vijf algemene “basisvoorwaarden voor re-integratie en nazorg” die dit streven moet realiseren en recidive moeten tegengaan¹⁰⁰:

1. bezit van een geldig identiteitsbewijs. Het bezitten van een geldig identiteitsbewijs is bij wet verplicht, ook voor gedetineerden;
2. onderdak direct na ontslag uit detentie;
3. inkomen uit werk of een (tijdelijke) uitkering om na ontslag uit detentie in het eerste levensonderhoud te kunnen voorzien en indien arbeid niet beschikbaar is een vorm van dagbesteding;
4. inzicht in schuldenproblematiek;
5. het realiseren van (continuïteit van) zorg en een zorgverzekering. De zorgverzekering van gedetineerden moet in detentie worden stopgezet tot het moment dat zij de gevangenis weer verlaten.¹⁰¹ Het Gevangeniswezen is verantwoordelijk voor de zorg van gedetineerden tijdens hun detentieperiode.

Deze ‘basisvoorwaarden’ zijn leefgebieden waarop gedetineerden, over het algemeen, vaak problemen ertonen.

Deze ‘basisvoorwaarden’ zijn leefgebieden waarop gedetineerden, over het algemeen, vaak problemen vertonen. Dat blijkt uit algemeen en grootschalig recidive-onderzoek onder Nederlandse ex-gedetineerden.¹⁰² Dit onderzoek toonde aan dat een vijfde van alle gedetineerden moeite heeft met het aanvragen, verlengen of bezitten van een identiteitsbewijs. Daarnaast heeft veertig procent van hen moeite met het realiseren van een inkomen uit werk of uitkering en driekwart van hen heeft een schuldenproblematiek.¹⁰³

Tijdens detentie is het Gevangeniswezen verantwoordelijk voor de ondersteuning van gedetineerden bij het realiseren van de vijf basisvoorwaarden voor re-integratie en na detentie ligt die verantwoordelijkheid bij gemeenten. Volgens beleidsmedewerkers van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) die wij spraken, wordt gedetineerden de mogelijkheid geboden om te werken aan re-integratie. De voornaamste verantwoordelijkheid voor het bereiken van deze doelen ligt volgens hen uiteindelijk bij de gedetineerde zelf:

“Er zijn kansen voor iedereen, maar die moet iemand wel zelf aangrijpen door motivatie en goed gedrag te laten zien [...] onze casemanagers zijn dienstverleners, geen hulpverleners.”

Re-integratie op papier

Doorgaans wordt er nadruk gelegd op de eigen verantwoordelijkheid van (ex-)gedetineerden voor het succes van hun re-integratie. Dat is een belangrijke waarde tijdens de uitvoering van het algemene, in 2002 in Penitentiaire Inrichtingen geïntroduceerde, Programma Terugdringen Recidive (TR).¹⁰⁴ Voor het opstellen van een dergelijk programma, is het inschalen van risico op recidive leidend. Er wordt daarvoor gekeken naar

⁹⁹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2004/05, 27834, nr. 36

¹⁰⁰ Idem

¹⁰¹ Ministerie van Veiligheid en Justitie & Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014.

¹⁰² Kuppens & Ferwerda, 2008.

¹⁰³ Idem, p. 17-18.

¹⁰⁴ Ministerie van Veiligheid en Justitie & Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014a.

twee kernelementen: (1) het inschalen van recidiverisico aan de hand van aanwezige risicofactoren en (2) het toepassen van gedragsinterventies die aansluiten op het geschetste risicoprofiel.¹⁰⁵ Een programma wordt doorgaans als succesvol beschouwd wanneer risicofactoren worden verminderd. Alleen gedetineerden met een strafrestant van ten minste vier maanden kunnen op vrijwillige basis deelnemen aan TR.¹⁰⁶ Dat deel van de detentiepopulatie beslaat thans ongeveer 16 procent.¹⁰⁷ Minder dan de helft van hen (zo'n zeven procent van alle gedetineerden) doorloopt het gehele TR programma.¹⁰⁸ Het bereik van dit programma is dus beperkt.

Sinds 2014 bestaan er ook re-integratieactiviteiten voor reguliere gedetineerden die een strafrestant van minder dan vier maanden hebben.¹⁰⁹ Indien zij langer dan zes weken in detentie verkeren¹¹⁰, kunnen ze vrijblijvend deelnemen aan Terugkeeractiviteiten (TRA). Deze activiteiten maken geen onderdeel uit van een langdurig programma, maar zijn in de regel toegankelijk voor gedetineerden die laten zien gemotiveerd te zijn om te veranderen (mede door deelname aan standaardactiviteiten zoals sport en recreatie) en verantwoordelijkheid nemen voor de voortgang van hun re-integratieproces.¹¹¹ De Terugkeeractiviteiten zijn gericht op de vijf basisvoorwaarden en bestaan uit voorlichtingen, trainingen en korte cursussen die beogen recidive te verlagen, zoals budgetbeheer en competentietesten.

Dit re-integratiebeleid heeft onder meer tot gevolg dat niet-gemotiveerde gedetineerden de deelname aan re-integratieactiviteiten kan worden ontzegd.¹¹² Enkel gemotiveerde, reguliere gedetineerden kunnen aan deze activiteiten deelnemen.¹¹³ Gedetineerden moeten re-integratie “verdienen”.¹¹⁴ Zij komen bovendien niet automatisch in aanmerking voor detentiefasering via halfopen en open inrichtingen, noch voor verlof.¹¹⁵ De Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) ontraadde deze promotie/degradatie aanpak op basis van motivatie, wegens een inbreuk op het resocialisatiebeginsel.¹¹⁶

Afwijkingen van de regel

Volgens professionals van de Dienst Justitiële Inrichtingen wordt er door het Gevangeniswezen in detentie weinig verschil gemaakt tussen gedetineerden op basis van detentieduur of andere kenmerken. De professionals die wij spraken geven aan dat er daarom alleen een “algemeen re-integratiebeleid” is. Dat beleid vormt volgens hen het startpunt voor een “meer persoonsgerichte benadering, die maatwerk vereist en complexer is, zeker ten tijde van bezuinigingen.” Op papier zou elke gemotiveerde gedetineerde dus gebruik moeten kunnen maken van re-integratieactiviteiten, al dan niet ingebed in

Ex-gedetineerden moeten re-integratie “verdienen”

¹⁰⁵ Van der Linden, 2004.

¹⁰⁶ Bosma et al., 2014.

¹⁰⁷ Linckens & de Loeff, 2013.

¹⁰⁸ Bosma et al., 2013.

¹⁰⁹ Kenniscentrum Commissie van Toezicht, z.d.. Beschikbaar via:

<https://www.commissievantoezicht.nl/dossiers/DBT/dbt/>

¹¹⁰ Hoewel metingen niet aangeven hoeveel gedetineerden een straf van meer dan zes weken uitzitten, bedraagt dit aantal in elk geval minder dan 50 procent van het totaal (Kalidien & de Heer- de Lange, 2014).

¹¹¹ Staatscourant, 2014.

¹¹² Dienst Justitiële Inrichtingen, 2009.

¹¹³ Dienst Justitiële Inrichtingen, 2013, p. 34.

¹¹⁴ Idem, p. 7.

¹¹⁵ Idem, p. 13.

¹¹⁶ Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2013.

een op maat gemaakt programma. Uit onze interviews met ex-gedetineerden komt een ander beeld naar voren. Mogelijk mede doordat sommige van hen reeds vóór het implementeren van TR en/of TRA op vrije voeten kwamen, gaf de meerderheid van hen aan, “niet” of “nauwelijks” te hebben deelgenomen aan re-integratieactiviteiten:

Interviewer: “Was er ook een behandeling [...] naar de buitenwereld gericht?”

Willem: “Eigenlijk heel weinig, of eigenlijk gewoon niet [...] bij andere mensen, maar dat was in die zin gewoon praktisch gericht: “Als jij vrijkomt, heb jij een woning of niet?” Dat was eigenlijk waar ze wel veel aandacht aan besteedden [...] dan en dan is je datum, dan ga je ook weg, of je een woning hebt of niet, maar wij gaan wel ons uiterste best doen om te zorgen dat er dan een woning is. Maar dat was voor mij niet aan de hand, ik heb een woning en ik kon hier terugkomen. Dus daar hadden ze verder geen werk aan. En dan voor resocialisatie of verdere voorbereiding om weer terug [te gaan] was verder geen aandacht. Daar deden ze niks aan [...] want ze wisten gewoon: hij wordt opgehaald en gaat weer naar huis.”

4.2 ‘Onder aan de ladder’

Gedetineerden stromen vanuit het Huis van Bewaring vaak door naar de gevangenis, waar zij in de regel geplaatst worden op reguliere afdelingen. Op deze afdelingen verblijft ongeveer 80% van alle gedetineerden in algehele gemeenschap (over en weer contact).¹¹⁷ Gedetineerden verschillen er in veel opzichten, zoals hun leeftijd, (criminele) voorgeschiedenis en etniciteit.

De maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die wij interviewden, daarentegen, verbleven vaak maar kort of zelfs in zijn geheel niet op deze reguliere afdelingen. Zij werden naar eigen zeggen uit veiligheidsoverwegingen al snel ondergebracht op beschermde afdelingen. Op één van hen na, geven zij aan de meeste tijd in detentie door te brengen op Extra Zorgvoorzieningen, Zedenafdelingen, Terroristenafdelingen en Langgestraftenafdelingen.

Zedenproblematiek

De keren dat zij wel op reguliere afdelingen verkeren, staan maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden er regelmatig onder aan de ladder. Dat geldt in het bijzonder voor maatschappelijk gevoelige gedetineerden met een zedenachtergrond. Wij spreken hierover onder meer met Marco, een 46-jarige man die een straf van 12 jaar voor roofmoord heeft uitgezeten, aan de keukentafel. Op tafel staat een asbak, die tijdens het gesprek langzaam gevuld wordt met Camel peuken. Een glas water blijft onaangeroerd voor hem staan. We praten over zijn tijd in detentie, en vooral over de tijd daarna, toen hij een enkelband droeg en werk zocht. Wanneer wij hem vragen naar de verhoudingen tussen gedetineerden in de gevangenis, vertelt hij:

“Zedendelinquenten, die hadden niet het mooiste leven zeg maar [...] daar had ik helemaal geen last van.”

Dit beeld wordt bevestigd door professionals van Reclassering Nederland, die gedetineerden met deze achtergrond vaak vroegtijdig waarschuwen voor bedreigingen en geweld in de gevangenis. Zij vertellen:

¹¹⁷ Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2012.

Maatschappelijk gevoelige x-gedetineerden staan regelmatig onder aan de ladder.

Zeg niet waar je voor zit. Je bent het laagste van het laagste, ze gooien je nog van de balustrade.”

“We zeggen soms al in de gevangenis [...]: ‘Zeg niet waar je voor zit. Je bent het laagste van het laagste, ze gooien je nog van de balustrade.’”

De geïnterviewde ex-gedetineerden die tot deze groep behoren, geven aan op reguliere gevangenisafdelingen meer dan eens geconfronteerd te zijn met fysiek en verbaal geweld. Het garanderen van hun veiligheid en het bewaren van rust en orde op de afdeling, vormde volgens deze vijf oudere mannen de hoofdreden om overgeplaatst te worden naar een Extra Zorgvoorziening (EZV) of een Zedenafdeling. Daarvan was onder meer sprake bij Willem, een grijzende 61-jarige man die bijna drie jaar in detentie zat wegens een veroordeling voor het plegen van pedoseksueel delicten. Wij spreken Willem in zijn nette woning, welke hij deelt met zijn partner en centraal gelegen is in het centrum van een grote stad. Hij laat regelmatig stiltes vallen om zijn antwoorden te overdenken en van zijn thee te drinken. Willem is ontspannen en meer dan bereid zijn ervaringen met ons te delen. Hij vertelt ons dat hij tot twee keer toe op reguliere afdelingen is geplaatst en beide keren na enkele dagen tot weken omwille van zijn veiligheid over werd geplaatst naar een afgeschermd afdeling (EZV). Uiteindelijk kwam ook hij in het laatste jaar van zijn straf op de Zedenafdeling terecht:

“Op een gegeven moment was daar [Huis van Bewaring] mijn delict bekend en ben ik lastiggevallen, bedreigd, en zodanig dat men vond dat ik daar niet meer te handhaven was [...] dan komt het in de krant, dan gaat het via teletekst, komen mensen dat te horen etc. [...] Toen ben ik snel overgeplaatst.”

In sommige gevallen snelde de bekendheid van (ex-)gedetineerden die wij spraken zelfs al vóór hen uit, zoals bij de 42-jarige Johan. We spreken hem in de muffe woonkamer van zijn huurhuis, ergens in het oosten van het land. Op de achtergrond klinkt religieuze muziek en de kamer is gevuld met Rooms-Katholieke devotionalia. Hij vertelt ons dat de EZV hem geen veiligheid heeft kunnen bieden. Enkel de aankondiging van Johan's komst naar een reguliere afdeling zorgde voor onrust onder de gedetineerden op de afdeling:

Voordat ik al binnen was, was ik al een slof sigaretten waard, om mij wat aan te doen.”

“Voordat ik al binnen was, was ik al een slof sigaretten waard, om mij wat aan te doen. Uiteindelijk is dat verhoogd naar twee sloffen.”

Meerdere maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond geven aan dat, op het moment dat hun anonimiteit (nog) niet doorbroken was, zij zich zonder gevaar voor hun veiligheid op de afdeling konden begeven. Het was in alle gevallen pas ná bekendwording van de aard van hun delicten bij medegedetineerden, dat de ex-gedetineerden die wij spraken bedreigd en overgeplaatst zijn.

Eén van de ex-gedetineerden beschreef dat hij, in tegenstelling tot de overige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond, bij machte is geweest om geweld en intimidatie door medegedetineerden te trotseren en zelfs te voorkomen:

Cor: “Ik ben ook behoorlijk getreiterd in de PI. [...] Je merkt dat ook medegedetineerden en Penitentiaire Inrichtingswerkers (PIW'ers) door de media gestuurd worden. [...] Ik laat me principieel niet intimideren. Daar leerde ik daar al mee omgaan en in de gevangenis was dat eigenlijk niet anders. En ik denk dat dat mij ook gesterkt heeft, ik heb het zelfvertrouwen om daarmee om te kunnen gaan. En ik denk dat dat ook je uitstraling brengt, waardoor je ook minder

gauw aangevallen wordt. En daarom heb ik ook nooit angst gehad van: ik word aangevallen. Maar ik weet dat de populatie waar ik mee gezeten heb, heel vaak ook angstig is.”

Uit de gesprekken met beleidsmedewerkers van de DJI valt eveneens af te leiden dat PIW'ers niet specifiek zijn getraind om met maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden om te gaan:

“Het takenpakket van PIW'ers is veelzijdig en complex. Een PIW'er moet namelijk enerzijds controlerend optreden met het oog op orde en veiligheid van de inrichting en anderzijds een verbinding aangaan met de gedetineerden. Dus op het ene moment optreden bij grensoverschrijdend gedrag en op het andere moment vertrouwen winnen als begeleider, vergt heel veel van PIW'ers. Daar komt bij dat de gedetineerdenpopulatie de laatste jaren een meer omvangrijke en complexere problematiek vertoont. [...] Het Gevangeniswezen onderkent deze complexiteit van de PIW-functie en gaat de komende tijd extra investeren in vakmanschap.”

Vier van de tien geïnterviewde maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden hadden tijd doorgebracht afdeling Extra Zorgvoorzieningen (EZV). Hoewel de naam anders doet vermoeden, is er op deze afdeling geen extra zorg voor gedetineerden en geldt enkel het basisprogramma.¹¹⁸ De EZV is bedoeld om “kwetsbare gedetineerden die (psychosociale) zorg nodig hebben, maar relatief weinig beheerproblemen veroorzaken” te stabiliseren.¹¹⁹ Een criterium om gedetineerden op deze afdeling te plaatsen is het waarborgen van hun persoonlijk veiligheid en het bewaren van orde op de reguliere afdeling.¹²⁰ De populatie op deze afdeling bestaat voor het grootste deel uit gedetineerden met op de voorgrond aanwezige psychische problematiek, verslaving of zedenachtergrond.¹²¹¹²²

Hoewel afgeschermd van geweld op de reguliere afdeling, wordt een plaatsing op deze afdeling niet altijd als veilig of prettig ervaren.¹²³ Henk vertelt dat hij zich niet op zijn gemak voelde op een afdeling met gedetineerden die met verslavings- of psychische problematiek te maken hebben:

“Dat betekende dat ik mijn cel uitging wanneer zij er in zaten en omgekeerd.”

Henk werd niet op eigen verzoek overgeplaatst naar een EZV: Er was geen plek voor hem op de Zedenafdeling waar hij liever zou willen verblijven. Tot het moment dat er weer plaats voor hem was op de Zedenafdeling in de PI Vught, waren er geen andere opties dan overplaatsingen om zijn veiligheid te waarborgen:

“Daar heb ik een tijdje gezeten en toen moest ik er af, want ze hadden mijn plek nodig voor echte hopeloze gevallen. Toen ben ik naar een reguliere afdeling geplaatst. Maar de informatie ging natuurlijk sneller dan ik. Met gevolg dat ik weer overgeplaatst werd.”

¹¹⁸ Idem.

¹¹⁹ Idem, p. 44.

¹²⁰ Idem.

¹²¹ Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2007.

¹²² Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2012, p. 70.

¹²³ Idem.

De overige maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond beschrijven eveneens meermaals heen en weer geschoven te zijn tussen reguliere afdelingen, Extra Zorgvoorzieningen en de Zedenafdeling. Dat geldt ook voor Johan. Hij vertelt dat hij werd geplaatst in een individueel regime¹²⁴, ook al was de afdeling waarop hij verbleef daar niet voor uitgerust. Dat is volgens hem ook de reden dat hij naar verloop van tijd alsnog uit veiligheidsoverwegingen is overgeplaatst naar een EZV. Ook het stabiliseren van zijn positie op de EZV, echter, mislukte. De dreiging van onrust en geweld, die naar aanleiding van zijn komst ontstond, was bij gebrek aan betere opties een reden voor de destijds eindverantwoordelijke staatssecretaris om hem lange periodes in een isoleercel te plaatsen:

Johan: “Toen ben ik doorgedaan naar de extra zorgvoorziening [...], daar ging het ook niet goed.”

Interviewer: “Waarom ging het niet goed?”

Johan: “Ja, bedreigd, door medegevangenen. [...] Gewoon hoog risico [op geweld]. Er was toen ook heel veel media [...] en toen weer de isolatie in, alsof ik nog niet genoeg in de isolatie had gezeten. Dat was het idee van [de staatssecretaris]. [...] Ik heb iets van 13 maanden geïsoleerd gezeten en onder cameratoezicht. [...]”

Interviewer: “Was er [...] een periode waarin je programma’s hebt doorlopen binnen de PI?”

Johan: “Nee, [dat zijn ze] vergeten. Ze hadden veel eerder aan de gang moeten gaan [met mijn re-integratieprogramma].”

Hoewel er is ingegrepen tijdens hun gevangenschap, om zo de rust en orde in de gevangenis te bewaren en hun veiligheid te waarborgen, geven alle maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die wij spraken aan, dat er tijdens hun detentie niet of nauwelijks aandacht is geweest voor het leven ná detentie.

Interviewer: “In hoeverre heb je iets gehad aan de programma’s die aangeboden werden door detentie op het gebied van re-integratie?”

Pieter: “Niets. Uiteindelijk is het door [een vriend] geregeld, wat ik gedaan heb tijdens mijn re-integratie.”

Wanneer wij Otto, die eens drie maanden en eens een jaar in voorarrest heeft doorgebracht, vragen of er binnen dat kader ook aandacht bestaat voor herintreding, antwoordt hij:

Otto: “Nee, helemaal niet. [...] In een tijdsbestek van enkele uren sta je onvoorbereid op straat, met een treinkaartje naar een woonplaats waar je intussen mogelijk helemaal niet meer woont. [...] Nee. Het enige, de eerste keer na een mishandeling en de tweede keer, dat het wat automatisch was dat je op een beveiligde afdeling kwam.”

¹²⁴ “In het individueel regime kunnen gedetineerden worden geplaatst die op grond van hun persoonlijkheid, gedrag of andere persoonlijke omstandigheden, de aard van het door hen gepleegde delict, of de aard van het delict van het plegen waarvan zij worden verdacht een ernstig beheersrisico vormen voor zichzelf of anderen en ten gevolge daarvan niet in staat dan wel ongeschikt zijn in een regime van algehele of beperkte gemeenschap te functioneren of te verblijven.” (Art. 11 Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing gedetineerden).

Eén van de weinige plekken binnen de gevangensismuren die de ex-gedetineerden die wij spraken als veilig typeerden, was de Zedenafdeling van het Penitentiair Psychiatrische Centrum in de PI Vught. Gedetineerden kunnen op deze afdeling geplaatst worden wanneer fysieke of psychische problematiek ernstig en/of er psychiatrische behandeling nodig is.¹²⁵ Willem beschrijft deze afdeling als een:

“Aangename afdeling [...] dan weet iedereen waarvoor je zit, dus daar hoeft je het helemaal niet meer over te hebben. [...] De begeleiding was aangenaam, het had een soort therapeutisch klimaat [...] dat daar gewoon ondersteuning was, dat het personeel daar duidelijk meer verzorgend was dan gewoon bewaking [...]”

In aansluiting op Willems beschrijving van de populatie en de humanere bejegening door gevangenispersoneel dan op andere afdelingen, prijzen de overige twee ex-gedetineerden die op deze afdeling zijn verbleven, de relatieve rust die er op de afdeling heerst. Zij geven aan, echter, dat zij er wel strak in de gaten werden gehouden door het gevangenispersoneel. Cor, die ruim vier jaar op deze afdeling is verbleven, vertelt hoe publieke belangstelling voor zijn persoon doorwerkte in de manier waarop hij er werd bejegend door het gevangenispersoneel:

“[...] Ik vond dat ze mij over-beschermden [...] toen [...] mocht ik niets alleen [...] Omdat ik zo media-gevoelig was, werd ik eigenlijk als VIP behandeld, maar dat had ook nadelen [...] en er waren bij die wilden met mij niet praten: ja, prima, hun pakkie aan. Maar ik ben niemand uit de weg gegaan, ik heb ook gewoon zelfstandig rondgelopen. Soms gebeurde dat meer per ongeluk, dat ze me gewoon lieten gaan, en dan ging ik gewoon alleen, en ik had ook nooit angst dat er ook iets zou gebeuren.”

Formeel kunnen gedetineerden op de Zedenafdeling behandeld worden door middel van groepstherapie (zoals muziek- of dramatherapie, beeldende vorming, psychomotorische training) of individuele therapie (ART, EMDR).¹²⁶ Toch sluit dit aanbod niet altijd aan op de behoeften van individuele gedetineerden. Zo bleek uit eerder onderzoek dat er in de behandeling van zedendelinquenten nauwelijks verschil wordt gemaakt tussen verschillende typen daders en dat zij veel groepstherapie volgen, terwijl vanuit de praktijk wel een behoefte bestaat aan op maat gemaakte programma's voor zedendelinquenten die zich richten op re-integratie.¹²⁷ Evenals bij re-integratieactiviteiten, vormt een belangrijke voorwaarde voor behandeling de motivatie tot behandeling bij de gedetineerde zelf. Zonder motivatie, geen behandeling. Dat blijkt ook uit de ervaringen van Henk:

Interviewer: “Heeft u enige vorm van therapie of enige vorm van psychische hulp gekregen in detentie?”

Henk: “Welk sprookjesboek lees jij? Dat krijg je dus niet. [...] Op die afdeling hadden ze een programma voor zedendelinquenten, maar die hadden al heel snel bepaald dat ik daar niet tussen paste [...] Ik voelde mij niet zondig en schuldig. En ja, je kan natuurlijk alleen maar mensen behandelen als ze ontzettend veel schuldgevoel en spijt

¹²⁵ Dienst Justitiële Inrichtingen, 2012.

¹²⁶ Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2012.

¹²⁷ Smid, 2014.

hebben. Ja, dan hoef je ze ook niet meer te behandelen maar zo kan je wel lekker scoren. Dus deed ik niet mee.”

Naast behandel mogelijkheden, kent een (Zeden)afdeling van het Penitentiair Psychiatrisch Centrum te volgens de wet enkel een basisprogramma. Er zijn geen mogelijkheden voor gedetineerden om te promoveren naar een programma met re-integratieactiviteiten.¹²⁸¹²⁹ Cor beaamt dit en bekritiseert de beperkte oriëntatie binnen de afdeling op het leven ná detentie:

Cor: “Je krijgt gewoon weinig medewerking van binnen naar buiten [...] dat is gewoon niks. Dat is zo slecht georganiseerd.”

Interviewer: “Waren er specifieke programma’s of trajecten waarvoor je in aanmerking kwam qua re-integratie?”

Cor: “Daar heb ik om gevraagd, om gezeurd, maar daar werd niks mee gedaan. Kijk, [...] de laatste drie weken kreeg ik het voor elkaar dat ik op internet mocht, maar dat internet is afgeschermd internet. [...] Ik heb een DigiD, dan wil ik inloggen op bijvoorbeeld Mijnpensioenfonds.nl en daar mag ik niet op. Dan ga ik woningen zoeken, ga ik naar de website van een woningbouwvereniging: ‘Is geblokkeerd’. Hoe moet ik hier integreren, of binnen naar buiten iets realiseren, als alle sites geblokkeerd zijn? Of je komt op die site en daarna kun je je niet inschrijven.”

Wanneer wij hem vragen wat er in zijn ogen veranderd kan worden om de overgang van de Zedenafdeling naar de wereld buiten de gevangensmuren te versoepelen, antwoordt hij:

“Als ik iets zou kunnen veranderen binnen de PI, zou ik zeggen: Ga nou gewoon eens een keer één of twee mensen daar neerzetten [...] die wekelijks met gedetineerden die in dat re-integratieproces komen, in de richting van vrijlating, dus dat laatste half jaar, laat die gewoon op internet en zet er iemand naast die meekijkt: Wat doen ze nou? Laat ze zoeken naar woningen, laat ze zoeken naar sociale contacten, weer opbouwen. Ja, al dit soort dingen. [...] en meer bewust moet worden dat er in de gevangenis al veel mogelijk is, maar dat dat vaak niet goed bekend is of er niets mee gedaan wordt. En verschillende organisaties, Reclassering, PI, PPC, niet echt een goed samenwerkingsverband hebben, dat het allemaal langs elkaar heen werkt en dat geldt ook voor de psychologen in de gevangenis en die daarbuiten, alsof het een soort concurrentie is. [...] En in de PI met behandeling beginnen, en binnen echt beginnen met re-integratie.”

Ook op de spaarzame momenten dat maatschappelijke gevoelig ex-gedetineerden met een zedenachtergrond op reguliere afdelingen verblijven, mogen zij niet altijd deelnemen aan re-integratieactiviteiten. De aanwezigheid van zedenproblematiek wordt bijvoorbeeld tijdens de risicotaxatie in het kader van de Inkomsten, Screening en Selectie (ISS) aangemerkt als reden om gedetineerden deelname aan meerdere re-integratieactiviteiten te ontfzeggen.¹³⁰ Dit staat nog los van de vraag of zij zich veilig in een groep te kunnen bewegen, wat ook een reden kan zijn om hen deelname aan groepsactiviteiten te weigeren. Dat wordt bijvoorbeeld

¹²⁸ Kenniscentrum Commissie van Toezicht, z.d., Beschikbaar via: <https://www.commissievantoezicht.nl/dossiers/DBT/dbt/>

¹²⁹ Art. I:1e, Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden.

¹³⁰ Fischer et al., 2012.

duidelijk wanneer wij Johan spreken over zijn ervaringen met medegedetineerden:

Interviewer: “[...] was er een reden waarom je niet hoefde te werken?”

Johan: “[Dat] kon niet, het was niet veilig. [...] ik heb daar wel aan zo’n groepsessie meegedaan, maar dat werkt ook niet, ik was voortdurend in de media. Ja, en je kunt ook niet zeggen: ‘Mijn naam is Karel Appel’, dat werkt ook niet.”

Terroristen apart gezet

Ook maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die zijn verdacht worden van of veroordeeld zijn voor delicten met een terroristisch oogmerk, zijn de gevangenis niet binnengekomen op reguliere afdelingen. Elk van de drie door ons gesproken ex-gedetineerden uit deze groep, zijn uit veiligheidsoverwegingen geplaatst op de Terroristenafdelingen (TA) in de PI de Schie of de PI Vught. Gedetineerden die op deze afdeling terecht komen, zijn doorgaans verdachten en veroordeelden van misdrijven met een terroristisch oogmerk die een extreem vluchtgevaar of een onaanvaardbaar risico op recidive of verstoring van maatschappelijke rust vormen.¹³¹¹³² Eén van de ex-gedetineerde mannen die wij hierover spraken, is de 31-jarige Khalil. Wij spreken met hem af op ons werkadres. Hij draagt een spijkerbroek en T-shirt. Khalil corrigeert en nuanceert zichzelf al sprekend over zijn persoonlijke ervaringen en zijn visie op re-integratie. Wanneer hij vertelt over de omstandigheden op de Terroristenafdeling, omschrijft hij het regime er als zeer gecontroleerd en sociaal beperkt:

“Je hebt geen controle over je leven, helemaal niet [...] En je kan er nergens mee heen, want ja, de deur gaat dicht en je zit helemaal alleen met je frustratie en je kan er niks aan doen [...] In de bak moet je op een gegeven moment die overgang maken dat je op een gegeven moment alle controle over je leven loslaat, echt alles van anderen af laat hangen, want je hebt geen keuze, en dat doe je uit zelfbehoud omdat je op een gegeven moment komt het punt dat je van de stress gewoon elk moment een hartaanval kunt krijgen. [...] mensen die kort gestraft zijn die hebben daar veel minder last van dan mensen die lang gestraft zijn [...] meestal na een jaar of twee heb je die overgang wel gemaakt [...] het heeft geen zin om je te verzetten, het is een soort overlevingsmechanisme.”

In totaal zaten er tussen 2006 en 2014 naar schatting ongeveer 80 personen op de Terroristenafdelingen gedetineerd.¹³³ Formeel gezien verkeren gedetineerden er in een individueel regime.¹³⁴ In dat geval kan er ook sprake zijn van een regime van beperkte gemeenschap, wat betekent dat er in groepen van maximaal vier gedetineerden aan activiteiten als sport en luchten deelgenomen mag worden.¹³⁵ In eerder onderzoek is het regime op de afdeling gekenmerkt als de facto gelijk aan dat van de Extra Beveiligde Inrichting (EBI).¹³⁶ De onderzoekers concludeerden dat het doel van re-

¹³¹ Burgerlijk Wetboek II:6.

¹³² Teeven, 2011.

¹³³ De Graaf, 2014; Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2015.

¹³⁴ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2014/15, 24 587, nr. 615.

¹³⁵ Veldhuis et al., 2010.

¹³⁶ Ibid.

integratie er ondergeschikt is aan het doel van beveiliging van de maatschappij. Beleidsmedewerkers van de DJI vertellen over deze kritiek:

“Er zijn veel verschillende prioriteiten binnen de DJI: Korte en lange termijn veiligheid en ook re-integratie. Soms heeft één element (tijdelijk) de prioriteit – zoals korte termijn veiligheid bij het maatregelenpakket omtrent ‘terroristen’. Dat kan soms ten koste gaan van andere prioriteiten, zoals aandacht voor re-integratie. Het realiseren van de maatschappelijke opdracht van DJI vergt continu een soort evenwichtskunst, dat wil zeggen het optimaal ruimte geven aan meerdere en vaak conflicterende doelstellingen.”

Op de TA gedetineerde personen kwamen mensen tot voor kort formeel niet in aanmerking voor het verdienen van extra vrijheden of (re-integratie) activiteiten (TR noch TRA).¹³⁷ Khalil vertelt dat in de praktijk, betrokken partijen zich op deze afdeling niet laten zien: “TA, daar is geen Reclassering.” Door de huidige beleidsontwikkeling is dit aan het veranderen en zijn er verschillende partijen steeds vaker actief betrokken bij de voorbereiding het leven na een detentie.

Zeer langgestraften verwaarloosd

Daders van levensdelicten ondergaan vaak zeer lange gevangenisstraffen en verblijven in sommige gevallen vele jaren op eenzelfde afdeling. Bijvoorbeeld een afdeling waar zij samen met andere (levens)langgestraften verblijven, een zogeheten ‘langgestraftenafdeling’. Voorheen bevonden dergelijke afdelingen zich onder meer in de PI Sittard en de PI Veenhuizen. Beide afdelingen bestaan niet meer als zodanig. Zeer langgestraften zitten derhalve verspreid over de Nederlandse gevangenissen. Zij worden niet erkend als aparte groep in detentie, aldus beleidsmedewerkers van de DJI:

“Langgestraften vormen geen specifieke doelgroep meer. De benadering is meer en meer geïndividualiseerd, dat wil zeggen dat voor elke gedetineerde in beginsel een persoonsgebonden Detentie & Re-integratieplan wordt opgesteld. Groepsinterventies kunnen daar wel een onderdeel van zijn, mits geïndiceerd en beschikbaar”.

Voor langgestraften geldt, ongeacht de afdeling waarop zij gedetineerd zijn, dat hen in detentie geen speciale re-integratieactiviteiten aangeboden wordt. Daarnaast wordt hen op reguliere afdelingen, gemotiveerd of niet, deelname aan re-integratieactiviteiten in het kader van TRA of TR vaak lange tijd ontzegd.^{138 139} Marco, die bijna acht jaar van zijn straf doorbracht op langgestraftenafdelingen in de jaren '90 en '00, vertelt daarover:

“Omdat je langgestraft bent, mag je een hele hoop dingen niet doen. Want, alles heeft te maken, natuurlijk, met resocialisatie. En dan zeggen ze: ‘Je straf is te lang om met die cursus of om met dat programma mee te doen.’ En dan komt de vraag van: ‘Ja, oké, dat kan misschien wel, maar dan moet je zelf betalen.”

¹³⁷ Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, art. I:1e. Hierover constateerden Veldhuis en collega's (2010, p. 146): “Het TA-regime kent geen elementen die zijn gericht op resocialisatie.”

¹³⁸ Liem, et al. 2016.

¹³⁹ Van de Sande, 2007.

4.3 Met één been buiten de gevangenis

In gesprek met medewerkers van Stichting Exodus, geven zij aan dat de overgang van binnen naar buiten de gevangenis, voor maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zwaarder is dan ooit tevoren:

“De stap naar buiten merk je toch wel bij jongens [...] die dus ook met de politiek, maar vooral ook de maatschappij heel erg gevoelig zijn, dat ze daar dan toch wel [...] heel angstig voor zijn. [...] vooral nu met het internet [...] zie je wel dat het lastiger is dan het ooit is geweest.”

Normaliter vormt detentiefasering een vast onderdeel van herintreding. Dit houdt in dat gedetineerden via gesloten en half(open) inrichtingen, geleidelijk wennen aan volledige vrijheid.¹⁴⁰ De duur van een gefaseerde uitstroom kan variëren van vier weken tot een jaar.¹⁴¹

Slechts vier van de door ons geïnterviewde ex-gedetineerden zijn op deze manier uitgestroomd. Eén van de achterliggende redenen hiervoor is dat gedetineerden die op extra beveiligde afdelingen zoals de Terroristenafdelingen verblijven, wegens het maatschappelijke risico dat zij met zich dragen, geregeld niet of pas laat in aanmerking komen voor normale detentiefasering.^{142 143} Een andere reden is dat hen mogelijk normale detentiefasering wordt geweigerd wegens de ernst van de door hen gepleegde delicten en het risico op het ontstaan van maatschappelijke onrust.¹⁴⁴ Normaliter komen gedetineerden in aanmerking voor normale detentiefasering wanneer zij minimaal zes maanden in detentie verkeren.¹⁴⁵ Gedetineerden die geen motivatie tonen kunnen tijdens detentiefasering niet verder faseren dan een halfopen inrichting en hebben geen recht op verloven.¹⁴⁶ Henk vertelt ons dat het hem in eerste instantie niet werd toegestaan om naar een halfopen inrichting door te faseren, maar er uiteindelijk toch in slaagde om de betrokken partijen te overtuigen om het hem toe te staan:

“Na mijn veroordeling moest ik natuurlijk verdwijnen. In eerste instantie moest ik naar de gevangenis [...]. Dat zag ik dus niet zo zitten, want ik wist dat ik ook recht had om in een half open kamp te zitten. Dus ik heb daar bezwaar tegen gemaakt. Maar goed, dan blijf je daar dus maanden zitten, dat schiet lekker op. Uiteindelijk ben ik dan toch [...] overgeplaatst.”

Henk vertelt verder hoe zijn bekendheid ook voor spanning onder de medegedetineerden in de halfopen inrichting heeft gezorgd. De bedreiging van zijn veiligheid was voor de directie van de inrichting afdoende reden om hem ander werk toe te bedelen:

¹⁴⁰ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2011/12, 29 270, nr. 61.

¹⁴¹ Penitentiair Trajectencentrum PI Rotterdam, 2013.

¹⁴² Dienst Justitiële Inrichtingen, 2016.

¹⁴³ Veldhuis et al., 2010.

¹⁴⁴ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2011/12, 29 270, nr. 61.

¹⁴⁵ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/straffen-en-maatregelen/inhoud/terugkeer-naar-de-samenleving-van-gedetineerden>

¹⁴⁶ Draaiboek Samenwerkingsmodel GW-3RO, november 2007, p. 9 en de verwijzing hiernaar opgenomen in het jaarverslag RSJ 2007, zie http://www.rsj.nl/Images/jaarverslag%202007%20rsj_tcm60-108062.pdf

“Daar zit je dan op een afdeling met 40 man en dat gaat dan een aantal weken goed, totdat iemand van het personeel zijn kop open doet. Maar toen was dus op de afdeling bekend hoe en wat. Nou toen kregen we een hele rare situatie. Er moest natuurlijk gewerkt worden, maar zij zagen het ook niet zo zitten om mij op één of andere werkplaats neer te zetten want dat was dan ook wel weer risicovol. Dus toen werd ik meegestuurd met een ploegje, naar de buitenarbeid en toen was de taak voor mij om kinderspeeltuintjes schoon te houden. Nou goed, dat was een passende baan, laten we wel zijn. Nou ja, goed, het geeft wel aan hoe dubbel er bij justitie gedacht wordt. Aan de éne kant wordt je opgesloten omdat je een gevangene bent, en terwijl je opgesloten zit worden er kinderen op je losgelaten.”

Gecontroleerd de maatschappij verkennen

Ook begeleide en onbegeleide verloven kunnen onderdeel zijn van normale detentiefasering, of los daarvan worden toegekend. Wederom kunnen indicaties van een mogelijk risico op maatschappelijke onrust tijdens verlof, leiden tot het afwijzen van verloven door het Centrale Voorziening voorwaardelijke invrijheidstelling (CVvi) of de eindverantwoordelijke staatssecretaris dan wel de minister van Veiligheid en Justitie.¹⁴⁷ Dat gebeurde ook in het geval van Cor. Zijn verloven zijn hem tot enkele weken voor zijn vrijlating doorlopend ontzegd:

“Het OM dat zat gewoon dwars. Nou ik ben uiteindelijk in Vught gebleven tot mij VI, en ik heb dan gevochten om een keer verlof te krijgen. Nou, drie weken voordat ik vrijkwam heb ik eigenlijk één verlof gehad en door de staatssecretaris moest dat goedgekeurd worden.”

Cor beschrijft dat de reden voor deze afwijzingen was gelegen in het feit dat hij geen vaste verblijfplaats tijdens verlof kon vinden:

“Ik heb [...] [Jan en] alleman gebeld [...] met allerlei kerkelijke instanties, met exen dus, ja met alles wat er was, om hulp te krijgen. [...] Aan de ene kant heb je de mogelijkheid om verlof te krijgen, maar je moet een verlobadres hebben. [...] de ene regel maakt het zo dat de andere daardoor in het geding komt.”

Khalil, die ruim negen jaar in detentie heeft doorgebracht, vertelt dat zijn verlof hem ook structureel is geweigerd. Hij geeft aan dat zijn verzoek om verlof hem pas werd toegestaan na aanhoudend aandringen van de Nederlandse Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) bij de politiek eindverantwoordelijke staatssecretaris:

“Er was gewoon heel veel angst bij besluitvormers, dat was niet eens zozeer omdat ze bang waren dat er iets zou gebeuren, maar het was puur bang, onzeker over hoe de media zouden reageren [...] Daar is wel flink wat overtuiging, flink wat lobby voor nodig geweest, de NCTV heeft toch wel echt gelobbyd van: ‘We moeten hier wel echt verlof tegenaan gooien. Hij komt toch over een half jaar vrij, dus ja, laten we het eens proberen.’ [...] De eerste keer dat ik op verlof ging

¹⁴⁷Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2005/06, 30513, 3, p. 6; Zie ook: <http://www.bnr.nl/nieuws/10117401/teeven-resocialisatie-van-der-g-kan-ook-in-gevangenis>

was ook maar drie maanden voordat ik vrijkwam. Dus je bent er eigenlijk helemaal niet mee bezig en dan opeens staat het voor je deur. [...] Het is een soort wereldreis die je maakt.”

Gevraagd naar de waarde van verlof in het kader van re-integratie, antwoordt Khalil dat verlof in zijn ogen een noodzakelijk component is van een soepele terugkeer naar de wereld buiten de gevangensmuren:

“Je hebt eigenlijk maar twee vragen: Wil je iemand voorbereid vrijlaten of wil je iemand onvoorbereid vrij laten? Zo simpel is het.”

In totaal geven vijf van de ex-gedetineerden die wij spraken aan eens of meermaals op verlof geweest te zijn. Deze verloven gingen volgens drie van hen niet gepaard met detentiefasering.

Voorwaardelijk vrij: Met nadruk op ‘voorwaardelijk’

Op detentiefasering of verlof volgt doorgaans vrijlating. Vaak gebeurt dat op het moment dat gedetineerden eigenlijk nog een deel van hun straf uit moeten zitten, maar zij onder voorwaarden vervroegd vrij kunnen komen. In het geval dat zij een straf langer dan een jaar uitzitten, komen zij in aanmerking voor voorwaardelijke invrijheidstelling (VI).¹⁴⁸ De voorwaarden verbonden aan een voorwaardelijke invrijheidstelling kunnen algemeen of bijzonder zijn. De algemene voorwaarde is altijd dat een gedetineerde zich in zijn of haar proefperiode niet opnieuw schuldig maakt aan strafbare feiten.¹⁴⁹ Bijzondere voorwaarden kunnen vrijheid beperkende voorwaarden (geboden en verboden), gedrag beïnvloedende voorwaarden, en op zorg gerichte voorwaarden omvatten.¹⁵⁰ Welke voorwaarden worden opgelegd, wordt bepaald door de rechter, dan wel door de Centrale Voorziening voorwaardelijke invrijheidstelling (CVvi). Dit onafhankelijke onderdeel van het OM is formeel verantwoordelijk voor de uitvoering van de wettelijke regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling van ex-gedetineerden. Professionals van de CVvi beschrijven dat zij een beslissende rol hebben ten aanzien van het opstellen van voorwaarden en het toestaan of opschorten van een voorwaardelijke invrijheidstelling:

“105 dagen voor de VI datum waarop zo’n zaak in het systeem opduikt, wordt er advies gevraagd aan de Reclassering, er wordt advies gevraagd aan de Penitentiaire Inrichting, er wordt advies gevraagd aan het lokale OM. [...] Daar gaat een secretaris mee aan de slag [...] Uiteindelijk beslissen wij over bijzondere voorwaarden en uitstel en afstel van voorwaardelijke invrijheidstelling, dat is de realiteit.”

In sommige zaken wordt het lokale OM automatisch om advies gevraagd. Het betreft dan vaak ex-gedetineerden die ernstige zedendelicten, ernstige geweldsdelicten en aan mensenhandel gelieerde misdrijven hebben begaan, en waarvan het OM de vlucht- en recidiverisico’s van, evenals het risico op

¹⁴⁸ Voorheen ‘Vervroegde Invrijheidstelling’. Zie: Wijzigingswet Wetboek van Strafrecht en enige andere wetten in verband met de wijziging van de vervroegde invrijheidstelling in een voorwaardelijke invrijheidstelling, *Stb. 2007, 500*.

¹⁴⁹ *Staatscourant*, 2012.

¹⁵⁰ *Idem*.

maatschappelijke onrust naar aanleiding van hun herintrede, in kaart heeft gebracht.¹⁵¹

Informatievoorziening BIJ

Ter voorkoming en bestrijding van maatschappelijke onrust bij herintreding, is de informatiepositie van betrokken partijen over terugkerende ex-gedetineerden met een ernstige gewelds- of zedenachtergrond verbeterd (Minister van Justitie, 2009). Met inwerkingtreding (2009) van de Bestuurlijke Informatievoorziening Justitiabelen (BIJ) worden gemeenten in principe minimaal 30 dagen voor de vrijlating van ex-gedetineerden en (ex-)tbs-gestelden, geïnformeerd over hun persoon, delicten en eventuele (bijzondere) voorwaarden die zijn verbonden aan het vonnis of de voorwaardelijke invrijheidstelling. Aanvullende informatie kan de gemeente opvragen bij de overige ketenpartners, zoals Reclassering Nederland. Met deze informatie kan de gemeente een inschatting maken van het risico op maatschappelijke onrust bij herintreding van een ex-gedetineerde (Liem, 2015). De consequenties van deze informatievoorziening voor de ex-gedetineerde zijn vooralsnog

Professionals van het ministerie van Veiligheid en Justitie geven aan dat, bij het merendeel van terugkerende ex-gedetineerden, burgemeesters geen extra maatregelen nemen indien zij via de informatievoorziening BIJ worden geïnformeerd. Zij vertellen:

“Misschien is de feitelijke meerwaarde van het geïnformeerd worden niet groot [...] Er ontstaat niet vaak onrust [...] maar desalniettemin wil het bestuursorgaan burgemeester geïnformeerd zijn om, indien nodig, te kunnen handelen en niet te worden verrast.”

De professionals van de CVvi die wij spraken, zijn van mening dat bijzondere voorwaarden “geen verlenging van de straf” vormen, en “recidive-beperkend moeten werken.” Het komt in sommige (ook maatschappelijk gevoelige) zaken voor dat de CVvi afziet van het opleggen van bijzondere voorwaarden, omdat de re-integratie van een ex-gedetineerde daar niet direct bij gebaat is. Toch worden bijzondere voorwaarden bij ongeveer 70% van alle voorwaardelijke invrijheidstellingen opgelegd en gebeurt dit ook bij maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, aldus de professionals die wij spraken. Hoewel zij stellen dat voorwaarden niet bedoeld zijn als straf, voelt het pakket aan bijzondere voorwaarden wel degelijk zo voor Cor:

“Zo voel ik dat dan ook, zo van: ‘Oké, we pakken hem nog een keer.’ [...] Ik ben een keer daar [bij de CVvi] geweest [...] omdat er gewoon een hele boel dingen niet zo liepen [...] maar dat heeft allemaal niet zo geholpen. Het enige wat ik toen gekregen heb is de vrijheid met de trein te reizen.”

Alle door ons geïnterviewde ex-gedetineerden zijn na hun vrijlating bijzondere voorwaarden opgelegd. Het voorkomen of beteugelen van maatschappelijke onrust is één van de factoren die meegewogen kunnen worden in het opstellen van bijzondere voorwaarden door de CVvi of de rechter.¹⁵²¹⁵³ Zij kan bij wijze van uitzondering in maatschappelijk en politiek

¹⁵¹ Aanwijzing executie-indicator en formulier risicoprofiel. Artikel 1 sub c Penitentiaire maatregel.

¹⁵² Art. 25, Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden.

“gevoelige zaken” extra bijzondere voorwaarden opleggen.¹⁵⁴ Meer dan eens is het doel daarvan om een signaal van controle aan de samenleving af te geven, aldus de professionals van de CVvi:

“[...] ik denk dat het [...] verschil wel zit in algemene voorwaarden of bijzondere voorwaarden. [...] laten zien dat we er bovenop zitten, dat we alles geprobeerd hebben, dat we het initiatief behouden.”

De professionals van de CVvi vullen aan dat zij willen voorkomen dat zij enkel bijzondere voorwaarden opleggen ter geruststelling van politiek en het waarborgen van een maatschappelijk veiligheidsgevoel:

“Dat je het allemaal onder controle hebt, want dat suggereer je dan, maar dat is niet zo [...] dan ben je wel weer heel erg met ‘windowdressing’ bezig.”

Bijzondere maatregelen kunnen ook worden getroffen in het belang van de ex-gedetineerde. De 29-jarige Ahmed geeft daarvan een voorbeeld. Wij spreken hem vroeg in de ochtend in een koffiebar. Ahmed houdt zijn jas aan tegen de kou en gaat op een stoel zitten, met zijn rug tegenover de overige gasten. Koffiedrinkend vertelt hij dat overheidsdiensten hem na zijn vrijlating, ter bescherming tegen mogelijke fysieke aanvallen van burgers of gedoe met ‘de media’, op een schuiladres wilden onderbrengen:

“Ze wilden me de eerste maand na mijn vrijlating naar een safehouse brengen, voor mijn veiligheid. Ik zei: “Jullie zijn gek, ik heb negen jaar in een safehouse gezeten.” Ik heb het geweigerd.”

4.4 In het kort

Uit de interviews blijkt dat de aandacht voor herintreding in detentie, zoals die op papier beschreven staat, niet of nauwelijks wordt aangeboden aan of ervaren door sommige ex-gedetineerden. Zoals Henk beschrijft:

“Ik heb tijd genoeg om de nodige wetten en regels te lezen in de bajes en ik weet dat het de taak van het Gevangeniswezen is om mensen voor te breiden op hun terugkeer. Nou dat gebeurt dus niet. Ja, dat ze de deur voor je opendoen, lijkt mij geen voorbereiding op je terugkeer.”

De professionals geven bovendien aan dat resocialisatie- en re-integratieprogramma's voor specifieke groepen gedetineerden – ook wat betreft maatschappelijk gevoelige (ex-)gedetineerden – in Nederlandse Penitentiaire Inrichtingen geregeld slechts in beperkte vorm aanwezig is. Beleidsmedewerkers van de DJI geven aan dat er een persoonsgerichte benadering wordt gehanteerd om de re-integratie van ex-gedetineerden al tijdens detentie vorm te geven. Dat gebeurt door middel van een op maat gemaakt Detentie- en Re-integratieplan, dat een combinatie van afzonderlijke

¹⁵³ In beantwoording op Kamervragen naar verlof van Volkert van der Graaf antwoordde de voormalig Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, Fred Teeven: “De bijzondere voorwaarden dienen ter bescherming van de samenleving door voorkoming van recidive door Van der G., een risico dat op zichzelf al laag is, en ook om het risico op problemen die opdoemen na de terugkeer in de samenleving zo veel mogelijk te beperken.” Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2013/14, 33 750-VI, nr. 115.

¹⁵⁴ Flight et al., 2011.

re-integratieactiviteiten behelst. Uit de interviews met maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden blijkt daarentegen dat zij niet of nauwelijks in aanmerking kwamen voor veel van deze activiteiten. De voornaamste redenen die zij hiervoor aandragen zijn hun lange strafduur en de afwezigheid van re-integratieactiviteiten op de afgeschermd afdelingen waarop zij het meeste tijd hadden doorgebracht. Naast forensische behandelingen zijn er voor zedendelinquenten geen speciale activiteiten ontwikkeld in het kader van hun re-integratie. Evenmin geldt dat voor plegers van levensdelicten. Voor gedetineerden met een extremistische achtergrond zijn er de laatste jaren steeds meer re-integratieve activiteiten ontplooid of deze zijn op moment van schrijven volop in ontwikkeling. Feit daarbij blijft wel, zoals ook ex-gedetineerden en professionals aangeven, dat de terroristenafdeling een streng beveiligingsniveau kent dat zich niet leent voor alle mogelijke re-integratieactiviteiten. De focus ligt daarbij primair op beveiliging van de maatschappij op korte termijn. Deze ervaringen van door ons geïnterviewde ex-gedetineerden zijn conform de beoogde “strengere aanpak” van (ex-)gedetineerden wiens herintrede mogelijk maatschappelijke onrust teweegbrengt.¹⁵⁵

Bovendien is in de algemene re-integratieprogramma's en -activiteiten die wél op reguliere afdelingen aangeboden worden, publieke belangstelling formeel geen factor waarmee rekening wordt gehouden. Uit de gesprekken blijkt dat de kans op maatschappelijke onrust er wel toe leiden dat gedetineerden in beperkte regimes en/of afgeschermd afdelingen worden geplaatst, waar hen de deelname aan re-integratieactiviteiten vervolgens wordt ontzegd. De professionals geven aan dat de kans op het ontstaan van maatschappelijke onrust ook een factor is die wordt meegewogen in besluiten omtrent detentiefasering en het toestaan van verlopen. Het is maar de vraag in hoeverre deze fase in de re-integratie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden kan worden omschreven als zoveel mogelijk dienstbaar aan hun terugkeer in de maatschappij.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Teeven (2011a) in een brief aan de Tweede Kamer: “Ik acht in ieder geval een strengere aanpak wenselijk voor de groep gedetineerden [...] met een vlucht- en maatschappelijk risico [...] Bij hen geldt dat zware eisen worden gesteld aan eventuele detentiefasering en zij kunnen alleen in de laatste fase van hun detentie eventueel in aanmerking komen voor re-integratie- en resocialisatie-activiteiten. Op die manier wil ik meer rekenschap geven aan de gevoelens van slachtoffers en nabestaanden en de roep uit de samenleving om een strengere aanpak voor deze doelgroep te realiseren.”

¹⁵⁶ Artikel 2:2 Penitentiaire Beginselenwet.

5. Op Vrije Voeten

Hoe verloopt het herintredingsproces vanaf het moment dat deze ex-gedetineerden een voet buiten de gevangenis zetten? Waar gaan ze wonen? Hebben ze werk, en wie zijn hun sociale contacten? Na veelal een jarenlange opsluiting komen zij op vrije voeten. De tabel hieronder geeft een overzicht van hun sociale en sociaaleconomische situatie op het moment dat wij hen spraken.

Tabel 2 *Aanwezigheid van factoren die herintreding kunnen bevorderen, ten tijde van interview.*

Naam	Huis-vesting	Betaald werk (B), vrijwilligerswerk (V), geen werk (-)	Inkomen	Partner	Sociale relaties	Behandeling na detentie	Opleiding geen of nauwelijks (-), middelbaar (M)*, hoog dan wel universitair opgeleid (H)**
Johan	Ja	V	Uitkering	Nee	Weinig	Therapie	M
Otto	Ja	B	Salaris	Nee	Weinig	Zelfhulpgroep	M
Willem	Ja	V	Partner	Ja	Gemiddeld	Therapie	M
Cor	Ja	-	Uitkering	Nee	Weinig	?	M
Henk	Ja	-	Uitkering	Nee	Weinig	Geen	?
Marco	Ja	B	Salaris	Ja	Veel	Geen	M
Pieter	Ja	B	Salaris	Ja	Weinig	Geen	H
Ahmed	Ja	V	Uitkering	Ja	Gemiddeld	Geen	H (IO)
Khalil	Ja	V	Uitkering	Ja	Gemiddeld	Geen	H (IO)
Youssef	Ja	V	Uitkering	Ja	Gemiddeld	Geen	?

* Hieronder scharen wij onder meer MBO, MTS en LTS.

**Hieronder vallen onder meer HTS, HBO en Universiteit. IO = In opleiding.

5.1 Stigmatisering: Beruchte Nederlanders

Na jarenlange opsluiting staan maatschappelijk gevoelige gedetineerden weer buiten de gevangenis. Door de publieke belangstelling voor hun persoon, zijn zij nu beruchte 'ex-gedetineerden'. Wat betekent dat voor de manier waarop

andere mensen hen benaderen en andersom? Hoe gaan zij om met negatieve reacties vanuit de maatschappij?

Wat zegt de ex-gedetineerde?

In ons gesprek met Henk weet hij veel knelpunten aan te wijzen die hij in zijn re-integratie heeft ervaren: Een gebrek aan ondersteuning bij het zoeken naar een woning, werk en het creëren van een sociaal netwerk. Wanneer we hem vragen naar onderliggende redenen van het uitblijven van hulp op deze gebieden, hoeft hij niet lang na te denken. De wortel van zijn gebrekkige re-integratie ligt volgens hem in het feit dat betrokken partijen hun vingers niet aan hem willen branden:

“Het is altijd dezelfde reden. Het is ook de reden waarom geen enkele overheid, rijks- of gemeente, of instantie, of wie dan ook, ook maar iets met mij te maken willen hebben. [...] ik ben natuurlijk de beruchtste, bekendste Nederlander en daar wil niemand zich mee associëren, dus gebeurt er gewoon niets.”

Henk benoemt één van de thema's waar alle geïnterviewde ex-gedetineerden over spreken: De invloed van publieke belangstelling op het dagelijkse leven. Uit de ervaringen die zij met ons hebben gedeeld, leiden we af dat hun leven na detentie wordt getekend door confrontaties met uitingen van maatschappelijke onrust en hun ervaringen met stigmatisering vanuit de maatschappij.

In de schijnwerpers

Alle ex-gedetineerden die wij interviewden, hebben te maken gehad met aandacht vanuit media en/of politiek en stigmatisering vanuit de maatschappij. Uit de interviews blijkt dat de schaal waarop zij publieke belangstelling en maatschappelijke onrust hebben ervaren, per persoon verschilt. De maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die verdacht of veroordeeld zijn geweest voor terroristische delicten, beschrijven nauwelijks ervaringen te hebben opgedaan met negatieve reacties op straat, zoals bedreigingen of demonstraties:

Khalil: “Met media-aandacht viel het mee. Want ik had, toen ik vrijkwam, nog speciale voorzorgsmaatregelen genomen, want de directeur van die gevangenis die reed mij in een speciale auto naar buiten, geblindeerde ramen, want ze hadden verwacht dat er wel een heel mediacircus zou staan, maar we reden naar buiten en niemand in velden of wegen te bekennen. Volgens mij was het na een paar weken, was de eerste journalist die eens wat aan met vroeg. ‘Ja, nee, sorry, ik heb een mediaverbod.’ Niks meer van gehoord. Het viel alles mee eigenlijk, het was *underwhelming*.”

Ahmed: “Mijn zaak komt nog wel op tv, ik zit nog in het collectief geheugen van nu.[...] Je merkt wel dat mensen moeite hebben om je te benaderen.”

Youssef beschrijft dat, met het afnemen van publieke belangstelling voor zijn persoon, herkenning en stigmatisering door hem onbekende mensen ook is afgenomen:

Youssef: “Niemand kende mij op straat. Op straat is er nooit iemand naar mij toe gekomen [...] mijn burens weten niet eens wie ik ben. Ja, totdat ik op gepakt werd op straat. Die mensen boeit het niets wie ik ben, wat ik gedaan heb. [...] De gewone Nederlander is mij vergeten. Daar ben ik echt blij om. [...] Ik houd niet van aandacht.”

Alle maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond vertellen geconfronteerd te zijn met herkenningen en bedreigingen. Twee van hen geven aan dat er ook meermaals tegen hen is gedemonstreerd. Het merendeel van de groep ex-gedetineerden met deze achtergrond concludeert dat maatschappelijke onrust groter is bij de herintrede van ex-gedetineerden met een zedenachtergrond:

Cor: “De maatschappelijke onrust is bijvoorbeeld bij mij veel hoger dan bij Volkert van der G.”

Otto: “Neem nou een situatie als ‘de Neus’ [...] men zal zich wel bedenken om bij hem op de stoep te gaan staan en stennis te schoppen. Wat dat betreft is die pedo, die heeft nergens steun [...] en dan kun je lekker aanvallen, lekker dreigen en dan doet de politiek ook gewoon mee [...]”

Willem bevestigt deze gedachte. Hij vertelt dat meer maatschappelijke onrust rondom zedenzaken, mogelijk een gevolg is van het feit dat mensen in de samenleving zich geen voorstelling kunnen maken bij pedofiele en pedoseksualiteit, maar wel bij andere ingrijpende vormen van criminaliteit:

“[...] de mevrouw van de Reclassering [...] die zegt: ‘Ik heb meegemaakt dat de manier waarop hierover gesproken wordt, dat die zich meer en meer verhardt en verhardt en verhardt.’ [...] En dat lokt blijkbaar, dat vind ik ook nog wel te begrijpen, veel meer verzet en woede op dan bij een moord. [...] in de gevangenis ook. De moordenaars die kunnen vrijuit spreken over hun moorden en de zedendelinquenten niet. [...] de zedendelinquenten staan onderaan de ladder. Waarom dat is? Ik denk omdat voor veel mensen uitzinnige woede nog ergens navoelbaar is, als een extreem gevoel van iets wat ze zelf ook kennen, terwijl seksueel aangetrokken worden en daar misbruik van maken, tot jongeren, dat dat niet meer navoelbaar is voor de meeste mensen. [...] het genereert ook een soort algemeen ongenoegen wat ergens een uitweg moet vinden. [...] niet bij iedereen, maar ik kan mij voorstellen dat dat een stukje meespeelt over het algemeen, bij mensen die zich niet prettig voelen in de maatschappij en daar een plek voor vinden om dat in heftigheid te kunnen uiten.”

Stigmatisering

Meerdere ex-gedetineerden beschrijven hoe aandacht van media en/of politiek, een lokaal, regionaal of zelfs nationaal beruchte Nederlander van hen heeft gemaakt. Zij geven aan dat deze negatieve beeldvorming er in resulteert dat zij gestigmatiseerd worden door andere mensen en betrokken partijen. Eén van hen geeft aan dat dit stigma hun overige sociale rollen overschaduwde:

Youssef: “Ze hebben mij een stempel gegeven en klaar. Voor de rest van mijn leven blijft hij er en blijven ze je lastig vallen, [...] praten ze over mij alsof ik één of andere tikkende tijdbom ben. [...] Ze zien je niet meer als vader of als man. Ze zien jou gewoon als de terrorist.”

Cor: “Je wordt hier als een zware crimineel neergezet die altijd toe kan slaan. Dan denk ik: ‘Tja, dat is bij mij nooit het geval geweest.’ [...] Nu is mijn gezin vooral door de media geïnformeerd en niet door deskundigen. [...] die zeiden van: ‘Ik ben niet verantwoordelijk voor wie daar voor de deur gaan staan.’ Zo simpel gedacht en geen verantwoordelijkheid nemen voor wat ze gedaan hebben. [...] Ze [ex-vrouw] geloofde zelfs mijn advocaat niet, ze geloofde het OM.”

Meerdere ex-gedetineerden zetten uiteen dat het stigma dat zij opgeplakt hebben gekregen, hen tot op dat moment heeft achtervolgd. De vasthoudendheid van deze stigmatisering blijkt ook uit de gesprekken met ex-gedetineerden die al jaren op vrije voeten zijn. Ahmed vertelt:

Ahmed: “Het wordt niet minder. Dat is onzin. Het kost niet alleen maar tijd. Ik sleep het nog elke dag met me mee, dat leven. Daar ga je niet aan wennen. Ik word ook constant lastig gevallen, door politie vooral. Zomaar. Auto doorzoeken, fouilleren. Ze weten wie ik ben, natuurlijk. [...] Ik zal altijd over mijn schouder moeten kijken. De overheid en anderen gaan me nooit definitief met rust laten.”

We spreken de 63-jarige Pieter, die een straf van 12 jaar uit heeft gezeten wegens een veroordeling voor een levensdelict, op het kantoor waar hij op dat moment werkt. In een vergaderkamer praat hij gelaten over het verloop van zijn re-integratie. Pieter vertelt hoe permanent en doordringend hij zijn stigma ervaart:

Pieter: “Het kan nooit meer zo worden als het geweest is, nooit meer. Zelfs niet als het ooit nog goed zal komen, dan ook niet meer. Ik blijf altijd iemand die in de gevangenis gezeten heeft. [...] voor de buitenwereld blijf je toch iemand die in de gevangenis gezeten heeft.”

Marco, die na zijn vrijlating terugkeerde naar zijn oude woonplaats en vele criminele vriendschappen, geeft aan dat stigmatisering niet enkel geschiedt door onbekende mensen, maar dat ook buurtgenoten en naaste vrienden hem stereotypisch bejegenen:

“[...] er zijn toch een hele hoop mensen die praten niet meer tegen mij na wat ik heb gedaan. Maar er zijn ook heel veel mensen, die maakt het in principe niet uit, en die zeggen van: ‘Jij hebt je straf uitgezeten en het is niet goed wat je hebt gedaan, maar wij gaan daar verder niet meer over oordelen, voor ons is het klaar.’

Pieter vult aan dat zijn stigmatisering tot gevolg heeft dat hij zich ongemakkelijk voelt in sociale situaties. Hij vertelt dat hij doorlopend bang is voor maatschappelijke veroordeling. Op het moment dat wij hem spreken is hij al langer dan vijf jaar op vrije voeten, maar vindt hij het nog steeds “ontzettend beroerd” om te worden herkend door wildvreemden:

“In mijn beleving was het wel hectisch toen ik net vrij was, met die media-aandacht. [...] Ik heb in het begin een muts over mijn oren getrokken omdat ik gedacht had dat iedereen me zat aan te kijken [...] in die tijd was het nog al in het nieuws, die zaak. [...] Dat je wordt aangesproken, dat wordt minder. Het is zelden dat ik nog wordt aangesproken, maar toch gebeurt het af en toe nog.”

Uit de interviews valt af te leiden dat de mate waarin maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden ervaren dat stigmatisering hun huidige leven bepaalt, verschilt. Eén van de aspecten die meespeelt in deze ervaring, is de aan- of afwezigheid van belangrijke sociale en persoonlijke factoren.

Marco keerde na zijn vrijlating terug naar een woning, partner, vrienden en familie. Ook duurde het niet lang voordat hij op eigen initiatief een betaalde baan bemachtigde en de commotie die rond zijn herintrede ontstond langzaam maar zeker uit doofde. Toch zijn er ook dingen die hij wegens zijn langdurige detentie moet missen, zoals ouderschap:

“Ik heb nu rust, ik heb vrede. De ellende is weg. Het hoofdstuk is gesloten. [...] Ik heb een behoorlijk stabiel leventje en ik probeer een paar keer per jaar op vakantie te gaan en hard te werken en ik werk elke dag 10, 12 uur en *that's it*. [...] Ik heb een ander leven als een ander. Ik bedoel, ik werkte altijd hard, we doen veel geld verdienen, we doen hele andere dingen. Als ik andere leeftijdsgenoten zie die gaan een huis kopen en die hebben een gezin en kinderen, tja, dat heb ik niet.”

Vier van de vijf maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond geven daarentegen aan, het gevoel te hebben dat stigma hun leven tot op de dag van vandaag beheerst en hun kansen op allerlei levensgebieden beperkt. Een uitzondering op de regel is Willem. Net als Marco is hij na detentie teruggevallen op zijn oude woning, partner en een redelijk sociaal netwerk. Daarnaast heeft hij met succes afstand gedaan van een arbeidzaam leven en vindt hij zingeving in vrijwilligerswerk. Bovendien heeft hij in mindere mate te maken gehad met herkenningen, bedreigingen en demonstraties:

“Omdat de publiciteit relatief beperkt is gebleven en de heftige nadelen hebben we natuurlijk niet gekend. Ik hoefde niet van plek naar plek te verhuizen, ik bleef een sociaal netwerk hebben [...] Wat dat betreft kunnen we blij zijn dat dat rondom mij helemaal nooit gespeeld heeft. [...] heb ik toch een wat andere [sociale] omgeving dan veel mensen hebben, dus dat is voor mij heel plezierig. En ik realiseer me dat dat ook voor heel veel andere mensen niet zo is, dus dat de consequenties veel zwaarder en ingrijpender zijn.”

Stigma-management

Tijdens onze gesprekken beschrijven de ex-gedetineerden grofweg twee manieren waarop zij met hun stigma omgaan: Zij kiezen voor volledige openheid, ofwel strikte geheimhouding. Hoewel meerdere ex-gedetineerden ervoor kiezen om open en eerlijk te ‘zeggen hoe het zit’, verschillen zij in hun mate van assertiviteit. Enkelen vertellen over hun tijd in detentie aan wie ernaar vraagt, anderen vertellen andere mensen of instanties uit zichzelf over hun delicten, en weer anderen informeren hun omgeving zelfs proactief over hun status van ex-gedetineerde:

Hoewel meerdere ex-gedetineerden ervoor kiezen om open en eerlijk te ‘zeggen hoe het zit’, verschillen zij in hun mate van assertiviteit.

Interviewer: “Hoe reageren mensen daarop?”

Johan: “Nou, ze vinden het heel fijn dat ik zo open en eerlijk ben. Ik heb voor zeden gezeten, voor de rest ga ik daar niet over uitweiden [...] Nou dat is dan voor hun duidelijk.”

Cor: “Toen ik het [bericht van verblijfplaats] in de krant gelezen heb, heb ik meteen het kinderdagverblijf gebeld en de basisschool en gezegd van: ‘Hier ben ik, je bent welkom op de koffie bij mij, als ouders vragen hebben, dan wil ik heel graag voorbij komen en ze te woord staan [...] ik heb mijn straf uitgezeten en ik heb ervan geleerd, ik ben niet bang dat er hier iets gebeurd [...] dat konden ze heel erg waarderen.”

Willem: “Ik was vooral benieuwd hoe mensen hier in de wijk [zouden reageren] [...] we gaan nooit smoezen bedenken, dus wie ernaar vraagt die zullen we het verhaal vertellen en wat ze ermee doen, dat doen ze ermee.”

Otto heeft ervoor gekozen om buurtbewoners, in de buurt waar hij uiteindelijk terecht kwam, door middel van een brief te informeren over zijn verleden. Hij vertelde dat hij die openheid proactief wilde opzoeken, om zich ervan te verzekeren dat de relaties en verhoudingen die hij met anderen opdeed, niet zouden instorten als zij met zijn verleden geconfronteerd zouden worden:

Interviewer: “Wat stond er in die brief?”

Otto: “Nou dat ik in het verleden aanvaringen met justitie gehad had, ook waarom, en dat ik ervoor koos dat de [het] mensen mochten weten [...] Niet toegelicht in feiten en veroordelingen, maar echt gewoon die aanvaringen met justitie, fouten in het verleden. En de

reacties ja, de eerste dagen, ze hielden toch hun hart vast, ze waren bang dat ik toch ergens klappen zou gaan krijgen, maar het effect van dat aantal brieven was dat mensen ook eens met elkaar gingen praten en er is niks gebeurd, ik ben niet bedreigd. [...] Dat wil zeggen dat als je het geheim blijft houden... alles wat je opbouwt, staat altijd op drijfzand.”

Ook Marco beschrijft dat openheid de voornaamste manier is, waarop hij met zijn stigma omgaat:

“Het tweede jaar na mijn detentie was denk ik het moeilijkste jaar. Ja, toen was ik denk ik net van detentie verlost of toen had ik nog een bandje aan, ik durf het niet te zeggen. En in het begin had ik zo iets van: [...] Ik kan wel alles en iedereen gaan ontlopen, in een andere plaats gaan wonen dan waar ik vandaan kom. Ik kan m'n eigen wel gaan verstoppen, maar laat maar even die spookverhalen en dan stopt het wel. En dat is wel redelijk gestopt.”

Vier andere ex-gedetineerden beschrijven dat de openheid over hun verleden zich niet beperkt heeft tot het directe contact met andere mensen, maar dat zij zich ook hebben uitgesproken op de (sociale) media. Enkelen van hen beschrijven dat hun maatschappelijke betrokkenheid, evenals hun positie als ervaringsdeskundige op het gebied van bijvoorbeeld terrorisme of pedofilie hen daartoe leidt:

Khalil: “Het is wel verleidelijk soms, het is een soort betrokkenheid die je voelt in de wereld [...] Het zijn zulke fundamentele dingen [...] dat het een soort morele verplichting is. [...] Ik kan dingen zeggen en mensen accepteren het van mij. Omdat ik in elk geval niet van racisme beschuldigt kan worden. Je spreekt met een zeker gezag omdat je het kent. Je spreekt van binnen uit.”

Cor: “[...] mijn oproep aan mensen die pedofiele gevoelens hebben van: ‘Ga alsjeblieft wat ermee doen! Ga ermee de openbaarheid in, ga ermee naar Stop It Now. Meld je vrijwillig en laat je behandelen.’”

Mijn oproep aan mensen die pedofiele gevoelens hebben van: ‘Ga alsjeblieft wat ermee doen! Ga ermee de openbaarheid in.’

Twee andere maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zijn van mening dat het zoeken van publiciteit een ongunstig effect op herintrede kan sorteren, doordat het een bevestiging van maatschappelijke stereotypen op zal roepen. Over een ex-gedetineerde die meermaals in de media is verschenen, zeggen zij:

Willem: “Die zoekt de confrontatie wel heel erg op, die zit wel uit te dagen. Dat is ook niet echt de handigste manier om ermee om te gaan.”

Otto: “Hij heeft ook de dingen zwaar voor zijn kiezen gekregen terwijl hij in vergelijking ongeveer dezelfde delicten gepleegd heeft

als ik. Alleen, hij kwam in de kijker met zijn negatieve spiraal, nu bereikt hij niks meer.”

Geheimhouding is de tweede manier waarop de geïnterviewde ex-gedetineerden omgaan met hun stigma. Uit de gesprekken blijkt dat zij in bepaalde situaties, zoals bij het aangaan van nieuwe contacten, niet altijd open durven te zijn over hun verleden. Twee van hen, die aangeven geen eigen sociaal netwerk te hebben, beschrijven zelfs dat geheimhouding voor hen de regel is en openheid de uitzondering. Zij beschrijven in contact met andere mensen, bedrijven of overheidsinstanties vaak selectief te zijn in het spreken over hun verleden. Cor vertelt hoe hij in elke nieuwe situatie, na een periode van aftasten, een afweging maakt of openheid of geheimhouding de beste keuze is:

Interviewer: “Wat is je overweging daarin om het wel of niet te vertellen?”

Cor: “Nou ik kijk heel erg de kat uit de boom, wat voor vlees ik in de kuip heb en hoe zij in het algemeen op dingen reageren”

Interviewer: “En wat zeg je dan?”

Cor: “Alles. Gewoon bloot waar ik voor veroordeeld ben, wat ik gedaan heb. En ik heb gezegd: ‘Daar moet je nog eens even een paar weken over nadenken, nachten over slapen en dan laat je maar weten of ik nog welkom ben of niet. Ik neem je niets kwalijk als ik niet meer welkom ben. Jij luistert naar je gevoel in je onderbuik en ga ermee om.’

Interviewer: “Zijn er mensen bij wie je het bewust niet zou vertellen?”

Cor: “Ik denk dat die er wel zijn maar die kan ik zo niet noemen. Dat hangt een beetje af van wat ik merk in die persoon [...] maar dan zou ik ook die persoon in het algemeen meer mijden, dan zou ik ze niet als vriend benaderen [...]”

Ook Marco snijdt aan dat wanneer hij nieuwe mensen leert kennen, hij zijn verleden liever verzwijgt:

Interviewer: “Hoe gaat dat dan met mensen die je nieuw leert kennen, bijvoorbeeld in je werk of in je sociale leven?”

Marco: “Ga ik helemaal niet eens melden wat ik heb gedaan, wat heeft dat voor nut? Nee, denk ik van: ‘Moet ik die mensen daar ook nog mee confronteren?’”

Johan, die wat betreft zijn sociale contacten sterk afhankelijk is van zijn kerk, wil zijn anonimiteit graag behouden. Tegelijkertijd wil hij tegen de bestuurders van de kerk niet hoeven liegen over zijn verleden. Wanneer wij hem vragen in hoeverre mensen in de kerk op de hoogte zijn van zijn geschiedenis, antwoordde hij:

Johan: “Alleen de persoon die het weten moeten. Dus in dat geval is dat de diaken.”

Interviewer: “Hoe heb je dat naar buiten gebracht?”

Pas op, er komt wat aan.”

Johan: “Ja, direct eigenlijk al. Ik heb even gewaarschuwd, ik zei: ‘Pas op, er komt wat aan.’”

In sommige situaties kozen ex-gedetineerden ervoor om bewust hun delicten en veroordelingen te verzwijgen, omdat dit in hun nadeel uit zou kunnen werken. Bijvoorbeeld omdat volgens hen het kiezen voor openheid, stigmatisering kan opwekken en zo het aangaan van nieuwe sociale contacten verstoord zou kunnen worden. Zo geeft Johan geeft voorts aan dat het vertellen over zijn verleden in detentie, het lastig maakt om sociale relaties aan te gaan en te onderhouden, maar ook een reden vormde voor een werkgever om hem te ontslaan. Marco heeft na zijn vrijlating een werkgever benaderd en hem uitgelegd waarom er gaten in zijn CV zitten. In het contact met zijn collega's en officiële instanties, daarentegen, verkoos hij geheimhouding van zijn verleden:

“Iedere maandag aan het einde van de dag, had ik verzonnen: ‘Ik ga naar de tandarts.’ Want je kunt niet zeggen op de bouw van: ‘Ik ga even naar de Reclassering.’ Dat komt niet goed, dat staat niet netjes, snap je? Ja, ik heb ook dingen moeten verzwijgen. Als ze bij een autoverzekering vroegen van: ‘Ben je ooit in aanraking geweest met justitie?’ Zat ik te denken van: ‘Ja, dat is wel zo, maar dat is langer als zeven jaar geleden, maar eigenlijk ook niet.’ Dus dat was heel dubbel, dus ik had een gegronde reden om dat zo op te schrijven, dat had ik uit kunnen leggen, toch?”

Leven in anonimiteit

Drie ex-gedetineerden met een zedenachtergrond geven aan dat het stigma dat hun leven kenmerkt, reden is om hun identiteit te willen veranderen. De betreffende ex-gedetineerden gebruiken in hun dagelijkse leven al een andere naam. Eén van hen is op het moment van het interview ook bezig om zijn naam officieel te laten wijzigen. Henk vertelt dat hij zijn naam wel wil wijzigen, maar dat die optie hem niet wordt toegestaan door Reclassering Nederland en het Openbaar Ministerie:

“In mijn geval is er in het verleden meerdere malen geroepen richting justitie van geef hem een andere identiteit. Dan is het probleem in één keer opgelost [...] dat doet justitie niet: ‘Want dan vervalt ook zijn strafblad.’ [...] Dat voorstel wordt dus consequent afgewezen.”

Willem, wiens bekendheid – volgens hem – relatief minder grote gevolgen heeft gehad in vergelijking met andere ex-gedetineerden die wij spraken, heeft geen naamsverandering overwogen. De pijlers van zijn re-integratie, zijn partner, woning en sociale netwerk, boden hem afdoende steun om zijn stigma te dragen en een nieuw leven op te bouwen:

“Kijk, als ik over straat loop is er niemand die iets weet van mij en als iemand iets weet dan is dat over het algemeen iemand die ik ken en hoi zegt. Dus ik ga niet een andere identiteit aannemen [...] Maar als de maatschappelijke consequenties veel nadrukkelijker zijn, je

eigenlijk nergens meer rust kunt vinden, je nooit weer wat op kunt bouwen, dan kan ik mij [dat] onder de omstandigheden zoals die nu zijn wel voorstellen [...] hoe geef je een tweede kans vorm? En als die tweede kans echt niet mogelijk gemaakt wordt doordat het verleden steeds weer voor je geschoven wordt, dan kan ik me wel voorstellen dat mensen dat prettig zouden vinden als dat zou kunnen.”

De overige maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die wij spraken, overwogen geen naamsverandering. Volgens Pieter biedt dit geen oplossing tegen de praktische problemen die stigmatisering met zich brengt:

“Nee, daar heb ik nooit aan gedacht. [...] stel dat je ergens solliciteert en je moet je diploma’s laten zien, wat dan? [...] in de praktijk werkt dat natuurlijk niet [...] dan moet je toch gaan zeggen hoe het zit.”

Wat zegt de betrokken professional?

Beleidsmedewerkers van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) geven aan dat sociale media een belangrijke rol spelen in de ruchtbaarheid van een persoon, evenals de ontwikkeling van maatschappelijke onrust. Zij vervolgen:

“Mensen nemen berichten op sociale media direct voor waar aan, zonder de feitelijke juistheid te bevragen. Door te delen en te reageren, echter, verspreidt informatie zich snel. [...] Zaken waar voorafgaand aan en tijdens detentie al media-aandacht voor was, zorgen vaker voor onrust.”

Toch krijgen, volgens een medewerker van Stichting Exodus, slechts plegers van uitzonderlijk ernstige delicten te maken met media-aandacht:

“Als we het hebben over delicten die veel media-aandacht krijgen, dan hebben we het over moord en doodslag, ernstige roofovervallen met bedreiging van vuurwapen of waar geweld bij betrokken is, pedoseksueel delicten [...]”

Hij vervolgt dat, naast de vrijlating of huisvesting van een maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerde, ook daadwerkelijke recidive de maatschappij kan choqueren en in een staat van onrust kan brengen:

“Nou als wij weten van een jongen [...] dat die een heel ernstig delict heeft gepleegd, TBS heeft gehad en een behandelaar besluit om die jongen vrij te laten. En [...] binnen een paar maanden pleegt hij weer een heel ernstig delict, dan zou je kunnen zeggen dat daar heel veel onrust van komt, omdat mensen boos zijn, bang zijn.”

Het ontstaan van maatschappelijke onrust hangt volgens de professionals van Reclassering Nederland samen met de mate van sympathie die de maatschappij op kan brengen voor norm overschrijdend gedrag. Hoe minder sympathie, hoe waarschijnlijker het is dat maatschappelijke onrust en

Hoe minder sympathie, hoe waarschijnlijker het is dat maatschappelijke onrust en stigmatisering zich ontwikkelen.

stigmatisering zich ontwikkelen. Volgens hen is de commotie daarom groter bij “zedendelinquenten die iets met kinderen hebben gedaan”, dan bijvoorbeeld moordenaars. “Want heel veel mensen hebben zelf ook kinderen.”

Eveneens spraken wij met een professional van het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB), waar burgemeesters dag en nacht terecht kunnen met zowel vragen over communicatie als bevoegdheden. Deze professional observeert eveneens verschillen in de mate van maatschappelijke onrust die kan ontstaan wanneer een maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerde zich in een bepaalde buurt of wijk vestigt:

“Dat is ook wel logisch, want als een moordenaar naast iemand komt te wonen, nou ja, dat zal die burger niet prettig vinden. Maar dat brengt veel minder onrust met zich mee dan zaken die gaan over kinderen.”

Een medewerker van Stichting Exodus spreekt over zijn praktijkervaring met negatieve beeldvorming van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Hij geeft aan dat stigmatisering van deze groep ertoe kan leiden dat zij grote problemen ervaren met het loslaten van hun ‘oude ik’, wat hun re-integratie kan frustreren:

“Ik merk het ook in de zin van dat hij er heel erg veel moeite mee had als hij daarmee geconfronteerd werd. Dat hij zei dat hij het achter zich wilde laten, en dat hij daar continu mee werd geconfronteerd. En media-aandacht bij zo’n zaak: Dat doet hem zeker geen goed, dat doet zijn vertrouwen in de Nederlandse staat zeker geen goed.”

5.1.1 Stigmatisering in het kort

- Alle geïnterviewde ex-gedetineerden hebben te maken gehad met publieke belangstelling. Enkel Cor en Henk geven aan te zijn geconfronteerd met demonstraties en bedreigingen. De overige ex-gedetineerden zeggen slechts sporadisch te zijn bedreigd of herkend. De ex-gedetineerden veroordeeld voor levensdelicten of terroristische delicten die zijn herkend op straat, zeggen dat de reacties van mensen meer dan eens positief waren.
- Toch ervaren de meeste ex-gedetineerden dat zij door andere mensen bejegend worden als ‘ex-gedetineerde’, en door betrokken partijen als ‘veiligheidsrisico’. Zij geven aan, boven alles, graag als ‘normale burger’ bejegend te willen worden. Stigmatisering stemt hen onrustig en frustrereert een normale behandeling, vertellen zij.
- Het deel van de ex-gedetineerden dat zich niet of minimaal uitlaat in (sociale) media, beschrijft dat publieke belangstelling voor hun persoon wel langzaam is afgenomen na hun vrijlating. Het overgrote deel van de geïnterviewde ex-gedetineerden geeft aan dat stigmatisering niet overwaait, maar soms zelfs permanent voelt.
- De ex-gedetineerden die wij spraken, identificeren twee manieren om met deze stigmatisering om te gaan, afhankelijk van de situatie waarin zij verkeren: Volledige openheid over en strikte geheimhouding van hun

veroordeling(en). De grote meerderheid van de ex-gedetineerden zegt in eerste instantie voor geheimhouding te kiezen.

- Cor, Henk en Johan geven aan een naamsverandering te overwegen om herkenning en/of stigmatisering te kunnen voorkomen. Andere ex-gedetineerden geven aan dat een naamsverandering, stigmatisering noch praktische problemen kan voorkomen.

5.2 Huisvesting

Wanneer maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden op vrije voeten komen, moeten zij leren omgaan met hun stigma en opnieuw een plek in de maatschappij heroveren. Waar komen zij terecht?

Wat zegt de ex-gedetineerde?

De impact van stigmatisering wordt onder meer zichtbaar wanneer wij maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden vragen naar factoren die hun herintrede kunnen ondersteunen, zoals werk, sociale relaties en huisvesting. Wanneer we Cor vragen naar het moment dat de gevangenisdeuren voor hem openden, geeft hij aan dat het vinden van een woning op dat moment een reëel probleem was:

“Toen kwam ik de vrijheid in [...] en toen ben ik noodgedwongen, omdat ze [Reclassering Nederland] weer geen woning voor me hadden gevonden, een tijdje gaan zwerven.”

In totaal geeft meer dan de helft van de ex-gedetineerden die wij spraken aan, dat zij na hun vrijlating problemen hebben ervaren op het gebied van huisvesting.

De ondersteuning vanuit de betrokken partijen bij het vinden van een geschikte woonlocatie was volgens sommige ex-gedetineerden broodnodig, maar ver ondermaats. Soms duurde het maanden - na detentie - voordat er een geschikte locatie werd gevonden, of was de gekozen locatie ver verwijderd van familie of werk. Khalil vertelt:

“Ik wou helemaal niet in die gemeente wonen, omdat ik al wist dat ik ergens anders naar school ging en ook wist dat ik mijn toekomst daar zag, dus ik dacht: ‘Wat moet ik in vredesnaam die andere gemeente?’”

In de ervaringen van twee ex-gedetineerde zedendelinquenten bleef de hulpvraag met betrekking tot woonruimte enkele maanden tot meerdere jaren onbeantwoord. Dat was onder meer het geval bij Henk. Gevraagd naar zijn huisvestings situatie na detentie, vertelt hij, duidelijk gefrustreerd en teleurgesteld in de betrokken instanties:

“Ik zat in voorarrest maar ik kwam vrij [...] Ik had niets [...] Ik werd gewoon de straat op gesodemierd. [...] ‘Zoek het maar uit!’ Ja, dat heb je als je zo ontzettend gevaarlijk bent, dan gooi je gewoon iemand op straat, dan weet je zeker dat je problemen krijgt. [...] Resocialiseren en re-integreren. Daar doet men dus helemaal niets aan. Ik heb in deze zaak vier keer vastgezet en ik ben vier keer naar buiten gegooid en vier keer mocht ik het zelf uitzoeken.”

Volgens sommige ex-gedetineerden had de aanhoudende media-aandacht rondom hun vrijlating een negatieve invloed op het vinden van geschikte huisvesting. Zo vertelt Henk dat hij na detentie graag terug had willen keren naar zijn eigen woning, maar dat dit geen optie was omdat zijn veiligheid daar niet gegarandeerd kon worden:

“Dat werd natuurlijk weer zo groots aangekondigd dat ik dus niet naar mijn eigen huis terug kon [...] als de media schrijven dat je vrijgelaten bent, ja, dan wil men nog wel eens het idee hebben van: ‘Hé, daar geen we eens even op bezoek.’ Niet met de beste bedoelingen.”

Cor deelt deze ervaringen en teleurstellingen. Hij vertelt dat, als gevolg van de mislukte poging van betrokken partijen om een woning voor hem te vinden, hij op straat eindigde en maandenlang een zwervend bestaan leidde. Enkele maanden later keerde hij terug naar de gevangenis op last van de rechter:

“Omdat ze vonden dat ik teveel risico had toen ik geen huisvesting had [...] ben ik nog eens drie maanden teruggeplaatst door het OM.”

Toen Henk ervoer dat Reclassering Nederland, OM en gemeenten geen hulp boden bij het vinden van een woning, moest ook hij op zoek naar alternatieven: “Ik ben op campings gaan wonen”, vertelt hij. Maar daar werd hij soms herkend, campingeigenaren verjoegen hem van hun terrein. Hij ervoer dat bijna geen enkele instantie hem wilde helpen bij het vinden van een woonruimte:

“Toen [...] heb ik hulp gezocht bij het Riagg. “Kunnen jullie op één of andere manier iets regelen? Want naar alle andere instanties kan ik niet heen.” Daar wilden zij wel behulpzaam mee zijn. Dus belden ze de burgemeester van de gemeente waar ik op de campings stond. Ja, het zal je niet verbazen dat er vrij snel een politieauto voor de deur stond met het zoveelste gebiedsverbod. Nou ik heb een eeuwigheid rondgezworven in hotels en campings. [...] Woningcorporaties weigeren mij een huis [...] er is niemand die mij binnen haalt, ook de daklozenopvang niet.”

Na vijf jaar negatieve publiciteit, ervaren onwil bij betrokken partijen om hem te helpen re-integreren en meerdere gebiedsverboden in verscheidene provincies later, vond Henk op eigen initiatief een woning. Niet alle ex-gedetineerden ervoeren een overheersende hulpeloosheid bij het vinden van een woning. Het belang van huisvesting en het voorkomen dat ex-gedetineerden gaan zwerven, wordt door het OM, Reclassering Nederland en gemeenten benadrukt.¹⁵⁷ De 28-jarige Youssef, een ex-gedetineerde veroordeeld voor terrorisme, vertelt in welke bewoordingen Reclassering Nederland hem dat uit heeft gelegd: “De reden dat we jouw gezin een huis hebben gegeven, is omdat we je niet op straat willen zien.”

Ook wanneer Stichting Exodus bij de zoektocht naar huisvesting wordt betrokken, resulteert dat niet altijd in een concrete oplossing. Dat was

¹⁵⁷ Ministerie van Veiligheid en Justitie en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014.

evenmin het geval bij Johan, die na ruim vier jaar gevangenschap op vrije voeten kwam. Naar eigen zeggen is hij door Stichting Exodus een plek in een Exodushuis ontzegd, wegens verwachte maatschappelijke onrust. Wanneer wij doorvragen naar de reden waarom hij niet gemakkelijk aan een woonruimte kwam, vertelt hij:

“Omdat er geen woning beschikbaar was. En een plaats in Exodus, wat eerst aan de orde was, ook niet doorging. Omdat Exodus er bang voor was, [ze] waren bang voor mij. Dat was ook een probleem, er was geen huis, er was geen locatie.”

Uiteindelijk voelde Johan zich gedwongen om via media aandacht te vragen voor zijn huisvestingsprobleem. Na die oproep kwam Johan met behulp van externe partijen toch aan een woonruimte, zij het onder een alias:

“Ik zit hier in begeleid wonen, want de woning staat niet op mijn eigen naam, die staat op naam van de woonbegeleiding [...]. Dat is als extra voorwaarde erbij gekomen. Een woning op mijn eigen naam zou te opvallend zijn en teveel onrust geven.”

Voor zover wij uit de gesprekken met ex-gedetineerden kunnen achterhalen, hebben de betrokken partijen met hun inspanningen uiteindelijk zes van de ex-gedetineerden die wij spraken van een woonruimte voorzien. In drie van deze gevallen was er niet genoeg tijd en/of handelingsvrijheid om tegemoet te komen aan de wensen van de ex-gedetineerden met betrekking tot woonlocatie (bijvoorbeeld dichtbij familie) en woonomstandigheden (bijvoorbeeld niet in een etnisch heterogene buurt). Zo vertelt Khalil:

“Ik heb me een beetje verloren gevoeld. [...] omdat ik heel duidelijk aan had gegeven bij de Reclassering: Ik wil heel graag in de Randstad wonen [...] ‘Ja ok, we gaan je helpen.’ [...] maar omdat mijn Reclasseringstraject heel laat begon, kon dat allemaal niet meer in gang gezet worden: ‘Ja, het kan alleen nog in die andere gemeente wonen want daar hebben we ingangen, dus: *Take it or leave it.* [...] Je kent helemaal niemand daar en je hebt er ook helemaal niets te zoeken.”

Eén ex-gedetineerde kwam na een verblijf bij zijn familie alsnog met hulp van een gemeente aan een woning. Twee ex-gedetineerden beschrijven dat een gemeente de voornaamste rol had in het realiseren van hun huisvesting. De overige vier ex-gedetineerden schrijven de regierol in de zoektocht naar een woning aan Reclassering Nederland toe.

Vier ex-gedetineerden vonden naar eigen zeggen na detentie op eigen gelegenheid huisvesting. Zowel Marco als Pieter, die beiden veroordeeld zijn geweest wegens het plegen van een levensdelict, konden terugkeren naar hun eigen huis of dat van familie. Reclassering Nederland noch een gemeente speelde bij hun huisvesting een actieve rol. Dat geldt ook voor Willem, hij vertelt:

“Ik had een huis en ik kon hier terugkomen, dus ik had weer een plek om naar terug te gaan.”

Twee andere maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond, Cor en Henk, vertellen dat zij zich in hun huidige woning niet op hun gemak voelen, omdat deze niet anoniem is. Hun adres is door media- of politieke aandacht onthuld. De consequenties van het bekend worden van hun woonadres varieerde van demonstraties tot scheldpartijen en ontbindingen van huurcontracten. Deze ex-gedetineerden willen niets liever dan een anonieme woonruimte waar zij vrij van maatschappelijke bemoeienis kunnen wonen. Dat is vaak niet mogelijk omdat hen andere woonlocaties ontzegd worden wegens de aanwezigheid van factoren die recidive mogelijk in de hand werken, burgemeesters hun komst tegenhouden of gewoonweg vanwege beperkte financiën: “ik heb gewoon het geld niet te verhuizen”, aldus Cor. Voor Henk is het opnieuw verkrijgen van zijn anonimiteit zijn grootste wens:

“Ik heb hier ook geen vrijheid en dat is het grootste probleem. [...] Het mag duidelijk zijn dat ik totaal geen leven heb. Ik vind dit een luxe gevangenis [...] Ik wil gewoon een permanente anonieme woonruimte. [...] De eerste stap is natuurlijk verhuizen, en dan niet naar een plek waar de burgemeester meteen zijn kop open trekt [...] Dan kan ik in volledige anonimiteit, net als iedere andere burger, leven. [...] de enige oplossing voor mij hier is een huis kopen. Tja, met een AOW uitkering zit dat er niet in.”

Wat zegt de betrokken professional?

In gesprekken met meerdere medewerkers en bestuurders van Stichting Exodus komen de mogelijke complicaties op het gebied van huisvesting van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden en de sleutelrol van burgemeesters naar voren. Al deze medewerkers delen de mening dat het zeer verschilt per burgemeester in hoeverre deze zijn of haar mogelijkheden tot huisvesting van een ex-gedetineerde uitput. Eén van hen stelt dat, in principe, deze groep ex-gedetineerden recht heeft op adequate hulp van gemeenten bij het realiseren van huisvesting:

“Je hebt als gemeente een zorgplicht, ook naar gedetineerden. En als je voor zo iemand geen woning kunt regelen in jouw gemeente, dan moet je dat elders regelen. [...] Zij zijn net zo goed burgers van Nederland als de rest van de straat dat is.”

Daarnaast vertellen twee beleidsmedewerkers van Stichting Exodus dat het Openbaar Ministerie “vaak de plaatsing niet aandurft”, vooral wanneer het gemediatiseerde ex-gedetineerden met een zedenachtergrond betreft. Op basis van hun ervaringen stellen zij dat problemen omtrent re-integratie zich het meest consequent manifesteren bij de re-integratie van ex-gedetineerde zedendelinquenten. Volgens hen zijn het echter niet altijd het OM, Reclassering Nederland of gemeenten die een (snelle) realisering van huisvesting in de weg staan:

“We hebben wel eens met iemand die ook van hot naar her gesleept wordt [...] die hebben we een aanbod gedaan samen met de gemeente, van: [...] 'Je kunt daar wonen, maar dan moet je begeleiding van Stichting Exodus accepteren.' Daar heeft hij niet aan mee willen werken.”

Volgens de professionals van de CVvi, medewerkers van Stichting Exodus, de gemeente en Reclassering Nederland, vergt het huisvesten van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden meer inspanning dan dat van reguliere ex-gedetineerden. Professionals van Reclassering Nederland geven aan:

“Ja, daar ben je wel meer tijd aan kwijt [...] de samenwerking met andere partijen verloopt dan ook ingewikkelder. [...] je moet geen tien casussen Benno L. hebben, dan word je gillend gek.”

Hoe de samenwerking in elke casus verloopt, is volgens hen onder meer afhankelijk van de opstelling van individuele professionals van de betrokken partijen en de ex-gedetineerde in kwestie. In elk geval zijn, volgens medewerkers van Stichting Exodus, de kans op recidive en de kans op maatschappelijke onrust leidende thema's. Alle betrokken partijen verrichten hun eigen risicotaxatie wanneer het maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden betreft. Er zijn echter regionale verschillen te detecteren, zoals verschillende medewerkers van Stichting Exodus aangeven:

“Wij doen een check van de persoon zelf en van de achtergrond, van de woning en de wijk. Zouden we het risicovol vinden dan zeggen we direct nee, dan hoeven niet alle raderen te gaan draaien en wordt een andere woning gezocht. Indien wij het als organisatie niet risicovol vinden, dan doen we de woning nog ter beoordeling aan de gemeente [...] zij doen ook die check bij een vast contactpersoon bij de politie. Indien er een reële kans is op maatschappelijke onrust, doen we een tussenoverleg tussen gemeente, politie en instellingen. Als er geen bijzonderheden zijn bij de woning, dan gaat het balletje gewoon rollen.”

Alle professionals geven aan dat wanneer er volgens hun inschatting een risico op maatschappelijke onrust bestaat, de samenwerking tussen betrokken partijen veel stroever verloopt. Vanuit de ervaring van een medewerker van Stichting Exodus zijn er partijen, waar onder gemeenten, die vaak een kans op maatschappelijke onrust niet willen aanvaarden of enkel onder allerlei voorwaarden. Het niet meewerken van één van de betrokken partijen in de zoektocht naar een woning, vormt een struikelblok bij het realiseren van huisvesting voor deze ex-gedetineerden:

“[...] Je bent afhankelijk ook van woningbouwverenigingen, van gemeentes, je bent van allerlei andere instanties afhankelijk die, als jij aankomt bijvoorbeeld met iemand die een zedenachtergrond heeft, en

bijvoorbeeld iemand wil zich vestigen in een nieuwe gemeente [...] merk je toch dat dat daar heel erg stagneert [...] dat het heel erg moeilijk is om iemand een nieuwe plaats te geven, [...] dan zie je toch dat een zelfstandige woonplek voor die mensen gewoon niet te realiseren valt en dat als het al te realiseren is, dat ze zeggen: ‘We willen alleen als we back-up hebben van een organisatie, of van jullie of van wie dan ook.’”

Bovendien vertellen (beleids)medewerkers van Stichting Exodus dat zij het soms ook té risicovol achten om een maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerde in een Exodushuis op te nemen. In het begeleiden van een dergelijke ex-gedetineerde schuilt voor hen het gevaar van herkenning en het ontstaan van mogelijke onrust in de buurt en eventueel het Exodushuis waar de ex-gedetineerde verblijft. Ze vertellen ons dat het regelmatig voorkomt dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden binnen een Exodushuis herkend worden, al leidt dat volgens hen binnenshuis doorgaans niet tot onoverkomelijke problemen. Toch beschrijven zij het risico op maatschappelijke onrust als een negatieve invloed op het re-integratieproces van de ex-gedetineerden die zij begeleiden:

Beleidsmedewerker: “Media-aandacht is een plusje [negatieve risico-indicatie] bij het afwegen van de veiligheid tijdens plaatsing.”

Medewerker: “Mensen met enkelvoudige problemen, die redden zich vaak wel na detentie, die kunnen terugvallen op familie, vrienden, noem maar op. Mensen die hier komen, hebben weinig alternatieven, anders hadden ze hier niet voor gekozen: Je gaat hier niet voor je plezier wonen. Dus het gaat om mensen met problemen op meerdere leefgebieden, het is een kwetsbare groep. Als er een nieuw persoon komt of de politie komt eens aan de deur, dan gebeurt er van alles [...] dan staat alles op z’n kop. [...] Dus als je die hier neer zou zetten en er zou media-aandacht komen, ja, dat kun je gewoon niet hebben.”

Deze professionals spraken met ons over casussen waarmee zij ervaringen hebben opgedaan. Een medewerker van Stichting Exodus geeft aan dat zijn organisatie nog regelmatig gepasseerd wordt in de herintreding van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden:

“Als de mensen daar [in het Veiligheidshuis] met de handen in het haar zitten. Als ze écht niet weten wat er moet gebeuren dan denken ze: ‘Misschien kan Stichting Exodus hier wel wat betekenen.’ [...] door de gemeentelijke verschillen [...] kun je niet goed eenduidig opereren.”

Een andere medewerker vult aan dat Stichting Exodus vaker maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden kan opvangen, dan nu het geval is. Bijvoorbeeld bij problemen met het vinden van huisvesting. De professional vertelt hierover:

“[...] het is wel mijn idee dat wij daar wat meer in zouden kunnen betekenen. Stel, er komt iemand vrij en er is niet direct woonruimte. Dan zou iemand eerst bij Stichting Exodus kunnen komen wonen en van daar uit verder kunnen kijken.”

Wat zegt de Gemeente?

In aanvulling op enkele eerdere studies onder bij herintrede betrokken gemeenten¹⁵⁸, spraken wij met verschillende professionals die vanuit gemeenten of overkoepelende organisaties betrokken zijn bij de herintrede van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Deze professionals zijn niet altijd direct betrokken (geweest) bij de herintrede van de door ons geïnterviewde ex-gedetineerden, maar putten uit overige ervaringen met herintreding van deze specifieke groep ex-gedetineerden. Meerdere van hen benoemen tijdens onze gesprekken dat de opties voor gemeenten, met betrekking tot het realiseren van huisvesting, beperkt worden wanneer publieke belangstelling met een herintrede gemoeid is. Een beleidsmedewerker van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), bevestigt dat beeld en vertelt dat er voor burgemeesters een complexe situatie ontstaat door de vele belangen die deze tegen elkaar af moet wegen: “Gemeenten zoeken naar de balans tussen het bewaren van openbare orde veiligheid, slachtoffers, en de resocialisatie van de ex-gedetineerde.” De beleidsmedewerker beschrijft de aandacht van media voor de re-integratie van ex-gedetineerden als: “Complicerend en aanjagend [...] als de camera’s erbij komen wordt je handelingsperspectief beperkt.” Tijdens ons gesprek geeft hij aan dat wanneer maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zich in een gemeente willen vestigen, de houding van de burgemeester doorslaggevend is, omdat hij of zij ex-gedetineerden kan weigeren zich binnen de gemeentegrenzen te vestigen. Het bieden van een woonplek aan een maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerde leidt mogelijk tot onrust in de gemeente, waarmee de burgemeester “kostbaar politiek kapitaal” kan verspelen. De beleidsmedewerker beschrijft dat er begrijpelijke situaties zijn waarin burgemeesters deze vestiging weigeren. Als voorbeeld draagt hij aan dat een burgemeester, op de vooravond van zijn of haar herbenoeming, het te riskant acht voor diens reputatie om een maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerde op te nemen in de gemeente. Het adagium voor gemeenten bij de re-integratie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden luidt volgens deze beleidsmedewerker derhalve: “Hoe minder schijnwerpers, hoe beter.”

De professional van het NGB vertelt dat burgemeesters het risico op maatschappelijke onrust vaak veel lager inschatten bij maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die veroordeeld zijn wegens levensdelicten. Hij geeft aan dat er nauwelijks adviesaanvragen van burgemeesters binnenkomen met betrekking tot de herintrede van ex-gedetineerden met die achtergrond. Eenzelfde inschatting maakt hij met betrekking tot maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerde verdachten of plegers van terroristische delicten: “Ik vraag mij af of zij er altijd van op de hoogte zijn, of dat het kennis is die

Als de camera’s erbij
omen wordt je
andelingsperspectief
eperkt.”

Hoe minder schijnwerpers,
oe beter”

¹⁵⁸ Boone et al., 2014; Liem, 2015; Weggemans & de Graaf, 2015.

alleen OM of AIVD heeft.” Burgemeesters hebben volgens hem veruit de meeste vragen over hoe herintrede te organiseren, wanneer het ex-gedetineerden met een zedenachtergrond betreft. Voorts vertelt deze professional over maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden dat “hoe de terugkeer van zo’n gedetineerde in een gemeente precies verloopt, erg afhangt van de persoon van de burgemeester.” Hij vertelt dat de aandacht voor de casus van Benno L., toen deze in de stad Leiden werd gehuisvest, een omslagpunt is geweest voor burgemeesters in Nederland: “de burgemeester heeft toen zijn nek uitgestoken [...] nu voelen burgemeesters meer bestuurlijke zekerheid als het gaat om de terugkeer van alle groepen ex-gedetineerden.” De professional stelt eveneens dat de samenwerking tussen OM, Reclassering Nederland en de gemeenten door de jaren heen is verbeterd. Volgens hem is er duidelijk sprake van een gezamenlijke verantwoordelijkheid van deze partijen voor het slagen van de re-integratie van (maatschappelijk gevoelige) ex-gedetineerden, welke recentelijk is vastgelegd in een convenant.¹⁵⁹ Volgens deze professional is het sindsdien gemakkelijker voor burgemeesters om hun keuzes aan burgers te verantwoorden, vooral wanneer er met hen gecommuniceerd wordt:

“Elke burgemeester zal in eerste instantie denken: ‘Wat heb ik nou weer aan mijn fiets hangen?!’ Maar meestal gaat het gewoon goed. [...] Wanneer je burgers meeneemt in je beslissingen, heeft het grote kans van slagen.”

5.2.1 Huisvesting in het kort

- Pieter, Henk, Marco, Otto en Willem zeggen na hun vrijlating op eigen gelegenheid huisvesting te hebben gevonden. Pieter en Willem keerden terug naar hun eigen woning. Marco en Otto verbleven direct na vrijlating eerst enkele maanden tot jaren bij familie.
- Ahmed, Johan, Khalil en Youssef geven aan na hun vrijlating op korte termijn door Reclassering Nederland of een gemeente te zijn gehuisvest.
- Henk en Cor hebben naar eigen zeggen maanden tot jaren op straat gezworven, alvorens volgens hen geschikte huisvesting te vinden. In het geval van Cor was dat met behulp van Reclassering Nederland. Henk heeft op eigen initiatief een woning gerealiseerd. Cor geeft aan eens terug naar de gevangenis te zijn gestuurd, wegens het ontbreken van een dak boven zijn hoofd.
- De ex-gedetineerden met een zedenachtergrond die terugkeerden naar hun eigen woning of op korte termijn na hun vrijlating (anoniem) zijn gehuisvest door Reclassering Nederland of een gemeente, hebben naar eigen zeggen minder te maken gehad met negatieve maatschappelijke reacties, dan de overige twee ex-gedetineerden met een zedenachtergrond.
- Er bestaat volgens professionals van betrokken partijen geen universeel protocol voor het huisvesten van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden: Elk geval behoeft maatwerk. Het risico op maatschappelijke

¹⁵⁹ Ministerie van Veiligheid en Justitie en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014

onrust lijkt daarbij leidend, ook wanneer het ten koste gaat van de woonwensen van ex-gedetineerden.

- Volgens meerdere professionals, zet een risico op maatschappelijke onrust spanning op de samenwerking met andere partijen, beperkt dit het handelingsperspectief van burgemeesters en kost het partijen meer tijd en moeite om huisvesting voor de betreffende ex-gedetineerde te realiseren.

5.3 Werk

‘Arbeid’ is voor veel gedetineerden een (verplicht) dagelijks ritueel in het repetitieve gevangenisregime. Eenmaal buiten de gevangenis, daarentegen, moeten zij voor brood op de plank zorgen door zelf een baan te bemachtigen. Hoe verloopt de zoektocht van een maatschappelijk gevoelige ‘ex-gedetineerde’ naar werk?

Wat zegt de ex-gedetineerde?

Wanneer we Marco vragen of hij financieel rond kwam in zijn jaren na detentie, vertelt hij hoe het dragen van een enkelband, één van zijn bijzondere voorwaarden, hem niet heeft ontmoedigd om te gaan solliciteren. Na zijn vrijlating heeft hij zelf op vacatures gereageerd die aansluiten bij zijn opleiding en werkervaring. Toen hij werd uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek, speelde hij open kaart over zijn verleden. Hij profileerde zich als een betrouwbare arbeidskracht:

“Ik ben er altijd en ik ben nooit ziek, kijk maar wat je doet. Als er morgen om 05:00 iets gedaan moet zijn dan ben ik er om 05:00. ‘En dat bandje dan?’ Ik zeg: Ja dat is niet jouw probleem, als ik zeg dat ik er om 05:00 ben, dan ben ik er. ‘Nou oké, ik zie er wel brood in’, zei hij.”

Vanuit deze functie klom hij op naar hogere functies binnen het bedrijf. Uiteindelijk opende hij met succes een eigen zaak. Dat Marco zelfstandig een betaalde baan vond, was uitzonderlijk ten opzichte van de overige ex-gedetineerden die wij spraken. Slechts één andere ex-gedetineerde bemachtigde na zijn detentie onafhankelijk van instanties een volledig betaalde baan. Het toewijzen van een woning door Reclassering Nederland, op een grote afstand van zijn werklocatie, maakte dat deze ex-gedetineerde ontslag moest nemen.

Pieter vertelt ons dat hij, na enkele mislukte sollicitaties op zijn eigen initiatief, tot twee keer toe werk heeft gekregen via een vriend die voor zijn betrouwbaarheid garant stond bij zijn werkgever. De eerste keer was in de periode dat hij in een (half) open kamp gedetineerd zat en de tweede keer was na zijn vrijlating. Volgens Pieter was hij zonder deze bijzondere hulp nog steeds werkloos geweest:

Interviewer: “Hoe voelde dat? [...] universitair geschoold en dan magazijn[werk]?”

Pieter: “Ik was al lang blij dat ik er doordeweeks uit was [...] En op zich was het best wel gezellig in het magazijn met die mensen die

daar ook werkten. [...] Ik heb niet op eigen kracht ander werk gevonden, [...] ik vraag me af of me dat ooit gelukt zou zijn.”

Op een enkeling na, zeggen alle geïnterviewde ex-gedetineerden een betaalde baan te ambiëren. Johan, die ondanks hulp van Gevangenzorg en gemeente geen werk vond, vertelt dat het ontbreken van een betaalde baan ook sociaalpsychologische gevolgen heeft:

“Dat is eigenlijk het belangrijkste punt van herintreding. De dagbesteding, dat is de contacten die je hebt, je bezigheden, je eenzaamheid die je ondervindt, de sleur waarin je zit. Dat doorbreekt doordat je aan het werk gaat.”

Toch blijkt ‘aan het werk gaan’ voor acht van de tien ex-gedetineerden die wij spraken een zeer moeilijke opgave. Otto, die vertelt zich financieel goed te kunnen redden op grond van zijn verdiensten uit het hebben van een dubbele krantenwijk, geeft aan dat ‘ex-gedetineerden’ vaak afgewezen worden voor sollicitaties:

“[Men zegt wel eens:] ‘Als je geen werk hebt, waarom solliciteer je dan daar niet en hier niet en je kunt zoveel en je bent toch niet dom?’ Nee, dat klopt, maar een heleboel dingen hoef je met een strafblad helemaal niet op te solliciteren.”

Naast het hebben van een strafblad, moeten ex-gedetineerden voor sommige banen een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) overleggen, welke vaak pas na vier jaar na vrijlating uit detentie verkregen kan worden. Plegers van bepaalde ingrijpende delicten, zoals zedendelicten, kunnen geen VOG krijgen.¹⁶⁰ Zelfs wanneer ex-gedetineerden in het bezit zijn van een VOG, vragen werkgevers naar de tijd waarin zij niet actief zijn geweest op de arbeidsmarkt. Wanneer blijkt dat iemand ‘ex-gedetineerde’ is, valt hij of zij vaak al af. Dergelijke vragen worden uiteraard pas gesteld wanneer het komt tot een sollicitatiegesprek; iets wat de maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die wij spraken, mede door hun bekendheid, niet vaak is overkomen.

Henk vertelt dat het vinden van een betaalde baan wat hem betreft onbegonnen werk is: “Een normale baan krijgen we natuurlijk nooit.” Het besef dat het vinden van werk op eigen kracht moeilijk, zo niet onmogelijk is, drong ook al vrij snel na zijn vrijlating door bij de Willem. Hoewel zijn werkloosheid hem niet in financiële nood heeft gebracht, ziet hij het opgeven van zijn werk als een groot, maar noodzakelijk offer dat hij heeft moeten brengen om een cognitieve omslag te kunnen bewerkstelligen:

¹⁶⁰ Bij het aanvragen van een VOG wordt naar kale delicten gekeken. Wanneer ex-gedetineerden binnen vier jaar voor de aanvraag delicten hebben gepleegd, wordt hen een VOG geweigerd. Voor zedendelicten geldt een onbeperkte terugkijktermijn, wat in de praktijk betekent dat deze ex-gedetineerden nooit een VOG kunnen bemachtigen. Zie: www.justis.nl/vog-aanvragen

“Ik hoef niet te denken dat ik nog aan een baan kom, dus het nadenken over werk hoefde wat mij betreft ook niet meer. Voor inkomen, verdient mijn partner voldoende voor twee [...] Ik heb afscheid moeten nemen van mijn werk, en mijn werk was toch ook wel een groot deel van mijn identiteit en daar was ik ook soort van goed in en daar was ik ook veel mee bezig. Ik had ook heel veel werk. Dus dat gewoon stoppen en bedenken: ‘Wie ben ik zonder mijn werk?’ Dat verandert wel veel.”

Meerdere ex-gedetineerden vertellen ook over een gebrek aan ondersteuning vanuit het OM, Reclassering Nederland en gemeenten bij het zoeken naar werk. Niet alleen de ex-gedetineerden met een zedenachtergrond noemen dit gebrek. Voor Youssef, die bijna drie jaar op Terroristenafdelingen gedetineerd heeft gezeten, voelt de werkloosheid en het gebrek aan ondersteuning bij het vinden van werk alsof hij nóg een keer gestraft wordt:

Interviewer: “En een [...] baan krijgen?”

Youssef: “Help me daar dan mee! [...] Ik heb sowieso een dubbele straf. Die man van de gemeente zei ook tegen mij van: ‘Hoe moet ik bij een werkgever aankomen en zeggen dit is Youssef?’ [...] Hij zei dat in het bijzijn van mijn vrouw.”

Johan bevestigt dat de ondersteuning van betrokken partijen bij het vinden van werk, zeer beperkt is geweest. Hij vertelt uiteindelijk, na meer dan anderhalf jaar werkloosheid, hulp uit onverwachte hoek te hebben gekregen bij het zoeken naar werk.

“Ik had gehoopt ergens dat zij [Reclassering Nederland] mij zouden helpen met het zoeken naar werk, die hoop heb ik ook gehad bij de gemeente [...] Werkbegeleiding, dat heb ik enorm gemist. Eigenlijk krijg ik dat nu van Gevangenzorg, in plaats van waar het eigenlijk vandaan zou moeten komen [...] De Gevangenzorg, die heb ik hier tegenwoordig ook op bezoek, een vrijwilliger. Die doen dan de begeleiding naar werk toe en die hebben ook al iemand op het oog. Die hebben me ook geholpen met mijn CV te verbeteren, echt overzichtelijk maken en alle belangrijke dingen er op te zetten [...] Ik denk dat een heel belangrijk punt is, wat ik [...] mis, overal, is werkbegeleiding. Het gewoon helpen met het aan het werk krijgen. Dat mis ik nóg wel.”

In tegenstelling tot de moeilijkheden die zij hebben ervaren met het zoeken naar een betaalde baan, vertellen de geïnterviewde ex-gedetineerden dat het vinden van vrijwilligerswerk veel gemakkelijker is verlopen. In sommige gevallen vonden zij vrijwilligerswerk via een religieuze instantie, in andere gevallen geheel op eigen initiatief. Zo vertelt Willem dat hij het gat op zijn CV bij de vrijwilligersorganisatie niet toe hoefde te lichten “er is ook geen aanleiding geweest dat ik daar iets meer over moest zeggen.” Ahmed, die eveneens afhankelijk was van een uitkering, merkt op dat zijn publieke bekendheid geen probleem vormde tijdens het vinden en uitoefenen van zijn

vrijwilligerswerk: “Ik heb wel vrijwilligerswerk gedaan. Nog steeds. Mensen weten daar ook wie ik ben. Daar reageren ze gewoon normaal op.” In totaal committeerden vijf ex-gedetineerden zich aan het verrichten van vrijwilligerswerk, wat hen bovenal opnieuw een zinvol gevoel gaf. Willem vervolgt:

“Ik ga nu vrijwilligerswerk doen [...] ik vind dat heel aangenaam, ontzettend leuk om te doen. Het geeft je ook het gevoel dat je nog iets nuttigs kan doen voor een ander, dat je hele bestaan niet alleen bestaat uit dingen voor jezelf doen. Het verruimt ook mijn blik weer. Ik ben wel altijd van jongs af aan sociaal betrokken geweest.”

Ahmed spreekt tijdens ons interview over het feit dat het hem door enkele van de bij zijn re-integratie betrokken partijen niet wordt toegestaan dat hij betaalde arbeid verricht. Tegelijkertijd geeft hij aan dat verschillende partijen, verschillende standpunten hebben met betrekking tot dat punt. Het gebrek aan duidelijkheid en openheid frustreert hem zichtbaar:

“Ze hebben me twee nieuwe Reclasseringswerkers gegeven, oude vervangen. Die willen me wél aan het werk zetten. Het vrijwilligerswerk wat ik in het begin deed: bedrijfsadministratie. Alleen dat willen ze wél, de gemeente. Maar het ministerie doet moeilijk over het geld. Verschillende partijen die het niet met elkaar eens zijn. Daarom denk ik: ‘Zoek het lekker uit. Ik ben arbeidsongeschikt.’ Ik heb bij UWV een formulier ingevuld dat ik wil dat een verzekeringsarts van hun mijn arbeidsvermogen vaststelt en laat hun maar bepalen wat ik kan doen. Hoeveel procent ik mag werken. [...] Zoek het maar uit!”

Het niet hebben van een betaalde baan heeft logischerwijs ook gevolgen voor de financiële positie van de geïnterviewde ex-gedetineerden. Zeker vijf van hen zijn sinds hun vrijlating uit de gevangenis voor hun inkomen afhankelijk van een uitkering. Zo ook Johan en Henk:

“Interviewer: Wat is nu je bron van inkomsten?”

Johan: Uitkering. Ik ga vanaf volgende week naar de voedselbank. Dat zegt denk ik al genoeg [...] Ik heb dan veertig euro per week huishoudgeld, daar moet ik de rest van de inkopen doen. Benzine, motoronderhoud, noem maar op [...] Maar echt, financieel heb ik het niet breed. [Ik] ben ook iedere keer weer op zoek naar het goedkoopste van het goedkoopste.”

Henk: “Ik had voordat ik opgepakt werd al een WAO uitkering. Dat is mijn geluk geweest, want anders zou ik [...] niets gehad hebben.”

Voor sommigen gedetineerd voor terrorisme, geldt ook dat zij op de Terrorisme Sanctielijst zijn geplaatst. Hierdoor zijn hun banktegoeden bevroren. Eén ex-gedetineerde geeft aan dat hij hierdoor überhaupt niet de

aansporing voelt om te gaan werken. Hij kan toch geen geld opnemen of bij zijn rekening komen.

Wat zegt de betrokken professional?

Uit de gesprekken met medewerkers van Stichting Exodus herleiden we dat het vinden van werk voor maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden het meest problematisch is wanneer zij een zedenachtergrond hebben:

“Zeden is voor ons echt de moeilijkste groep om terug te laten keren in de maatschappij [...] Er wordt toch altijd gevraagd van: ‘Ik zie een gat in je CV, waar heeft dat mee te maken, hoe komt dit?’ Ja, dan zeggen de meeste mensen: ‘Ik heb in detentie gezeten.’ En vervolgens komen de vragen daar uit en dat is gewoon wel heel lastig.”

Beleidsmedewerkers van Stichting Exodus kaarten eveneens aan dat er meer algemene knelpunten zijn, die ook bij deze groep ex-gedetineerden voor problemen kunnen zorgen met betrekking tot het verkrijgen van een inkomen:

“Voor alles is tegenwoordig een detentieverklaring nodig, die vaak lang op zich laat wachten. Dat zorgt vaak voor problemen om aan werk of een uitkering te komen.”

Een detentieverklaring is een document dat door het Gevangeniswezen of Reclassering Nederland uitgegeven wordt, waarop staat dat iemand niet langer gedetineerd is. Een dergelijke verklaring is bijvoorbeeld nodig om een uitkering of een zorgverzekering aan te vragen.

De beleidsmedewerkers van de DJI geven aan dat er sinds enige jaren een re-integratiecentrum binnen de gevangnissen bestaat: “Daar kunnen zij terecht met vragen over wonen, werken, schulden, gemeentelijk administratieve zaken en dergelijke.” Tijdens onze gesprekken geven zij aan dat het per gemeente of burgemeester zeer kan verschillen óf zij zich – zowel tijdens als na detentie – inzet voor het ondersteunen van (ex-)gedetineerden bij het realiseren van andere zaken dan huisvesting, zoals het vinden van werk en het aanvragen van een uitkering:

“Vanaf de start van detentie wordt met de gemeente contact gezocht over de ondersteuning van de gedetineerde. Als het einde van de detentie nadert, dan lichten we de gemeente daar ook over in. Ondersteuning die wordt geboden vanuit gemeenten, verschilt van gemeente tot gemeente [...] die hangen misschien wel samen met het politieke klimaat van de gemeenten [...] Re-integratie van ex-gedetineerden staat meestal niet zo hoog op de agenda van gemeenten als het bieden van zorg aan ouderen of jonge moeders in de bijstand.”

In tegenstelling tot de cruciale en beslissende rol van gemeenten bij het vinden van huisvesting voor ex-gedetineerden, geven gesprekken met afgevaardigden van het NGB, de VNG en een grote Nederlandse gemeente blijk van het feit dat het voor gemeenten een stuk lastiger is om werk voor

ex-gedetineerden te vinden. gemeenten bemoeien zich hier ook niet altijd mee. Wel is het de gemeente die de uitkeringen aan de werkloze ex-gedetineerden verstrekt. De professionals van de Nederlandse gemeente die wij spraken, geven aan dat hun handelswijze wat betreft het vinden van werk niet aanzienlijk veranderd wanneer de herintredende ex-gedetineerde in de publieke belangstelling staat. In alle gevallen is volgens hen het vroegtijdige overleg *met* de ex-gedetineerde over diens herintrede essentieel. Uit deze gesprekken leiden wij af dat deze gemeente een coördinerende rol heeft tijdens het re-integratieproces van ex-gedetineerden, maar zelf geen praktische hulp biedt in de vorm van werktoeleiding.

5.3.1 *Werk in het kort*

- Geen van de maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die wij spraken, hebben een betaalde baan. Zij geven aan vaak gestigmatiseerd en afgewezen te worden door potentiële werkgevers, op basis van hun verleden in detentie of specifiek wegens de aard van de door hen gepleegde delicten.
- Pieter en Marco vertellen dat zij, op het moment dat wij ze spreken, een betaalde baan hebben. Deze vonden zij op eigen gelegenheid of via vrienden. De ex-gedetineerden met een zeden- of terroristische achtergrond, zijn voor het grootste deel afhankelijk van een uitkering.
- Werkloosheid heeft niet alleen een gemis van salaris tot gevolg, maar ook een gemis van zinvolle dagbesteding. Ahmed, Johan, Khalil, Willem en Youssef geven aan voor een deel zingeving gevonden te hebben in vrijwilligerswerk, waar hun publieke bekendheid geen punt is. Sommige gedetineerden zeggen dat hun vrijwilligersorganisaties niet eens van hun verleden op de hoogte zijn.
- Professionals benadrukken dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, vooral zedendelinquenten, pas een reële kans hebben op het verkrijgen een betaalde baan, wanneer externe partijen hen daar actief bij assisteren.
- De grote meerderheid van de ex-gedetineerden geeft aan begeleiding van externe partijen bij het zoeken naar werk, niet of zeer minimaal te hebben ervaren.

5.4 **Sociale relaties**

Na hun vrijlating proberen maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden ook hun sociale leven opnieuw op te pakken. Hebben zij na detentie überhaupt nog contact met hun familie? En zijn zij in staat nieuwe sociale relaties aan te gaan?

Wat zegt de ex-gedetineerde?

Wanneer wij vragen naar zijn sociale contacten, vertelt Pieter ons dat het vaak moeilijk voor hem is om zich in sociale situaties staande te houden. Al is hij reeds meer dan zeven jaar op vrije voeten, nog steeds signaleert hij: “Dat je het moeilijk vindt om je in een groter gezelschap te bevinden.” Ter illustratie van deze problematiek, vertelt Pieter dat hij tijdens de lunch op zijn werk, altijd bewust alleen gaat zitten. In de loop van ons gesprek wordt duidelijk dat hij het aangaan van nieuwe contacten sinds zijn vrijlating zeer

moeilijk heeft gevonden en dat zijn sociale netwerk, op het moment dat wij hem spreken, beperkt is.

Familie

Twee van de ex-gedetineerden die wij spraken, vertellen dat ze zelden contact hebben met broers, zussen, ouders en overige familieleden. Youssef heeft nog wel contact met het merendeel van zijn familie. Toch verloor hij na zijn detentie het contact met zijn broer:

“Met mijn broer ga ik bijna niet meer om, ik zie hem echt heel weinig. [...] Hij heeft ook heel veel last van de stempel die op mijn naam is gedrukt.”

Cor vertelt eveneens dat contact met zijn familieleden veelal uitstierf tijdens zijn detentie. Op het moment dat wij hem spreken, onderhoudt hij enkel nog contact met één van zijn zussen, niet met andere familieleden. In de tijd dat hij in de gevangenis zat, verbrak ook zijn dochter het contact met hem:

“De druk van mijn schoonzoon was bijvoorbeeld: ‘Als jij contact met je vader blijft houden, ben ik weg.’”

Ook met betrekking tot de relatie met hun partner lieten de jaren in gevangenschap en hun bekendheid, sporen na bij de ex-gedetineerden die wij spraken. Twee van hen konden de relatie met hun partner tijdens detentie niet volhouden. Cor, daarentegen, is tijdens zijn detentie door zijn partner verlaten. Ook aan de relatie van Johan is tijdens detentie een eind gekomen. Otto en Henk ontbeerden zowel voor als na detentie een intieme partnerrelatie.

Meerdere ex-gedetineerden geven aan dat de beperkingen die gevangenschap met zich brengt, een zware beproeving is geweest voor de relatie met hun partner:

Pieter: “[Voor mijn partner] is het ook wel een verandering geweest. Die is natuurlijk lange tijd alleen geweest, met jonge kinderen.”

Willem: “Ik had een partner, die heb ik nog. Wij hebben al een relatie, inmiddels, van 30 jaar [...] Er is ook wel een hele periode geweest dat ik me zorgen maakte met hoe dat in mijn relatie zou gaan, dat was in het begin ook niet heel duidelijk. [...] hij [partner] heeft wel een periode het erg moeilijk gehad.”

Dat betekent niet dat ex-gedetineerden hun relatie tijdens detentie op hebben gegeven. Vijf van de ex-gedetineerden die wij spraken, zijn in staat geweest om de relatie met hun partner in stand te houden gedurende hun detentie.

Vrienden en kennissen

Uit de interviews met de ex-gedetineerde mannen is af te lezen dat hun bredere sociale netwerk, van vrienden en kennissen, zeer gekrompen is gedurende hun detentie. Zij beschrijven dat zij sociale relaties met vrienden en kennissen zijn verloren nadat hun delicten bij hen bekend zijn geworden.

Volgens de ex-gedetineerden is dat nieuws vaak bij vrienden en kennissen binnengekomen via de media, ofwel doordat zij hen persoonlijk op de hoogte stelden. Willem vertelt hoe zijn sociale omgeving geschokt reageerde toen hij werd opgepakt:

“Toen ik [...] opgepakt werd, waren er wel meer mensen die zeiden van: ‘Dit kan ik niet aan.’ Niet op een onaardige manier, maar wel op een reële manier [...]: ‘Ik wil dit niet en ik kan dit niet.’ [...] Ik prijs mij gelukkig met het feit dat er ook heel veel mensen zijn die weliswaar onthutst waren en boos, en aanvankelijk zo schreven: ‘Ik weet niet wat ik hiervan vind en wat ik hiermee moet’ en uiteindelijk toch een weg hebben gevonden om dat te bespreken, en uiteindelijk toch contact bleven houden of vriendschap bleven houden en dat heeft me ook wel behoorlijk gesteund.”

In totaal beschrijven zes ex-gedetineerden, waaronder Willem, dat zij enkele vriendschappen hebben kunnen behouden tijdens hun gevangenschap. Uit hun ervaringen blijkt eveneens dat zij slechts sporadisch nieuwe vrienden of kennissen hebben opgedaan na hun vrijlating. Marco, die na zijn vrijlating terug is gekeerd naar zijn oude sociale omgeving, vertelt dat zijn sociale netwerk grotendeels beperkt is tot vriendschappen binnen het criminele circuit, die hij al voor of tijdens detentie heeft opgedaan:

“Vijf-en-zeventig procent van mijn vrienden zijn gewoon criminelen.”

Ook de drie maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een terroristische achtergrond, geven blijk van een beperkt sociaal netwerk. Ahmed beschrijft dat zijn sociale netwerk beperkt is tot trouwe vrienden of andere ex-gedetineerde terroristen:

“Veel van mijn vrienden zijn gewoon weg of zitten vast [...] Ik kan alleen goed contact hebben met mensen die ook hebben vastgezet.”

Het verlies van vrienden wordt ook ervaren door Khalil. Hij beschrijft dat het verlies van contact met vrienden is ingezet ten tijde van zijn verblijf op de zwaar beperkte Terroristenafdeling: “het is eigenlijk alsof je dood bent, sociaal gezien.” Doordat hij afstand heeft gedaan van zijn extremistische gedachtegoed, hebben zijn oude vrienden zich van hem afgekeerd.

Sociale vervreemding

De overige drie ex-gedetineerden geven aan dat zij op het moment van het interview bijna geen sociale contacten hebben met andere mensen dan vrijwilligers. Twee van hen spreken voornamelijk andere mensen dan vrijwilligers via internet. Eén van hen was Henk. Hij beschrijft hoe zijn stigma alle vormen van direct sociaal contact onmogelijk maakt, wat hem vervreemd heeft van de samenleving. Gevraagd naar zijn sociale leven, antwoordt hij hoofdschuddend:

“Je gelooft toch echt in sprookjes! Er is echt in dit land niemand die aan mij gelinkt wil worden. [...] Ik ben altijd alleen, nou ja praktisch altijd [...] Ik weet niet meer wat eenzaamheid is, het is mijn leven. [...] Ik heb met een paar mensen contact. Zij het dan vooral via internet. Dat is natuurlijk de veiligste manier. Want hoe meer je er bij elkaar zet, hoe groter het herkenningsrisico is. [...] We herkennen elkaars problemen en we kunnen er over praten.”

Wanneer wij Youssef vragen naar zijn sociale netwerk, beschrijft ook hij sociale vervreemding en het zoeken van een sociaal toevluchtsoord op internet. Hij vertelt dat hij bijna uitsluitend online mensen spreekt, omdat hij nauwelijks zijn huis uitkomt:

“De meeste tijd zit ik dan opgesloten thuis [...] voetbal, dan kom ik buiten, en fitness. Maar de rest van de tijd ben ik gewoon thuis. [...] voetballen [...] dat geeft je een soort van doel.”

Uit de interviews leiden we bovendien af, dat voor de meeste ex-gedetineerden het aantal sociale gelegenheden waar zij zich begeven, beperkt is. Willem beschrijft dat hij structureel grote gezelschappen mijdt, omdat hij zich vaak ongemakkelijk voelt in groepen mensen waar niet iedereen van zijn verleden op de hoogte is:

“Er zijn wel een aantal dingen die ik niet doe, bij verjaardagen bijvoorbeeld. [...] wat ik het ingewikkeldste vind, is wanneer ik in een gezelschap kom waarvan een aantal mensen van mijn delicten op de hoogte zijn en een aantal niet. Als iedereen het weet, dan kan ik me ertoe verhouden, als niemand het weet, dan kan ik me ertoe verhouden [...] meestal probeer ik het wel van tevoren te vragen, maar het overvalt me soms ook een beetje nog. Te vragen van: ‘Die ga ik zien, heb je over mij verteld? Kan daar open over gesproken worden?’”

Youssef vertelt dat hij zich sinds zijn vrijlating slechts sporadisch in het openbaar heeft begeven. Hij is bang om herkend te worden en mogelijk negatieve reacties van andere mensen te ervaren. Deze angst beperkt hem in zijn dagelijkse leven:

“Bijvoorbeeld naar de moskee gaan, dan zie je al dat er naar je wordt gekeken op een andere manier. [...] dingen die leuk horen te zijn vind ik niet meer leuk. Ik vind het niet leuk meer om naar de stad te gaan, om te winkelen.”

Ook Pieter herkent zich in deze problematiek:

“Je voelt je bijna altijd, bijna altijd voel je je ongemakkelijk. Zelfs als ik op verjaardagen bij kennissen ben voel ik me ongemakkelijk. [...] dat is iets wat ik me constant afvraag: ‘Hoe denken mensen over mij?’”

Dergelijke sociale problemen leiden ertoe dat de meeste ex-gedetineerden beschrijven dat zij een behoefte aan (meer) sociaal contact koesteren. Henk beschrijft sociaal contact als zijn primaire behoefte en één van de “belangrijkste dingen in het leven, als je de deur uit wilt komen. Dat is hier natuurlijk onmogelijk [...] iedereen kent mijn naam en adres.”

Twee ex-gedetineerden vertellen dat zij enkele sociale contacten op hebben gedaan via kerkelijke instanties. Johan is één van hen. Wanneer wij hem vragen hoe zich erbij voelde om zich te vestigen in een nieuwe woonplaats, vertelt hij:

“Regelmatig depressief. Ja, want ik had niks hier, wie ken ik nou in godsnaam? Ja, ik had de kerk, dat is het enige dan. Voor de rest, zorg en Reclassering. Voor de rest heb je eigenlijk niets. Je hebt niks, niemand, niks. [...] Sinds ik hier ben komen wonen, ben ik eigenlijk al snel naar de kerk gegaan. [...] Dus nee het sociale gebeuren een stuk beter, ik ga vaak naar de kerk, heb veel contacten in de kerk.”

De impact van het ontbreken van sociaal contact kan grote gevolgen hebben voor het individuele welzijn. Het ondernemen van sociale activiteiten, echter, zoals naar de kerk gaan, lijkt de ontwikkeling van Johan’s sociaal isolement enigszins te doorbreken.

Circles of Support and Accountability (COSA)

Hoewel het ondersteunen van ex-gedetineerden bij het aangaan en onderhouden van sociale contacten formeel geen speerpunt is van het algemene Nederlandse re-integratiebeleid, bestaat er sinds enkele jaren het project *Circles of Trust and Accountability (COSA)*, dat wordt uitgevoerd door Reclassering Nederland.¹⁶¹ Twee van de ex-gedetineerden die wij spraken hebben ervaring opgedaan met COSA. De professionals van Reclassering Nederland leggen uit waar COSA voor is bedoeld: “de zedendelinquenten terug de maatschappij in trekken. [...] het doel is om geen nieuwe slachtoffers te krijgen. Het middel daarbij is begeleiding.” Begeleiding binnen COSA bestaat uit het instellen van een kunstmatig sociaal netwerk rondom een ex-gedetineerde zedendelinquent. De professionals van Reclassering Nederland vertellen dat het netwerk bestaat uit een aantal vrijwilligers die “als dat nodig is 24 uur per dag voor ze klaar kunnen staan” en wekelijks (fase afhankelijk) activiteiten met ex-gedetineerden ondernemen. Het betrekken van vrijwilligers bij de herintreding van ex-gedetineerde zedendelinquenten is volgens hen essentieel:

“Dat zijn gewone burgers. Zij zien de zedendelinquent ook als gewoon medemens. [...] dat is een vertrouwensband die een hulpverlener nooit met een zedendelinquent zou kunnen krijgen.”

¹⁶¹ Zie: www.cosanederland.nl

Desondanks kunnen vrijwilligers aanvankelijk ook stereotypische gedachten over 'hun' ex-gedetineerden hebben:

“Als vrijwilligers dan voor het eerst 'hun' zedendelinquent ontmoeten, verwachten ze een grote, enge man. Maar dan komt daar een meestal iel persoon tevoorschijn, die ook nog aardig blijkt te zijn. Dan zie je dat vrijwilligers echt even verward zijn en hun beeld bij moeten stellen.”

Volgens de professionals van Reclassering Nederland maakt publieke belangstelling voor een ex-gedetineerde inhoudelijk gezien maar weinig verschil voor verloop van een COSA-traject. Toch geven zij tijdens ons gesprek aan dat het begeleiden en ondersteunen van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, voornamelijk wanneer deze de aandacht heeft van media, meer moeite en inspanning vergt. Over de begeleiding van een ex-gedetineerde die geconfronteerd is met veel negatieve reacties uit de maatschappij, vertellen zij:

“Onze vrijwilligers zijn toen ook anders opgeleid [...] ze hebben een agressietraining gehad voor als ze belaagd werden op straat. Maar geïntensiveerde supervisie kan deze problemen vooralsnog opvangen.”

De maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zijn overwegend positief over COSA, Cor vertelt:

“Qua sociale contacten heeft het me goed gedaan. Dus ik beschouw dat wel als een positief iets.”

Ook Johan ervaart zijn contact met vrijwilligers van COSA als waardevol. Bovendien staat de bejegening door vrijwilligers volgens hem in sterk contrast met het contact dat hij in het kader van ondertoezichtstelling met Reclasseringswerkers onderhoudt:

“Gelukkig heb ik ook die COSA die dus iedere week komt. [...] [sommige dingen] kan ik niet melden bij de Reclassering, want dat ze zeggen van: “Wow, dat gaat niet goed, dat is extra toezicht.” Dan kun je nog een jaartje toezicht verwachten, want daar zijn ze toe genegen, die proberen ze los te krijgen [...] maar dat kan ik wel weer kwijt bij de vrijwilligers. [...] Gewoon leuke dingen doen en goede gesprekken voeren, open gesprekken voeren. [...] als ik ergens mee zit, als ik niet lekker in m'n vel zit, dan kan ik bellen van: “Ja, ik zit er niet lekker bij en ik wil graag van het hoogste gebouw springen, weet jij een leuk gebouwtje?” Ja, dan weten ze toch wel weer jou te relativieren.”

De overige drie maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond, hebben geen ervaring opgedaan met COSA. Otto geeft aan geen ervaring te hebben met COSA, omdat het initiatief ten tijde van zijn

vrijlating nog niet bestond. Willem beschrijft geen behoefte te hebben aan een kunstmatig sociaal netwerk, omdat zijn eigen sociale netwerk deels intact gebleven is gedurende zijn detentie. Henk kwam niet in aanmerking voor COSA, maar zou deelname hebben geweigerd als dit hem was aangeboden of opgelegd. Hij beschouwt deze vorm van ondersteuning als controlerend toezicht, niet als helpende hand bij het opbouwen van een sociaal netwerk:

“Dat in de hulpverlening [...] het onderbuikgevoel daar ook heel belangrijk is. Mensen hebben daar ook allerlei niet reële gevoelens over mensen. [...] Dan wordt je vooral in de gaten gehouden dat je niks verkeerd doet. Ze zijn er in eerst instantie om de samenleving te beschermen en dus meteen aan de Reclassering en de psychiaters te melden als zij denken dat er iets fout zou kunnen gaan. Ze zijn er niet primair om gedetineerden of ex-gedetineerden te helpen.”

COSA is niet toegankelijk voor andere delinquenten dan zedendelinquenten. Voor andere maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden bestaat er (vooralsnog) geen georganiseerde ondersteuning op het sociale vlak.

Wat zegt de betrokken professional?

De professionals van Reclassering Nederland geven aan dat de weerstand die Henk beschrijft, niet uitzonderlijk is voor deelnemers van COSA. Ex-gedetineerden hebben volgens hen regelmatig moeite om de Reclassering, die zowel de rol van helpende hand als toezichthouder vervult, te vertrouwen. De professionals stellen dat zedendelinquenten doorgaans een lange tijd nodig hebben om te realiseren dat COSA óók een vorm van herstellbemiddeling is:

“Als je opeens alles zou moeten delen met iemand die wel een doormeldplicht heeft, dan heeft dat best wel een impact. Vertrouwen is geen gemakkelijk te kweken product. [...] Naar verloop van tijd, na een jaar ongeveer, slaat die extrinsieke motivatie om in intrinsieke motivatie en dan gaan er ook echt veranderingen merkbaar zijn.”

Medewerkers van Stichting Exodus beschrijven dat het hebben van een sociaal steunend netwerk, voornamelijk voor maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, één van de belangrijkste elementen is van een succesvolle re-integratie:

“Een netwerk, een steunend netwerk is ontzettend belangrijk. Mensen waar ze op terug kunnen vallen. Het liefst een eigen netwerk: vrienden, familie, noem allemaal maar op. Desnoods hulpverlenende professionals. [...] juist wanneer ze dan onder een vergrootglas komen en er onrust is, denk ik dat het belangrijk is dat ze gesteund worden.”

Een andere medewerker van Stichting Exodus licht toe dat steun van anderen, nóg belangrijker is wanneer ex-gedetineerden te maken krijgen met maatschappelijke onrust tijdens hun re-integratie. Hij motiveert deze

uitspraak door aan te geven dat die ex-gedetineerden vaak systematische, maatschappelijke afwijzing ervaren. Mensen die hen steunen, zijn schaars:

“Ja, dat is heel lastig om dat op te bouwen weer en een van de sleutels tot succes, dat je weer een gezond netwerk opbouwt via werk, of vereniging [...] Maar, Sytze van der V.: wie wil daar nu vrienden mee zijn? Of Benno L.? Dat zijn er maar weinig hoor. Dat zijn dan vaak vrijwilligers die ze een kans willen geven [...] het gaat erom dat dat steunende factoren zijn. Het liefst een eigen netwerk of [met behulp van] professionals of gemeenten of instanties die mensen niet laten vallen. [...] Ik denk dat dat ontzettend belangrijk is [...] Want de samenleving laat ze al vallen, die spoelen ze door de wc.”

5.4.1 Sociale relaties in het kort

- Het merendeel van de maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden geeft aan dat zij tijdens hun langdurige detentie vele contacten met vrienden en kennissen zijn verloren. Ahmed, Marco en Willem keerden terug naar een deels intact gebleven sociaal netwerk.
- Cor, Henk, Johan en Otto geven tijdens het interview aan geen partner te hebben, in tegenstelling tot de overige ex-gedetineerden. Vijf van hen geven aan hun partnerrelatie gedurende detentie te hebben onderhouden, hoe beperkt het contact met hen partner ook was.
- De grote meerderheid van de ex-gedetineerden geeft aan dat zij angstig is voor afkeurende en stigmatiserende reacties van andere mensen, wat het aangaan van nieuwe sociale contacten na hun vrijlating bemoeilijkt.
- Meerdere ex-gedetineerden geven aan sociaal vervreemd te zijn en de sociale contacten die zij wel hebben, voornamelijk via internet te onderhouden. Een deel van hen beschrijft een onvervulde behoefte aan meer sociaal contact en zou graag begeleid worden in het aangaan en onderhouden van sociale contacten.
- Cor en Johan vertellen dat zij positieve ervaringen hebben opgedaan met het kunstmatige sociale netwerk van COSA. Zij benadrukken de positieve uitwerking van de humane bejegening door vrijwilligers.
- Medewerkers van Stichting Exodus benadrukken dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden collectief door de maatschappij worden afgewezen, waardoor ondersteuning op het sociale vlak voor deze ex-gedetineerden van groot belang is: Enerzijds voor het onderhouden van hun connectie tot de maatschappij, anderzijds in kader van recidivepreventie.
- Professionals van Reclassering Nederland geven aan dat COSA uitsluitend toegankelijk is voor zedendelinquenten. Dergelijke sociale ondersteuning voor andere maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden is volgens hen vooralsnog afwezig.

6. Herintreding: Risicomanagement of Ondersteuning?

De herintreding van ex-gedetineerden wordt doorgaans gefaciliteerd door partijen als het OM, Reclassering Nederland en gemeenten. Welke knelpunten hebben de maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden en betrokken partijen ervaren in hun onderlinge verhoudingen? Hoe houden ex-gedetineerden hun hoofd boven water, indien zij geconfronteerd worden met problemen op het gebied van huisvesting, werk en sociale relaties?

Wat zegt de ex-gedetineerde?

De meerderheid van de ex-gedetineerden geeft aan teleurgesteld te zijn in de rol die niet alleen Reclassering Nederland, maar ook gemeenten, het OM en overige instanties tijdens hun re-integratie hebben vervuld.

De meerderheid van de ex-gedetineerden geeft aan teleurgesteld te zijn in de rol die niet alleen Reclassering Nederland, maar ook gemeenten, het OM en overige instanties tijdens hun re-integratie hebben vervuld. Volgens Youssef ontbrak het hem na detentie aan alle benodigde hulp: “Bij mijn vrijlating [...] ik werd echt niet geholpen.” Meer dan twee derde van de ex-gedetineerden die wij spraken verwachtte dat de betrokken partijen zouden voorzien in de beantwoording van praktische hulpvragen en hun overgang van binnen naar buiten de gevangenis zouden begeleiden. Toch hebben zij ervaren dat hen geen adequate hulp is geboden op het gebied van onder meer het vinden van een woonruimte, werktoeleiding en het opnieuw thuis raken in de wereld buiten de gevangenis. Dat is problematisch, omdat op eigen initiatief re-integreren volgens hen nagenoeg onmogelijk is:

Johan: “In eerste instantie hoop je veel, je bent eigenlijk wel afhankelijk van hun [...] in die zin dat ze ook wel veel voor je moeten doen.”

Na hun vrijlating uit detentie stonden alle ex-gedetineerden onder toezicht van Reclassering Nederland. Dat is één van de bijzondere voorwaarden die de CVvi hen heeft meegegeven. Negen van de tien maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die wij spraken, omschrijven het contact met Reclassering Nederland in het kader van hun ondertoezichtstelling als onprettig, mede wegens het verplichte karakter ervan. Johan vertelt:

“Ik ervaar deze contacten als zeer bedrukkend [...] Omdat ik me verplicht voel om daar langs te gaan en de nodige dingen daar op tafel te leggen.”

Khalil beschrijft dat zijn contact met Reclassering Nederland enkel dient om zijn gedrag te monitoren. Afgezien van enkele praktische tips, mist hij in dit contact waardevolle ondersteuning om opnieuw in de maatschappij thuis te geraken:

“[...] de Reclassering, maar die is eigenlijk voor veel meer praktische dingen [...] Dus bijvoorbeeld, ze brengen je voordat je vrijkomt in contact met de gemeente om een huis te vinden [...] of je komt buiten en het hele systeem is veranderd: ‘Denk ook hieraan, dat je een zorgverzekering moet hebben.’ Ja, die had ik niet voordat we binnen kwamen. Dat soort dingen, dingen waar je helemaal niet aan zou

Toezicht is het eigenlijk.”

denken, dat ze je een beetje op weg helpen, maar dan heb je het ook wel zo'n beetje gehad [...] toezicht is het eigenlijk.”

Ook volgens Willem vervult het Reclasseringscontact enkel een maatschappelijke en bestuurlijke behoefte aan controle. Bovendien beschrijft hij dat het contact hem geen praktische, noch mentale ondersteuning biedt:

“Het brengt mij eigenlijk helemaal niks. Het is een voorwaarde, wkelijks contact. Dat zijn gesprekken, die worden ook steeds korter. Zij moeten toezicht houden. [...] Ze hebben mij ook laatst de vraag gesteld: ‘De maatregel, wat brengt dat u?’ Nou, mij niet zoveel. Die is er voor jullie en de maatschappij. Maar voor mij betekent het niet zoveel.”

Enkele ex-gedetineerden bekritisieren bovendien de effectiviteit van de controlefunctie van het Reclasseringscontact. Cor beschrijft dat zijn ervaren gebrek aan ondersteuning, weerslag heeft gehad op zijn houding ten opzichte van Reclassering Nederland. Hij vertelt dat hij geen behoefte voelde om zijn werkelijke ervaringen en gevoelens met Reclasseringswerkers te delen:

“Mijn ervaringen met de Reclassering verschillen zeer. [...] Ik heb echt hele goede begeleiders gehad, daar ben ik ook heel open tegen geweest. Maar ik had er ook die mij niets konden bieden. Dat kwam vooral doordat het OM zoveel beperking oplegde, dat zij goede begeleiding onmogelijk maakte [...] Op een gegeven moment werd ik daardoor genoodzaakt om echt een sociaal wenselijk spelletje te spelen, om het mezelf niet moeilijker te maken. [...] Dat krijg je dan: Als je zo in het nauw gedreven wordt, dan ga je gewoon dat doen wat ze willen hebben.”

Uit deze ervaring blijkt dat ook de effectiviteit van de controle op maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden in sommige gevallen betrekkelijk is. De zeer langgestrafte Marco en Pieter, die straffen van acht en twaalf jaar hebben ondergaan, vertellen dat zij aan het einde van hun detentie geen enkele hulp van Reclassering Nederland of gemeente verwachtten. Terugkijkend op de jaren na hun vrijlating, concluderen ze dat deze hulp ook daadwerkelijk is uitgebleven. Allebei de mannen geven aan dat de hun toegewezen Reclasseringswerkers niet wisten hoe en waarmee zij hen na detentie konden helpen. Zo geeft Pieter aan:

“Als je eenmaal thuis bent, dan moet je één keer per week naar de Reclassering [...] ik had niet de indruk dat ik zo iets nodig had om me weer aan de maatschappij te wennen [...] ondanks dat alles goed gaat, moet je er wel heen, iedere week [...] Er is altijd gezegd: ‘Als er een hulpvraag is, laat het me weten, misschien kan ik iets voor je doen.’ Maar die had ik helemaal niet [...] ik heb geen idee wat die Reclassering voor je kan doen [...] ik betwijfel of ze veel kunnen doen. [...] Dat zei die man van de Reclassering ook: ‘Ik ben verplicht je hier elke donderdagmiddag op het kantoor te ontvangen, maar het

is voor mij ook een soort standaardverhaal, ik kan je verder ook niet helpen.' [...] dat heeft verder niets toegevoegd."

Praktische ondersteuning vanuit Reclassering Nederland kan uitblijven, wanneer er weinig concrete hulpvragen zijn

Pieters' ervaringen illustreren dat praktische ondersteuning vanuit Reclassering Nederland kan uitblijven, wanneer er weinig concrete hulpvragen zijn. Voor de enkele praktische vraag waar Pieter wel tegenaan liep, nam hij contact op met Reclassering Nederland of het Openbaar Ministerie. Hij ervoer daar helaas weinig behulpzaamheid:

"De diensten bij justitie die aan de slag gaan op het moment dat je re-integratie nadert, ik heb daar een heel negatief beeld van nog [...] die mensen hebben ook helemaal geen bereidheid om je door te verbinden met vragen, dan moet je maar een ander nummer bellen of schrijven [...] alsof er een soort onwil is."

Niet alleen afwezigheid van concrete hulpvragen, maar ook gebrek aan ervaring met de uitzonderlijke detentiegeschiedenis of criminele achtergrond die maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden hebben, kan volgens Marco leiden tot het uitblijven van ondersteuning:

Interviewer: "Heb je het idee dat ze je geholpen hebben?"

Marco: "Helemaal niks."

Interviewer: "Had je het verwacht van ze?"

Marco: "Nee, want ze zeiden heel eerlijk, we weten niet wat we met je aan moeten."

Interviewer: "En waarom niet? [...]"

Marco: "Door de lengte van mijn straf. Ze wisten niet hoe ze dat moesten gaan begeleiden, ze hadden er geen kaas van gegeten. De maximale straf die ze hadden meegemaakt was zeven, acht jaar. En dat was het. Het was alleen maar ellende, alleen maar gezeik met hun. En ze snapten niet dat het zo goed met mij ging."

Het was alleen maar ellende, alleen maar gezeik met hun. En ze snapten niet dat het zo goed met mij ging."

Dat deze langgestrafte ex-gedetineerden weinig ondersteuning vanuit het OM, Reclassering Nederland en gemeenten hebben ervaren, kan mogelijk verklaard worden door de beperkte ervaring van Reclassering Nederland met de re-integratie van zeer lang gestraften. Een andere mogelijke reden is dat deze ex-gedetineerden reeds op eigen initiatief werk en woning hadden gerealiseerd en terugkeerden naar een partner. Hun praktische hulpvragen en afhankelijkheid van externe partijen zoals Reclassering Nederland om deze vragen voor hen te beantwoorden, waren toen derhalve beperkt.

Khalil geeft aan dat hij zich er in de gevangenis op ingesteld had dat hij geen praktische hulp zou ontvangen van tijdens zijn re-integratie: "Eén van de levenslessen die je leert is: Als je nooit verwachtingen hebt, wordt je nooit teleurgesteld. Dus je laat je verwachtingspatroon los." Hij vertelt ons dat er wel zaken zijn waar hij, achteraf gezien, enige begeleiding bij had gewenst. Wanneer wij hem vragen op wat voor zaken hij doelt, beschrijft hij onvoorstelbare mentale overgang van binnen de kale gevangensmuren naar de hectische wereld daarbuiten:

“[...] het gaat ook echt om een mentaliteitsomschakeling. Zeker voor mensen die lang hebben gezeten, dat die gewoon tegen dingen aanlopen. [...] Toen ik vrijkwam bijvoorbeeld, was ik heel slecht in snelheid inschatten. Doordat je in de bak [hebt gezeten]: stilstand is de norm [...] die skills moet je weer verwerven, opnieuw [...] en het hele sociale [leven] natuurlijk [...] En dat zijn dingen waar je tegen aan gaat lopen en je moet het zelf doen, maar om dat te kunnen, moet je je er wel bewust van zijn [...] en je kunt misschien aanwijzen van: ‘Zo moet je dat doen.’ Heel veel mensen redden zich wel, maar een deel van de mensen zullen zich niet redden [...] de reactie van veel mensen is: ‘Niet aanstellen, gewoon doen!’ Dat is niet zo makkelijk, als je erin hebt gezeten.”

Khalil beschrijft hoe deze omslag in levensstijl niet wordt gevoeld door de bij re-integratie betrokken partijen, die zich volgens hem doorgaans toeleggen op het regelen van praktische zaken.

Een deel van de ex-gedetineerden beschrijft ook grote verschillen in de bejegening door Reclasseringswerkers, mogelijk van invloed is geweest op hun algehele beoordeling over het functioneren van Reclassering Nederland. Willem vertelt over zijn ervaringen met twee verschillende Reclasseringswerkers:

“Ze hebben dezelfde insteek, maar qua personen: De één is een aangename mevrouw en de ander een wat minder aangename mevrouw.”

Henk houdt er een wat meer uitgesproken oordeel over Reclasseringswerkers op na. Wanneer wij hem vragen waarom hij één bepaalde Reclasseringswerker liever sprak dan een ander, antwoordt hij:

“Nou gewoon dat hij mens was en mij ook gewoon als mens behandelde. [...] daar zit ineens een heel ander figuur, een jong ventje. [...] het was een etter, die vooral niet gericht was op het re-integreren van mensen maar op het koeioneren van mensen. [...] Dus dat werkt niet zo.”

Een andere, veelgehoorde frustratie van de ex-gedetineerden die wij spraken, is de ervaring dat Reclassering Nederland of overige partijen toezeggingen doen aan en daar op een later tijdstip op terug komen:

Ahmed: “Ik heb allerlei beloftes gehad van de overheid. Ik snap niet waarom die niet na worden gekomen. [...] Iemand neemt de beslissing maar wie dat is, is voor mij niet duidelijk. [...] Jullie [overheid] hebben ook niet echt je best gedaan om mijn zaak vooruit te helpen. Jullie vertrouwen mij niet, ik vertrouw jullie niet. Laten we daarover eerlijk zijn.”

Khalil: “Ik heb me [...] een beetje verraden gevoeld. Ze hebben toegezegd dat het kon: ‘We doen dit.’ [...] Je hebt ook zeggenschap

Ik heb allerlei beloftes gehad van de overheid. Ik snap niet waarom die niet na worden gekomen.”

in principe en normaal kan dat ook wel, maar ja, normaal begint jouw traject twee jaar voordat je vrijkomt ofzo, bij mij begon dat pas een jaar voordat ik vrijkwam.“

Ook Johan raakt gefrustreerd van zijn ervaring dat toezeggingen over veranderingen in de duur en intensiteit van zijn Reclasseringstoezicht niet zijn nagekomen. Hij vertelt:

“Waar ik moeite mee heb, er wordt van alles beloofd: ‘Dat Reclassering en die hulpverlening, dat gaan we minderen op termijn, dat wordt niet om de week maar dat wordt minder.’ Dat is gelogen. Dat wordt niet minder, dat blijft hetzelfde [...] Dat vind ik storend. Ik heb gevraagd: ‘Bouw dat af, doe het één keer per maand of zoiets’, maar daar willen ze niet aan. Vooral het Veiligheidshuis niet. Het Veiligheidshuis heeft zoveel vinger in de pap, dat is eigenlijk de rechter die mij van alles op dwingt. Ik vind het leuk bedacht, maar mij iets verplichten, daar heb ik moeite mee. [...] Dat Veiligheidshuis beslist dus of ik uiteindelijk van hulpverlening en Reclassering af kom.”

Interviewer: “Voor welke tijd is dat?”

Johan: “Onbepaalde tijd. In principe tot volgend jaar, met mogelijkheid tot verlenging. Dus ik vind dat een hele grote adder onder het gras. Eigenlijk vind ik dat gewoon meer dan schandalig.”

Uit deze interviews blijkt dat onduidelijkheid, door gebrek aan transparantie en communicatie, de gemoederen van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden meer dan eens hoog op doen lopen.

Hulp uit onverwachte hoek

Veel maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden hebben even aan ondersteuning te missen van het OM, Reclassering Nederland en gemeenten.

Veel maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden geven aan ondersteuning te hebben gemist van het OM, Reclassering Nederland en gemeenten, op het gebied van werktoeleiding, huisvesting of op sociale contacten. Een aantal van hen gaf aan dat deze problemen soms voor een deel ondervangen werden, door andere instanties of groepen. Voor Willem is dat zijn groepstherapie geweest, één van de hem opgelegde bijzondere voorwaarden. Naast dat hij daar met lotgenoten en professionals over zijn delicten kan spreken, kan hij ook antwoorden krijgen op vragen aangaande het leven als ex-gedetineerde zedendelinquent. Wanneer wij hem vragen wat de groepstherapie hem heeft gebracht, antwoordt hij:

“Nou dat is wel heel veel. Het is relatief intensief [...] Maar er is ook aandacht voor weer opbouwen van een leven [...] de vraag: Wie vertel ik wel en wie vertel ik niet? Hoe vertel ik het? [...] die hele relatief praktische kant wordt ook aandacht aan besteed. En hoe ga je nou een leven inrichten dat de kans op recidive zo klein mogelijk maakt? Wat is nou een goed leven? Qua werk, qua wonen, qua relatie, qua sociaal netwerk? [...] als er een plek is waarin dat oordeel buiten de kamer gehouden wordt, dan biedt dat ook de gelegenheid om ook

de nare kanten [...] van mezelf te kijken. En daar een weg te vinden om daarmee om te gaan, om die te herkennen.”

Otto heeft geen verplichte groepstherapie gevolgd. Hij vertelt dat hem toentertijd geen hulp is aangeboden, maar dat hij wel heeft gezocht naar hulpverlening. Enkele jaren na zijn vrijlating, vond hij deze hulp bij een psychiater van een ggz-instelling. Daarnaast beschrijft dat hij dat hij zeer verheugd is om andere mensen die worstelen met gevoelens van pedofilie te steunen. Hij verleent die hulp binnen een vrijwillige zelfhulpgroep:

“Het is een heel strikt geleide groep, waar mensen hun verhaal kunnen vertellen [...] er wordt geluisterd, ze zijn gelijk, er wordt niet veroordeeld. [...] Ik heb onder andere door de aanvaringen met mijn emoties heel duidelijk geleerd van: wat zoek je eigenlijk bij dat kind? [...] Het is niet dat seksuele aspect, je leunt emotioneel op dat kind, daar is een kind niet voor.”

Vier maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond, zijn in contact gekomen met vrijwilligers, die al dan niet verbonden zijn aan vrijwilligersorganisaties. Het is wel mogelijk dat enkele vrijwilligers ingeschakeld zijn door, bijvoorbeeld, Reclassering Nederland. De ex-gedetineerden, echter, gaven geen blijk van inzicht in een dergelijke verhouding tussen betrokken partijen en vrijwilligers. Ze omschrijven dat het contact met deze vrijwilligers hen wel veel oplevert. Allereerst, actieve ondersteuning bij het zoeken naar oplossingen voor problemen rondom werk, huisvesting en andere praktische obstakels. Johan vertelt:

De steun die ik verwacht had van de Reclassering en de gemeente, die zie je niet. Maar die zie je ineens wel komen vanuit de gevangenzorg en COSA”

“De steun die ik verwacht had van de Reclassering en de gemeente, die zie je niet. Maar die zie je ineens wel komen vanuit de Gevangenzorg en COSA [...] Ik had wel gehoopt dat de Reclassering daarin [werk] zou helpen maar dat doen ze niet. Een bemiddelingstraject of iets dergelijks, maar dat doen ze niet. Maar Gevangenzorg doet dat wel.”

Henk geeft aan dat hij zich voor terugkerende activiteiten, afhankelijk voelt van een vrijwilliger:

Henk: “Voor mijn wekelijkse boodschappen ben ik afhankelijk van een vrijwilliger. Die komt met zijn auto en dan gaan we gezamenlijk inkopen doen en dan kom ik met zijn auto weer terug.”

In aanvulling hierop, verwoorden de ex-gedetineerden die contact hebben met vrijwilligers allemaal dat zij zich door hen niet gestigmatiseerd, maar ‘normaal’ bejegend voelen. Cor vertelt ons dat hij de bejegening door vrijwilligers, humaner vindt dan dat van (overheids)instanties, zoals het OM, Reclassering Nederland, en gemeenten:

Niet naar de dader kijken, maar naar de mens, dat vind ik al heel erg waardevol.”

Cor: “Gevangenzorg, daar heb ik het meeste steun aan gehad [...] een vrijwilliger [...] het was gewoon een mens. [...] vooral ook het

begrip. Niet naar de dader kijken, maar naar de mens, dat vond ik al heel erg waardevol.”

Naast praktische vragen en het voeren van onbevooroordeelde gesprekken, kan Cor ook terecht bij een professionele vrijwilliger om te praten over zijn pedofiele gevoelens en hoe deze te hanteren:

“Als ik behoefte heb dan bel ik hem op. Het is iemand die dit op vrijwillige basis doet [...] een psycholoog.”

De onbevooroordeelde, aandachtige houding van vrijwilligers, vormt een kernwaarde van vrijwilligerscontact.

Uit de interviews met deze ex-gedetineerden leiden we af dat de onbevooroordeelde, aandachtige houding van vrijwilligers, voor hen de kernwaarde vormt van vrijwilligerscontact. Otto is van mening dat die houding een fundamentele startpunt vormt van contact met bij de re-integratie van zedendelinquenten betrokken partijen.

Interviewer: “Dus waar zijn mensen het meest bij gebaat? [...]”

Otto: “Ik denk het serieus nemen. Ook iemand die dus gevoelsmatig zo iets heeft van: ‘Is dat schadelijk?!’ Confronteer [hem of haar] daar eens mee, ga dat gesprek een aan.”

Risicomanagement als uitgangspunt van re-integratie

Cor schetst gedurende ons gesprek dat de partijen die bij zijn herintreding zijn betrokken, hem een op eigen gelegenheid gevonden woning en baan hebben ontzegd. Meerdere ex-gedetineerden geven aan dat er geen mogelijkheid was tot dergelijke initiatieven, omdat betrokken partijen bang zijn om reputatieschade te lijden:

Cor: “De Reclassering [...] die werken niet met mij samen. Nee [...] er wordt heel veel over mij gepraat en heel veel voor mij beslist, en niet overlegd. [...] er waren [...] weet ik hoeveel mensen bij betrokken [...] en daardoor komt er ook geen besluit, wordt er constant van alles tegengehouden en alle positieve ontwikkelingen worden op de lange baan geschoven waardoor eigenlijk heel weinig aan re-integratie plaatsvindt. [...] Ze zijn allemaal bang dat ze fouten maken en dat dat op hun rug terecht komt.”

Henk: “Je komt er niet doorheen. Of ik dat nou ben, of advocaten, of hulpverleners. De overheid kijkt de andere kant uit, ze laten je letterlijk verrekken [...] ze geven helemaal niets, integendeel, ze blijven alleen maar vuil over je heen spuiten, waardoor de samenleving alleen maar nog meer wordt opgejut, en dat moet eens ophouden. [...]

Interviewer: In hoeverre ziet u uzelf als een slachtoffer van het systeem?

Henk: Dat ben ik. Alleen dat mag ik niet zeggen van die samenleving, want ik heb slachtoffers gemaakt en daarmee al mijn rechten verspild en ik mag dus geen slachtoffer zijn.”

angst voor reputatieschade
legt druk op betrokken
partijen om het risico op
maatschappelijke onrust
zoveel mogelijk in te
dekken

De meerderheid van de ex-gedetineerden benadrukt dat angst voor reputatieschade, druk legt op betrokken partijen om het risico op maatschappelijke onrust zoveel mogelijk in te dekken. Voorts geven zij aan dat een focus op risicomanagement er meer dan eens in resulteert dat partijen begeleiding niet op zich willen nemen:

Youssef: “Zij denken van: ‘Stel je voor het gaat mis.’”

Ahmed: “Ze blijven angstig, maar voor wat weet ik niet [...] Een risico dat je altijd zal moeten nemen. Vroeger of later zal je me moeten laten gaan. Je kan jezelf niet levenslang laten indekken. Of je stopt me gewoon levenslang in de isoleercel]. Dat zijn de opties. Je moet een keer een risico nemen. Op dit moment houden we elkaar gevangen. We weten dat het zo fout kan gaan maar we weten ook dat het niet houdbaar is. Er moet een oplossing komen maar niemand weet het. Ik zei: ‘Ik weet het wel: Neem het risico! Laat me gaan en zie maar wat er gebeurt.’ [...] Zoals het beleid er nu uitziet, gaat het de verkeerde kant op. Mensen zijn gefrustreerd. Mensen worden teruggestuurd en raken gefrustreerd. Het gaat fout.”

Doorlopend bejegend
worden als ‘risico’, in plaats
van burger die
ondersteuning behoeft.

Volgens Otto en Henk gaat risicomanagement ten koste van het proces van cognitieve verandering van ex-gedetineerden. De meerderheid van de ex-gedetineerden geeft aan dat zij doorlopend bejegend worden als ‘risico’, in plaats van burger die ondersteuning behoeft:

Otto: “Dat werkt als een bankpasje. Als je al tegoed op dat bankpasje hebt staan, dan kun je wat van ze eisen, dat werkt. Dat gaat niet in financiën, dat gaat in wat je voor elkaar betekent [...] op gelijkwaardig niveau [...] dat mensen serieus genomen worden en dan gaan kijken: ‘Wat kan een behandeling betekenen? Zie je dat zitten? Wat valt er dan te bieden?’ In plaats van alleen maar: ‘Ja als we de maatschappij maar veilig hebben, dan kun jij verder doodvallen.’ [...] Als je het hebt over iemand die net uit die bajes komt, en het gevoel heeft dat er totaal niks en niemand op de wereld meer voor hem klaarstaat, en iedereen hem alleen nog maar als een stuk vuil beschouwd, die heeft die credits niet. Die kan die dus ook niet inzetten.”

Henk: “Of men toont aan dat hij een gevaar is voor de samenleving, maar dan moet je hem niet loslaten op de samenleving. [...] Maar als je dat niet hard kan maken, dan moet je hem als normale burger beschouwen. Dat is dus wat niet gebeurt, je wordt niet eens als burger beschouwd, laat staan als normaal.”

In aanvulling hierop geven enkele ex-gedetineerden aan dat ook de grote hoeveelheid van partijen die over hun herintreding beslist, ervoor zorgt dat het proces zeer langzaam verloopt. Cor vertelt over deze samenwerking:

“Dat er zich teveel mensen mee bemoeien [...] constant weerstand ondervinden bij dingen die je doet. Dat als je iets opgebouwd hebt of een baan gevonden hebt, dat dat weer onderuit gehaald wordt.”

Johan voegt toe:

“Het Veiligheidshuis is dus ook weer een orgaan dat boven de Reclassering en begeleid wonen staat, die eigenlijk de woning heeft weten te realiseren, en die de contacten onderhoudt met de politie, de wijkagenten en andere instanties [...], ook met de gemeente. Ja, die moeten hun verantwoording ook weer afleggen naar derden toe. Dus daar zit een heleboel schijven tussen.”

De ondervonden weerstand, de ondertoezichtstelling en de maatschappelijke veroordeling van zijn persoon, maakt dat Henk zeer somber is over zijn toekomst:

Interviewer: “Hoe ziet, realistisch gezien, uw toekomst eruit?”

Henk: “Ik denk dat ik hier dood neer val.

Interviewer: “In dit appartement?”

Henk: “Ja. Als niemand bereid is om op één of andere manier medewerking te geven. Ja, dan blijf ik hier dus zitten.”

Wat zegt de betrokken professional?

Uit de interviews met meerdere professionals kunnen we afleiden dat er geen vast stramien bestaat voor de re-integratie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Een beleidsmedewerker van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten vertelt:

“Er is gewoon vijf procent waar geen protocol voor te schrijven is, geen systeem voor te ontwerpen is.”

Afwezigheid van protocollen verschaft een bepaalde handelingsvrijheid, die volgens meerdere professionals bijdraagt aan het toepassen van maatwerk in elke casus. Een medewerker van Stichting Exodus beschrijft dat de keerzijde van deze aanpak is, hij vertelt:

“[...] er is niet voldoende eenduidigheid [...] in de terugkeer van moeilijke ex-gedetineerden.” Hierdoor worden volgens hem de aanwezige mogelijkheden voor begeleiding en ondersteuning, bijvoorbeeld bij het realiseren van huisvesting, niet altijd benut.

Intensieve samenwerking tijdens herintreding

Tegelijkertijd geven professionals aan dat er op lokale en regionale schaal wel samenwerkingsverbanden ingezet kunnen worden. De samenwerking door het OM, Reclassering Nederland, gemeenten, politie en eventuele andere partijen, zoals zorgaanbieders en woningbouwverenigingen, kan worden gezocht via het Veiligheidshuis. Meerdere professionals die wij spraken, geven aan dat dit vaak de integrale samenwerking bevordert. Dat

Er is niet voldoende eenduidigheid in de terugkeer van moeilijke ex-gedetineerden.”

betekent niet dat een herintreding structureel via het Veiligheidshuis opgezet wordt. Een beleidsmedewerker van de VNG vertelt:

“Er is afdoende expertise en kennis bij de middelgrote gemeenten. [...] De kleine gemeenten kunnen terecht bij het Veiligheidshuis.”

Daarnaast beschrijven professionals dat de organisatiestructuur van het Veiligheidshuis per regio verschilt, en er evenmin systematisch via het Veiligheidshuis gecommuniceerd wordt over en naar maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Beleidsmedewerkers van de DJI zeggen hierover:

“De Veiligheidshuizen krijgen veel op hun bord: Extremistische jongeren, verwarde jongemannen etc.. Die vragen zich af of zij wel voor al die vragen bedoeld zijn.”

Volgens deze beleidsmedewerkers verschilt het ook per gemeente hoe zij omgaat met terugkerende ex-gedetineerden, al is re-integratie van deze individuen volgens hen vaak geen prioriteit:

“De doelgroep ex-gedetineerden is voor gemeenten beleidsmatig relatief een kleine groep.”

Wij spraken ook met enkele professionals werkzaam bij een grote Nederlandse gemeente, welke naar eigen zeggen een duidelijke regierol in haar Veiligheidshuis heeft. Zij beschouwen hun aanpak van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden als een “best practice”. Zij geven aan zo veel mogelijk partijen aan de overlegtafel te hebben, om zo indicatoren voor zowel zorg als veiligheid adequaat in kaart te kunnen brengen. De twee belangrijkste elementen die deze aanpak tot een succes maken, zijn volgens de professionals: (a) een integraal en intensief overleg met veel partijen, en (b) het uitbalanceren van maatschappelijke veiligheid en nazorg voor individuele ex-gedetineerden. Ze onderkennen het belang om ex-gedetineerden mee te nemen in het verloop van hun herintredingsproces: “de ex-gedetineerde is de hoofdrolspeler.” Hiervan geeft ook de professional van het NGB blijk:

“De ervaring leert ook dat het contact tussen de delinquent en de burgemeester belangrijk is, het gesprek te openen en te vragen hoe de delinquent de terugkeer voor zich ziet. Daarmee geeft de burgemeester ook het signaal dat hij ook burgemeesters is voor de ex-gedetineerde.”

De idee dat er doorlopend contact tussen de ex-gedetineerde en betrokken partijen dient te zijn, lijkt breed gedragen te worden door professionals. Toch is het niet altijd gemakkelijk om de balans tussen veiligheid en ondersteuning te vinden, wegens de uiteenlopende visies die betrokken partijen en individuele professionals erop nahouden. Een beleidsmedewerker van het Nederlands Genootschap van Burgemeesters vertelt:

De ex-gedetineerde is de oofdrolspeler.”

“De Reclassering kijkt naar de delinquent die terugkeert en het sociale vangnet, de burgemeester kijkt primair naar het publieke belang. In overleg moet je daartussen de balans vinden.”

Verschillen zijn er bijvoorbeeld ook tussen coördinerende en uitvoerende betrokken partijen. Een medewerker van Stichting Exodus ervaart dat deze verschillen de rehabilitatie van ex-gedetineerden niet altijd ten goede komt. Hij vertelt dat verschillen wel zijn te overbruggen, met behulp van intensieve samenwerking:

“Het kan ook gebeuren dat de Reclassering zegt: ‘We hebben nachten ingekocht bij jullie, ik wil deze jongen kwijt, alsjeblieft!’ Dat is ook wel gebeurd. Dat zorgt voor spanningen en hele onwenselijke situaties. [...] Nu we deze afspraken hebben gemaakt, gaat het [de samenwerking met de Reclassering] wel goed. [...] we hebben gewoon goed overleg met onze contacten en dat proberen we zo te houden, we zijn wel afhankelijk van ze. [...] Het gaat gewoon om [goed] contact met de Reclassering, dat is het belangrijkste.”

Desalniettemin leiden we uit de interviews af dat, over het algemeen, er een intensieve samenwerking bestaat tussen verschillende partijen die bij herintrede betrokken zijn. Welke partijen aan de overlegtafel zitten en wie van hen praktisch de regie voert, verschilt volgens de geïnterviewde professionals per casus en per Veiligheidshuis.

Wie is er verantwoordelijk?

Om opnieuw onderdeel uit te kunnen maken van de samenleving, is een ex-gedetineerde sterk afhankelijk van de hulp van externe partijen, aldus professionals van Reclassering Nederland:

“Iemand kan zichzelf niet re-integreren. Maar om hulp te ontvangen moet iemand wel willen re-integreren.”

Het is volgens een beleidsmedewerker van de VNG, echter, lang niet altijd duidelijk welke partij verantwoordelijkheid draagt voor het verloop van de herintrede van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. De beleidsmedewerker van de VNG vertelt:

“Het vraagstuk is verbreed. Er is nu een grijs gebied waar niet duidelijk is wie waarvoor verantwoordelijk is, de hele keten gaat herschikken.”

Deze diffuse verantwoordelijkheidsverdeling is mogelijk te herleiden tot de groeiende rol van gemeenten in re-integratie en nazorg van ex-gedetineerden. Professionals van het Ministerie van Veiligheid en Justitie geven aan:

“De burgemeester kan het gevoel bekruipen dat hij ook verantwoordelijk is voor de recidive van de ex-gedetineerde, maar de

Er is nu een grijs gebied waar niet duidelijk is wie waarvoor verantwoordelijk is.”

burgemeester moet niet de taken van de Reclassering overnemen. Dat is in de praktijk wel moeilijk, aangezien de regie wel bij de gemeente ligt.”

Wanneer partijen de verantwoordelijkheid voor de begeleiding of ondersteuning van een maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerde op zich nemen, ervaren zij spanning. Dit gevolg van publieke belangstelling wordt door alle gesproken professionals onderstreept. Zij verklaren de herkomst van die spanning doordat partijen vanaf dat moment eveneens het aanspreekpunt vormen, indien er maatschappelijke onrust ontstaat of een ex-gedetineerde recidiveert. Hierin schuilt ook de angst voor imagoschade:

Reclassering Nederland: “Het werk moet dan op orde zijn, want als het wél misgaat, dan moeten we het uit kunnen leggen.”

Beleidsmedewerker Stichting Exodus: “Ook al houdt [ggz-instelling] de Waag of Reclassering na uitstroom toezicht, wij voelen ons verantwoordelijk.”

Het bovenstaande citaat geeft aan dat niet alleen formele verantwoordelijkheid spanning op kan leveren, maar ook het *gevoel* van verantwoordelijkheid. Een andere medewerker van Stichting Exodus vult aan dat die ervaren verantwoordelijkheid meer dan eens voortkomt uit de angst dat eventuele negatieve publiciteit ook de uitvoerende partijen raakt.

Ook wij als Stichting willen natuurlijk geen PowNews voor de deur hebben, omdat er iets gebeurd.”

“Ook wij als Stichting willen natuurlijk geen PowNews voor de deur hebben, omdat er iets gebeurd. En we zullen dus gewoon voorzichtig omgaan met informatie die we delen. [...] Je moet er wel scherper op zijn. Je weet gewoon in je achterhoofd dat je onder een vergrootglas ligt, bij wijze van spreken.”

Negatieve publiciteit kan angstgevoelens in de maatschappij teweeg kan brengen, en reputatieschade veroorzaken. Eén van de medewerkers van Stichting Exodus illustreert het risico op negatieve publiciteit en de complexe positie van uitvoerende partijen met een voorbeeld:

“Nou als wij weten van een jongen [...] dat die een heel ernstig delict heeft gepleegd, TBS heeft gehad en een behandelaar besluit om die jongen vrij te laten. En [...] binnen een paar maanden pleegt hij weer een heel ernstig delict, dan zou je kunnen zeggen dat daar heel veel onrust van komt, omdat mensen boos zijn, bang zijn. Hetzelfde geldt voor een verijdeld uitreiziger, wat nu heel gevoelig is in Nederland, als die bij wijze van spreken nu een aanslag pleegt in de buurt, dan heb je toch wat uit te leggen als justitie. [...] Nu ja, je kunt je heel veel koppen in de Telegraaf bedenken die daar dankbaar gebruik van maken.”

In aanvulling op de aansprakelijkheid die sommige partijen ervaren, geven de professionals van de CVvi aan dat zij zich zowel politiek als maatschappelijk verantwoordelijk voelen voor het verloop van de herintreding van ex-

gedetineerden. Wanneer publieke belangstelling zich met een ex-gedetineerde moeit, houden zij om die reden graag de controle over het herintredingsproces. Deze professionals vertellen:

“[...] voorwaardelijke invrijheidsstelling is natuurlijk gewoon executie. Openbaar Ministerie is verantwoordelijk voor die executie, eindverantwoordelijk, en wordt daar dus ook op aangesproken als daar dingen in misgaan. En in deze hele grote zaken willen wij dus ook gewoon de regie hebben.”

De maatschappelijke en politieke druk op hun handelen, wordt door professionals verschillend ervaren. De beleidsmedewerker van de VNG geeft aan dat wanneer er publieke belangstelling gepaard gaat met de re-integratie van ex-gedetineerden, de nadruk bij betrokken partijen, meer dan in reguliere zaken, ligt op het beveiligen van de samenleving. Professionals van de CVvi herleiden de focus op maatschappelijke veiligheid tot een maatschappelijke roep om een harde aanpak van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Volgens de beleidsmedewerker van de VNG staat een nauwe focus op het voorkomen van recidive en het zo waarborgen van het maatschappelijke veiligheidsgevoel, niet garant voor een succesvolle maatschappelijke re-integratie van ex-gedetineerden. Hij vertelt:

“Wij richten ons nu op recidive, maar waar komt dat door? [...] Er zijn zoveel factoren van belang [...] Als iemand niet recidiveert, wil dat niet zeggen dat hij ook succesvol gere-integreerd is. Er zijn allerlei leefgebieden waarop best problemen kunnen zijn.”

Als herintreding op een adequate manier ingevuld wordt, echter, wordt er volgens professionals van de CVvi niet alleen gewerkt aan recidivebeperking, maar ook aan de maatschappelijke veiligheid. Een eenzijdige focus op het waarborgen van de veiligheid, is volgens hen niet gegrond:

“Als het recidiverisico omlaag gaat, dan betekent dat dus meer maatschappelijke veiligheid. Het is wel paradoxaal, want in feite zijn dat twee kanten van dezelfde medaille. Maar dat beleven mensen natuurlijk niet altijd zo. En dan komt juist in deze categorie gevallen toch, ja, de repressiegedachte die komt toch wel erg snel boven.”

Ook de politiek eindverantwoordelijke staatssecretaris staat met regelmaat in contact met betrokken partijen, wanneer het maatschappelijk gevoelige zaken betreft. Niet zelden legt deze dan de nadruk op het beheersen van risico's en het waarborgen van het maatschappelijke veiligheidsgevoel. De beleidsmedewerker van de VNG vertelt:

“Vanuit de nationale politiek is er ook weinig aandacht voor hen. Zij staan op het lijstje ingewikkelde personen daar en er wordt niet over hun resocialisatie nagedacht.” [...] de DJI kan alleen maar in categorieën denken, dat is een gemiste kans.”

Zij staan op het lijstje ingewikkelde personen daar en er wordt niet over hun resocialisatie nagedacht.”

Ook professionals van de CVvi ervaren dat de staatssecretaris en minister van Veiligheid en Justitie, die uiteindelijk verantwoording aan de samenleving verschuldigd zijn, het laatste woord hebben in deze gevoelige zaken:

“Alleen zitten wij daar toch vanuit een andere invalshoek. En we zijn natuurlijk wel een beetje gewend door ons vak om daar toch eigenstandig in na te blijven denken. [...] Tegelijkertijd zijn wij natuurlijk ook onderdeel van het Openbaar Ministerie dat ook in die verantwoordingslijn zit. Wij weten natuurlijk ook wel dat het uiteindelijk op dat soort niveaus ligt en dat er knopen gehakt worden. [...] Ja, en dat maakt het toch wel lastig soms, want dan komt inderdaad een politieke discussie tegenover een juridische discussie. [...] vooral op dat juridische terrein, daar zijn wij de specialisten ook en daar gaan wij over. Maar tegelijkertijd weten wij inmiddels heus wel dat het politiek soms wel eens wat anders kan uitpakken.”

Dit betekent in de praktijk dat betrokken partijen niet enkel onderling af moeten stemmen, maar eveneens met de staatssecretaris.

De ontwikkeling van het ‘Pedo-stigma’

In de gesprekken met drie maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die een zedenachtergrond hebben, valt het ons op dat zij expliciet beschrijven moeite te hebben met de manier waarop het stigma van zedendelinquenten zich door de decennia heen heeft ontwikkeld. Twee van hen vertellen dat in de jaren '70 en '80, het taboe om over pedofilie te spreken kleiner was. Zij observeren een uitdijend stigma en hebben behoefte aan maatschappelijke erkenning van de problematiek die deze verharde houding met zich brengt. Henk vertelt:

Henk: “Dat is de manier waarop mensen ermee omgaan: ze willen het niet, mensen zijn allemaal bang [...] Er zit zo'n angst om over het onderwerp te praten [...] Ik heb de jaren '70 en '80 meegemaakt waarin alles mocht en kon. Ik heb het sinds de jaren '90 terug zien draaien en het draait eigenlijk nog steeds terug. [...] In de jaren '80 [...] mocht je ook over pedofilie praten, schrijven, je mocht er zelfs aan doen. Ik werd gebeld door wildvreemde ouders van: ‘Kom eens bij ons op de koffie.’ [...] Dat is zo'n andere tijd. [...] In die tijd kon je probleemloos contact hebben met kinderen. [...] Je hebt 20 jaar geleefd waarbij dat wel allemaal kon. Dat terugschakelen gaat dan niet zo eenvoudig.”

Henk ervaart dat, vandaag de dag, zedendelinquenten geen plek in de maatschappij wordt gegund. Volgens hem resulteert de hevige stigmatisering waaronder hij gebukt gaat er onder meer in dat bij re-integratie betrokken partijen hem niet willen ondersteunen:

“Ik denk dat het grootste probleem is dat er bewust vanuit de overheid niet gewerkt wordt aan re-integratie of resocialisatie, domweg omdat wij een groep vormen die toch niet gewenst is. Als ik

het even op mijzelf mag betrekken: De samenleving hoopt dat ik zo snel mogelijk dood neerval, al dan niet met hulp van een ander. Dat zie je ook duidelijk bij overheden, dat ze gewoon zitten te wachten tot dat ik dood ga. [...] Maar in zijn algemeenheid, bij deze doelgroep, is het gewoon heel duidelijk: Ze willen niet. Want het is en blijft uiteindelijk allemaal politiek en er is niemand die zeteltjes haalt door mij over mijn bol te aaien.”

Cor erkent dat er wel enige hulpverlening bestaat voor ex-gedetineerden met een zedenachtergrond, maar dat deze nog veel beter georganiseerd dient te worden. Daarnaast is hij van mening dat er een maatschappelijk debat moet komen over pedofilie, evenals over de gevolgen van stigmatisering van pedofielen:

“Ik denk dat sowieso de drempel naar hulpverlening lager moet worden, dat er beter geluisterd moet worden naar de hulpvrager en niet de mening van de hulpverlener op de hulpvrager opgedrongen moet worden. [...] Dan hebben we het in dit geval over pedofilie of alles wat er mee te maken heeft [...] daar dient heel veel voorlichting te komen naar de maatschappij van: Hoe gaan we daar mee om?”

Tijdens ons gesprek benadrukt Otto herhaaldelijk dat de dialoog over pedofilie gevoerd moet worden in het belang van kinderen en adolescenten die vandaag de dag opgroeien met zowel gevoelens voor kinderen, als een groot taboe op pedofilie en een gebrek aan adequate hulpverlening. Die taboesfeer was in de jaren '70 en '80 heel anders:

“De kinderporno lag langs de straat [...] Dan draaien ze het nu weer om en dan zouden ze nu weer minimumstraffen eisen voor wat ik toen aan de straat kon kopen. [...] Ja, en als je vindt dat je kunt vingerwijzen wie de viezerik is, dan moet je ook dat debat aangaan [...] we stellen maar gewoon dat het schadelijk is, maar tekst en uitleg erbij, dat geven we niet.”

De professionals van de Reclassering en beleidsmedewerkers van Stichting Exodus onderstrepen dat het stigma ten aanzien van ex-gedetineerden met een zedenachtgrond, maatschappelijk breed gedragen is. Voorts geven zij aan dat het voornamelijk onmogelijk is om dit 'pedo-stigma' te ontkrachten. Zij zijn van mening dat burgers de reële risico's op recidive niet kunnen of willen onderscheiden van een vaak irreëel onveiligheidsgevoel:

Reclassering Nederland: “De groep ‘Zedendelinquenten’ is geen homogene groep. Mensen weten dat niet of willen dat niet weten. Het zijn echt niet allemaal van die mannetjes die in de bosjes wachten totdat er een klein meisje met staartjes voorbij komt, juist niet zelfs. [...] Vaak zijn ze zielig en hebben ze psychische problemen, zoals autisme. [...] Veel zedendelicten vinden plaats bij vertrouwelingen of in het gezin bijvoorbeeld. Ze zien er dus niet uit zoals mensen vaak verwachten en ze handelen ook niet zoals mensen vaak

verwachten. Het recidiverisico van de meeste zedendelinquenten is ook zeer laag, maar dat bedenken mensen niet. [...] Het is onmogelijk mensen in het maatschappelijk debat aan je zijde te krijgen. [...] mensen willen de werkelijkheid niet weten, dus nuanceren in het debat is gewoon niet te doen. Daarom proberen we ons ook niet zo te profileren, als verdedigers van zedendelinquenten. Positieve verhalen die uitgaan van de [COSA-]vrijwilligers is een goede maar beperkte manier om het negatieve beeld van zedendelinquenten bij te stellen.”

Stichting Exodus: “Die plegen die delicten ook in 80 procent van de gevallen binnen een gezin. Je hoeft er echt niet bang voor te zijn dat zo iemand meteen recidiveert. [...] Het volk krijgen we daarin alleen niet helemaal mee.”

Eén van de medewerkers van Stichting Exodus vertelt dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond ook in speciale Exodushuizen, waar ex-gedetineerden met allerlei achtergronden, stigmatisering aan den lijve kunnen ondervinden:

“Zedendelinquenten [...] dat zijn de mensen die wel gezien worden als paria's. [...] we hebben nu ook wel een bewoners binnen zitten, die wordt gewoon genegeerd door een gedeelte van de groep. Als hij wel een poging doet tot conversaties, dan kan dat ook leiden tot boze reacties. [...] je kan niet iemand dwingen om daarvoor open te staan. [...] dat zorgt er wel voor dat het een knal is voor hun zelfvertrouwen, hun eigenwaarde, en de manier waarop ze zich in zo'n groep bewegen. [...] We bootsen eigenlijk een mini-maatschappij na: ook in de maatschappij zal dit gaan gebeuren. Tenminste, er is een grote kans dat het gaat gebeuren. [...]”

Een andere medewerker vult aan dat, juist vanwege collectieve afwijzing, deze ex-gedetineerden behoefte hebben aan de ervaring dat partijen hen willen ondersteunen:

“En wat heeft diegene dan nodig om overeind te blijven, dat is de vraag [...] Mensen die voor ze opkomen denk ik. Een burgemeester die zegt: ‘Ik sta hiervoor, deze man verdient een nieuwe kans, ik denk dat dat zeer belangrijk is.’”

Medewerkers van Stichting Exodus geven eveneens aan dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond, zeer frequent worden herkend door buurtbewoners en andere cliënten in het betreffende Exodushuis. Zij adviseren hen regelmatig een naamsverandering en soms ook uiterlijke veranderingen, welke een “zeer positief” effect lijken te sorteren op de mate waarin zij herkend worden en er onrust in de buurt ontstaat. Een dergelijke ‘anonieme’ situatie kan meer rust creëren bij de maatschappij en de ex-gedetineerde zelf, wat de kwaliteit van herintreding ten goede komt.

6.1 In het kort

- Een deel van de maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die wij spraken, benadrukt dat het risico op maatschappelijke onrust dat betrokken partijen in hun casus hebben gesignaleerd, ervoor heeft gezorgd dat (1) de bij hun herintrede betrokken partijen langdurig veiligheidsrisico's in kaart te brengen om eventuele reputatieschade te voorkomen, (2) waardoor besluitvorming lang op zich kan laten wachten, en (3) het verloop van het herintredingsproces voor de ex-gedetineerde in kwestie niet transparant is. Sommige ex-gedetineerden weten niet waar zij met hun nog onbeantwoorde hulpvragen terecht moeten.
- De meerderheid van de ex-gedetineerden is ontevreden over de hulp die zij, met betrekking tot werktoeleiding, huisvesting of sociaal contact, tijdens hun herintrede hebben ontvangen van betrokken partijen. Ze hebben het idee dat partijen hun vingers niet aan hen willen branden. Mogelijk is de hulp die zij wél hebben ervaren, mede tot stand gekomen via deze betrokken organisaties, maar zijn zij daar niet van op de hoogte of hebben zij dat niet aangegeven.
- Bijna de helft van de ex-gedetineerden geeft aan tijdens hun herintrede wél door vrijwilligers praktisch en/of mentaal te zijn ondersteund. Zij geven aan de 'normale' bejegening van vrijwilligers voornamelijk op prijs te stellen.
- Op één na, geven alle ex-gedetineerden aan dat Reclasseringstoezicht hen niet concreet heeft geholpen om opnieuw onderdeel uit te maken van de maatschappij. Sommigen geven aan dit contact als dubbele bestraffing te ervaren.
- Professionals geven aan dat de afwezigheid van strikte protocollen voor de herintrede van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden enerzijds ruimte biedt voor maatwerk. Anderzijds is het volgens hen niet altijd duidelijk welke partij voor welk deel van de herintrede verantwoordelijk is. Over het algemeen verloopt de samenwerking tussen partijen volgens hen goed.
- Professionals ervaren een grote verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid wanneer zij een ex-gedetineerde ondersteunen, waardoor zij druk ervaren om geen fouten te maken. In enkele gevallen leidt deze druk er volgens hen toe, dat zij ervoor kiezen een ex-gedetineerde niet te ondersteunen.
- Zowel een deel van de ex-gedetineerden als van de professionals geeft aan dat stigmatisering het meest frequent voorkomt bij ex-gedetineerden met een zedenachtergrond. Ook geven zij aan dat zij een maatschappelijke dialoog missen aangaande pedofilie en mensen die worstelen met pedofiele gevoelens.

7. Tot slot

De terugkeer van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden naar de maatschappij, roept veel vragen op: Hoe vergaat het deze mensen wanneer zij op vrije voeten komen? Welke rol speelt de grote publieke belangstelling in hun herintreding? Willen en kunnen ze wel re-integreren? Hoe gaan de betrokken professionals om met de maatschappelijke druk die deze aandacht meebrengt?

Deze vragen vormden het startpunt van deze studie. We hebben op verkennende wijze, en aan de hand van bestaande literatuur, deze problematiek in kaart proberen te brengen. Gebaseerd op onze bevindingen reiken we enkele handvatten aan om de herintrede van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden op een meer adequate manier in te richten.

7.1 Conclusies

Gedetineerden als veiligheidsrisico's

Door de aard van hun delict ervaren maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden reeds in detentie dat zij gediscrimineerd worden op basis van gepercipieerde veiligheidsrisico's. We vonden dat zij geregeld, al dan niet vrijwillig, afgezonderd worden van reguliere gedetineerden omdat zij gezien worden als risico voor de maatschappelijke veiligheid, de rust op reguliere afdelingen of omdat zij het risico lopen om mishandeld te worden door medegedetineerden.

Onvoorbereid de maatschappij in

Voorts vonden we dat gedetineerden tijdens detentie een gebrek aan aandacht voor het leven ná detentie hebben ervaren. Zij blijken in detentie slechts in beperkte mate in aanmerking te komen voor re-integratieactiviteiten, als deze al aanwezig zijn. Een groot deel van deze ex-gedetineerden beschrijft wel een behoefte te voelen aan een betere praktische begeleiding en psychische ondersteuning, bij de overgang van kleine cel naar vrije maatschappij. Dit ervaren gebrek aan resocialisatie in detentie is overeenkomstig bevindingen uit eerdere onderzoeken naar bijzondere gevangenisafdelingen in Nederland, waar het waarborgen van veiligheid geprioriteerd wordt.¹⁶²

Herintreding in de schijnwerpers

De vrijlating van sommige gedetineerden gaat gepaard met veel publieke belangstelling. Dergelijke publieke belangstelling kan het herintredingsproces bemoeilijken. De bevindingen illustreren dat betrokken partijen hen na detentie in veel gevallen, terecht of onterecht, primair als 'veiligheidsrisico' behandelen. Dit kan verklaard worden door niet alleen hun eerdere delict(en), en de kans op herhaling, maar ook het risico op maatschappelijke onrust dat de begeleiding van een 'Beruchte Nederlander' met zich meebrengt. In die begeleiding bestaat tevens het risico op

De bevindingen illustreren dat betrokken partijen hen na detentie in veel gevallen, terecht of onterecht, primair als 'veiligheidsrisico' behandelen.

¹⁶² Veldhuis et al., 2010; Weggemans & de Graaf, 2015.

reputatieschade, wanneer zich complicaties voordoen tijdens herintreding. Een situatie die in grote mate overeenkomt met wat in eerder onderzoek betiteld is als ‘crisissituatie’.¹⁶³

De bevindingen impliceren ook dat betrokken partijen en individuele professionals erg kunnen verschillen in de manier waarop zij omgaan met deze materie. Sommige betrokken partijen lijken hun vingers liever niet te willen branden aan deze ex-gedetineerden. We vonden dat hierdoor het herintredingsproces kan vertragen of zelfs stagneren. Dit is conform de bevindingen uit eerder verkennend onderzoek, welke impliceerden dat burgemeesters maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden met een zedenachtergrond in sommige gevallen huisvesting weigeren uit angst voor maatschappelijke onrust.¹⁶⁴

In veel gevallen zijn er een scala aan partijen betrokken bij de herintrede van deze ex-gedetineerden. Toch is er geen strikt protocol voor hun samenwerking: Er is ruimte voor maatwerk. Toch lijkt het dat deze ruimte niet altijd wordt benut: maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden meer dan eens ervaren hebben dat de nadruk van betrokken partijen ligt op het controleren van risico's, in plaats van op het bieden van adequate ondersteuning tijdens herintreding. Een ander gevolg van deze nadruk zien zij in een trage samenwerking tussen een veelvoud aan partijen, die *over* in plaats van *met* hen beslissen.

Risicomanagement versus Rehabilitatie

Na detentie hebben reguliere ex-gedetineerden al vaak moeite met het vinden van een woning, een baan, en het herbouwen van hun leven.¹⁶⁵ Door publieke belangstelling en daaropvolgende stigmatisering door andere mensen en betrokken partijen, is dit voor de door ons onderzochte categorie ex-gedetineerden extra moeizaam. Mogelijk doordat zij doorlopend als ‘ex-gedetineerde’ of ‘veiligheidsrisico’ benaderd worden. Deze benadering staat mogelijke cognitieve verandering in de weg.¹⁶⁶ Uit deze studie blijkt dat zij vaak geen betaalde baan kunnen verkrijgen, moeite ervaren met het vinden van geschikte huisvesting en beperkte sociale contacten hebben. Meerdere professionals geven aan dat de maatschappelijke stigmatisering en collectieve veroordeling van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden groter is dan voor reguliere ex-gedetineerden, wat hen voor de realisering van onder meer huisvesting en werk, ook in grotere mate afhankelijk maakt van externe ondersteuning.

We vonden dat bijna de helft van de door ons geïnterviewde ex-gedetineerden na hun vrijlating op eigen initiatief huisvesting heeft gerealiseerd. Zij die aangaven voor hun huisvesting afhankelijk te zijn van externe partijen, bekritisieren de traagheid waarmee een woonruimte kon worden gerealiseerd. Eveneens vonden we dat enkele ex-gedetineerden met een zedenachtergrond zelfs maanden tot jaren op straat hebben rondgezworven. De reden hiervoor was volgens hen het uitblijven van

Let doorlopend als ‘ex-gedetineerde’ of ‘veiligheidsrisico’ benaderd staat mogelijke cognitieve verandering in de weg.

Enkele ex-gedetineerden met een zedenachtergrond hebben maanden tot jaren op straat rondgezworven.

¹⁶³ Van de Bunt et al., 2015.

¹⁶⁴ Liem, 2015.

¹⁶⁵ Irwin, 1970; Uggen et al., 2004.

¹⁶⁶ Maruna, 2001; Giordano et al., 2002.

adequate hulp van betrokken partijen zoals het OM, Reclassering Nederland, en gemeenten, met betrekking tot huisvesting. Uit de gesprekken met professionals blijkt dat zij ervaren dat het in recente jaren moeilijker is geworden om deze ex-gedetineerden te huisvesten, in het bijzonder wanneer zij een zedenachtergrond hebben. Dat schrijven zij toe aan overmatig risicomanagement door betrokken partijen. Uit deze studie blijkt dat, met betrekking tot het (tijdig) vinden van passende huisvesting, de houding en handelingen van de betreffende burgemeester doorslaggevend zijn. Deze centrale positie van de burgemeester is overeenkomstig bevindingen uit eerder onderzoek.¹⁶⁷ Voorts vonden we dat het verschilt per casus en burgemeester, in hoeverre hij of zij bijdraagt aan een soepele herintrede.

Het blijkt uit onze bevindingen dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden normaliter geen kans maken op de arbeidsmarkt, tenzij zij actief ondersteund worden door externe partijen. De ex-gedetineerden geven aan die ondersteuning te missen. Vaak is een uitkering hun belangrijkste inkomstenbron. Het is belangrijk te beseffen dat een gebrek aan werk, naast economische gevolgen, ook cognitieve en sociaalpsychologische gevolgen kan hebben. Het kan ook afbreuk doen aan een zinvolle dagbesteding en een sociaal netwerk, zoals uit deze studie blijkt. Ex-gedetineerden vinden wel enige zingeving terug in vrijwilligerswerk, welke zij geregeld op eigen initiatief aangaan.

Ook het sociale netwerk van maatschappelijk gevoelige gedetineerden is na detentie meer dan eens verdwenen. In sommige gevallen is dit positief, indien negatieve sociale banden dan tevens zijn verbroken. Tegelijkertijd zijn vaak ook de meeste positieve sociale invloeden uit de omgeving van de ex-gedetineerde verdwenen. Het aangaan van nieuwe positieve sociale relaties, wanneer men daar voor openstaat, wordt bemoeilijkt door hun reputatie. Bovendien zijn zij geregeld bang om herkend en veroordeeld te worden. Een aantal ex-gedetineerden missen ondersteuning bij het aangaan en onderhouden van positieve sociale relaties. Sommigen vinden deze ondersteuning in onafhankelijke vrijwilligers. Enkele ex-gedetineerden met een zedenachtergrond vinden dit via het project *Circles of Support and Accountability* (COSA). Dit project is niet toegankelijk voor maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zonder zedenachtergrond.

In aanvulling op de ervaren gebreken, vonden we dat ex-gedetineerden de aanwezige hulp vaak als controlerend en nauwelijks als ondersteunend beschouwen. Betrokken partijen blijken vaak krampachtig in het bieden van ondersteuning, omdat zij zich in de eerste plaats bekommeren om het beheersen van risico's. Hierdoor staat de rehabilitatie van ex-gedetineerden niet langer centraal. Paradoxaal genoeg wordt met deze nadruk op veiligheid, de kans op recidive – ten minste in theorie – juist vergroot. Onze bevindingen laten zien dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden meer dan eens niet adequaat worden voorbereid op hun terugkeer naar de maatschappij. Enerzijds kan worden gesteld dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor de door hun begane misdaden en daarmee, ten minste ten dele, ook voor de situatie waarin zij terecht komen na detentie. Anderzijds laten onze bevindingen zien, dat betrokken partijen zich geregeld laten leiden door

betrokken partijen laten zich geregeld laten leiden door risicomanagement. Hierdoor wordt aan één van de doelen van detentie, rehabilitatie, te snel voorbijgegaan.

¹⁶⁷ Boone et al., 2014; Liem, 2015.

Deze conclusie moet worden aangevuld met de voorzichtigheid dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden ook *zelf* een aanzienlijk verschil kunnen maken tussen een geslaagde en een gefaalde herintrede.

risicomanagement. Hierdoor wordt aan één van de doelen van detentie, rehabilitatie, te snel voorbijgegaan. Deze conclusie moet worden aangevuld met de voorzichtigheid dat maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden ook *zelf* een aanzienlijk verschil kunnen maken tussen een geslaagde en een gefaalde herintrede. Hun houding, gedrag en communicatie naar betrokken partijen zijn daarin mogelijk bepalend. Hoe dan ook druist de status quo enerzijds in tegen de positieve verplichting van de overheid om herintrede voor alle ex-gedetineerden zo optimaal mogelijk te faciliteren.¹⁶⁸ Anderzijds bedreigt het ontbreken van kwalitatief goede huisvesting, betaalde baan en sociale relaties, de essentiële verandering van ex-gedetineerden naar een conventionele levensstijl.¹⁶⁹

7.2 Kanttekeningen bij deze studie

We hopen met deze studie een stem te hebben gegeven aan zowel de individuen die tijdens hun herintrede in de schijnwerpers hebben gestaan, als aan hen die vanuit hun professie betrokken zijn bij diens herintreding. Toch kent ook deze studie haar beperkingen. Zo baseren we onze bevindingen grotendeels op diepte-interviews met tien geselecteerde ex-gedetineerden en zeventien professionals. De ex-gedetineerden vormen een zogenaamd 'convenience sample': We hebben diegenen gesproken, met wie we in contact *konden* komen. Andere maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, die we niet hebben kunnen spreken, hebben mogelijk andere ervaringen. Elk van de geïnterviewde ex-gedetineerden en professionals presenteren hun persoonlijke ervaringen. Dit sluit aan bij het doel van deze studie: inzicht krijgen in de manier waarop deze individuen en betrokkenen de werkelijkheid ervaren.¹⁷⁰ Deze percepties vormen immers de basis voor hun handelen.

Vervolgstudies zouden aanvullend gebruik kunnen maken van andere bronnen, zoals penitentiaire dossiers. Bovendien is er niet in alle gevallen gesproken met professionals die direct betrokken zijn (geweest) bij de herintreding van de tien maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden die in deze studie aan het woord komen. Uitspraken van deze ex-gedetineerden kunnen daarom niet worden geverifieerd door de professionals die wij spraken. Om meer inzicht te krijgen in de interacties die zich tijdens herintreding afspelen tussen ex-gedetineerden en professionals, zouden vervolgstudies zich kunnen richten op analyses van specifieke casussen, waarbij zoveel mogelijk direct betrokkenen worden geïnterviewd.

Omdat deze studie verkennend van aard is, en er met een beperkt aantal ex-gedetineerden is gesproken, zijn de inzichten die uit deze studie volgen niet representatief voor de hele subpopulatie maatschappelijk gevoelige (ex-)gedetineerden. Te meer omdat de omstandigheden van elk geval zeer van elkaar verschillen. Ook het beleid op dit terrein heeft zich de afgelopen jaren snel (en vaak in positieve zin) ontwikkeld. Tegelijkertijd veronderstellen we dat we met de huidige steekproefgrootte een goede eerste indruk kunnen krijgen van de problematiek die met de herintrede van deze subpopulatie ex-gedetineerden gepaard gaat. Een groter aantal respondenten was gezien de

De huidige steekproefgrootte veronderstelt een goede eerste indruk te geven van de problematiek rondom de herintrede van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden.

¹⁶⁸ Artikel 2:2 Penitentiaire Beginselenwet.

¹⁶⁹ LeBel, 2008.

¹⁷⁰ Stryker, 1976.

praktische beperkingen, alsmede de moeilijke bereikbaarheid en kleine omvang van de doelgroep, voor deze studie niet haalbaar. Ondanks deze beperkingen, bieden de bevindingen concrete handvatten om de herintrede van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden op een meer evidence-based en adequate manier in te richten.

7.3 Aanbevelingen voor beleid en praktijk

- Faciliteer re-integratiemogelijkheden op bijzondere afdelingen in de gevangenis.

Het Gevangeniswezen draagt de verantwoordelijkheid om maatschappelijk gevoelige gedetineerden voor te bereiden op hun terugkeer in de maatschappij. Het uitgangspunt is dat zij na hun vrijlating een positie als ieder ander in de maatschappij innemen.¹⁷¹ Het huidige re-integratiebeleid geeft handen en voeten aan dit principe door een op maat gemaakte behandeling van gedetineerden tijdens detentie centraal te stellen. Toch lijkt maatwerk voor een groot deel afhankelijk te zijn van de op de afdeling aangeboden re-integratieactiviteiten. Op bijzondere afdelingen, waar maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden vaak terecht komen, ligt de nadruk op het beheersen van ex-gedetineerden. Het prioriteren van veiligheid maakt dat er minder re-integratieactiviteiten worden gefaciliteerd, dan op reguliere afdelingen. Bovendien zijn de aanwezige re-integratieactiviteiten meer dan eens ontoegankelijk voor gedetineerden met een gebrek aan motivatie, een ernstige criminele achtergrond of lange strafduur, karakteristieken die maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden meer dan eens hebben.

Het resocialisatiebeginsel schrijft de overheid voor om de status quo van de re-integratie van ex-gedetineerden te optimaliseren, ongeacht de hoeveelheid publieke belangstelling voor hun persoon of de gevangenisafdeling waar zij verblijven. Het reeds in detentie aanvangen van het herintredingsproces is fundamenteel voor een succesvol herintredingsproces.¹⁷² Het strekt tot aanbeveling om de manier waarop momenteel op bijzondere afdelingen binnen Penitentiaire Inrichtingen gewerkt wordt aan de re-integratie van ex-gedetineerden, te inventariseren en evalueren. Het is raadzaam daarbij zowel oog te hebben voor het objectieve aanbod van re-integratieactiviteiten, als de waarde die ex-gedetineerden aan deze activiteiten hechten in het kader van herintreding.

- Verbeter ondersteuning van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden bij het realiseren van huisvesting en het vinden van werk na detentie.

Voor het realiseren van huisvesting en het verkrijgen van een betaalde baan, zijn maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden vaak aangewezen op externe

¹⁷¹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2004/05, 27834, nr. 36

¹⁷² Maruna, 2001; Maruna et al., 2004; Ramakers et al., 2014; Ministerie van Veiligheid en Justitie en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014; Weggemans & de Graaf, 2015.

Iet prioriteren van eiligheid maakt dat re-integratieactiviteiten minder worden gefaciliteerd.

partijen – meer nog dan reguliere ex-gedetineerden. Door stigmatisering lijken zij echter vaak kansloos op de arbeidsmarkt en is het verkrijgen van een woning evenzo problematisch. De bevindingen van deze studie illustreren dat, afgezien van het aanvragen van een uitkering, deze doelen nagenoeg onhaalbaar zijn voor maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Het ontbreken van werk gaat gepaard met het ontbreken van informele sociale controle - factoren die mogelijk bijdragen aan een succesvolle overgang naar de samenleving.

Formeel ambiëren gemeenten en andere ketenpartners ex-gedetineerden zonder woon- of verblijfplaats, indien noodzakelijk, tijdig en passend te huisvesten.¹⁷³ Een andere ambitie is om ex-gedetineerden werkbegeleiding te bieden.¹⁷⁴ Maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden geven geregeld, maar niet altijd, aan graag gebruik te maken van deze ondersteuning. Vaak blijft in hun ervaring dergelijke hulp in de praktijk (lange tijd) uit. Het strekt daarom tot aanbeveling van ketenpartners, om de afhankelijkheid van deze subpopulatie met betrekking tot huisvesting en werk te erkennen. Voorts zouden betrokken partijen meer initiatief kunnen nemen om ondersteuning bij huisvesting en werktoeleiding in de praktijk te realiseren. Professionals die wij spraken geven aan dat dit momenteel wel gebeurt, maar dat trajecten nog regelmatig ergens in de keten vastlopen.

- Experimenteer met sociale ondersteuning van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden zonder zedenachtergrond.

Door de ernst van hun delicten en de vaak langdurige gevangenisstraffen die zij uitzitten, is het sociale netwerk van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden tijdens detentie doorgaans sterk gekrompen. Bovendien illustreren interviews met enkele maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden dat ook het opnieuw aangaan van sociale relaties na detentie, door hun stigma bemoeilijkt wordt. Toch koesteren de meesten van hen wel een menselijke behoefte aan sociaal contact. Bestaand onderzoek impliceert dat positieve sociale relaties bij kunnen dragen aan informele sociale controle en cognitieve veranderingen die aanzetten tot een niet-criminele levensstijl. Er bestaan tot op heden een aantal initiatieven voor sociale ondersteuning na detentie - zoals mentoren of coaches voor gedetineerden met een extremistische achtergrond, en herstelbemiddelingsproject COSA voor ex-gedetineerde zedendelinquenten. Dit betekent niet dat er niet nog meer kansen liggen in de sociale ondersteuning van overige maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. De huidige bevindingen impliceren dat sociale ondersteuning door bijvoorbeeld vrijwilligers bij kan dragen aan het doorbreken van het gevoel van collectieve stigmatisering en sociale vervreemding waar maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden meer dan eens mee geconfronteerd worden. Het is raadzaam om een dergelijke op herstelbemiddeling gerichte sociale ondersteuning een structureel onderdeel

Het is aanbevolen aan ketenpartners om de afhankelijkheid van ex-gedetineerden te erkennen en om meer ondersteuning te realiseren.

Het is raadzaam om gerichte sociale ondersteuning een structureel onderdeel te maken van re-integratie.

¹⁷³ Ministerie van Veiligheid en Justitie & de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2015, p. 9.

¹⁷⁴ Idem, p. 11-12.

te maken van de re-integratie voor maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden indien zij na detentie sociale ondersteuning wensen.

- Prioriteer het bevorderen van rehabilitatie van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden, boven risicomanagement.

Ketenpartners houden bij de herintreding van ex-gedetineerden rekening met het risico op maatschappelijke onrust enerzijds en het risico op recidive anderzijds. Maatschappelijke consternatie kan immers een soepele terugkeer van ex-gedetineerden naar de samenleving verstoren. Daarnaast zullen betrokken partijen zich, onder het toezicht van media en maatschappij, moeten verantwoorden indien er iets misgaat tijdens de herintrede van ex-gedetineerden die zij begeleiden. Dit brengt een kans op reputatieschade. Ketenpartners lijken in deze context de nadruk te leggen op het inperken van risico's. Zij benadrukken het 'managen' van ex-gedetineerden door supervisie en controle. Deze risico-benadering, naast tal van andere factoren, vertraagt – en in sommige gevallen stagneert – het herintredingsproces van deze ex-gedetineerden. Daarnaast brengt deze benadering stigmatisering met zich mee. Ex-gedetineerden voelen zich benaderd als veiligheidsrisico. Deze insteek is paradoxaal, aangezien stigmatisering – theoretisch beschouwd – een hoger recidiverisico tot gevolg heeft. Risicomanagement zou, echter, niet ten koste mogen gaan van de kwaliteit van de herintreding van maatschappelijk gevoelige ex-gedetineerden. Geïnterviewde professionals onderschrijven deze stelling. Tegelijkertijd erkennen zij dat, in de praktijk, betrokken partijen zich nog met regelmaat zeer risicomijdend opstellen. Niet zelden leidt dit tot actieve passiviteit: Betrokken partijen voeren de taken uit die zij verplicht zijn, maar stellen niet de behoeften van terugkerende ex-gedetineerden centraal. Zodoende blijft adequate rehabilitatie van deze groep ex-gedetineerden geregeld in gebreke.

Ketenpartners lijken voornamelijk de nadruk te leggen op het inperken van risico's.

Bronnen

- Adkins, G., Huff, D., & Stageberg, P. (2000). The Iowa sex offender registry and recidivism. Des Moines: Iowa Department of Human Rights.
- Alberda, D. L., & Wartna, B. S. J. (2013). *Recidive na huiselijk geweld*. Den Haag: WODC.
- Al-Rafie, D. (2015). Straight from the horse's mouth: Exploring de-radicalization claims of former Egyptian militant leaders. *Perspectives on Terrorism*, 9(1), 27–48.
- Ashenden, S. (2002). Policing Perversion: The Contemporary Governance of Paedophilia. *Cultural Values*, 6(1), 197–222.
- Baaij, P., Liem, M., & Nieuwbeerta, P. (2012). “Ex-Imprisoned Homicide Offenders: Once Bitten, Twice Shy?” The Effect of the Length of Imprisonment on Recidivism for Homicide Offenders. *Homicide Studies*, 16(3), 259–279.
- Bachman, R. & Schutt, R. K. (2013). *The practice of research in criminology and criminal justice*. Los Angeles: Sage.
- Bales, W. D., & Piquero, A. R. (2012). Assessing the impact of imprisonment on recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 8(1), 71–101.
- Becker, H. (1963). *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Berg, M. T., & Huebner, B. M. (2011). Reentry and the ties that bind: An examination of social ties, employment, and recidivism. *Justice Quarterly*, 28(2), 382–410.
- Bersani, B. E., Laub, J. H., & Nieuwbeerta, P. (2009). Marriage and desistance from crime in the Netherlands: Do gender and socio-historical context matter? *Journal of Quantitative Criminology*, 25(1), 3–24.
- Blokland, A.J., & Nieuwbeerta, P. (2005). The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending. *Criminology*, 43(4), 1203–1240.
- Boone, M., van de Bunt, H., Siegel-Rozenblit, D., & van de Ven, C. (2014). *Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving*. Apeldoorn: Politie en Wetenschap.
- Bosma, A., Kunst, M.J.J. & Nieuwbeerta, P. (2013). Rehabilitatie in Nederlandse gevangenissen: wat is de stand van zaken ten aanzien van de uitvoering en doelmatigheid van het programma Terugdringen Recidive? *Tijdschrift voor de Veiligheid*, 12(3), 3–9.
- Bottoms, A., Shapland, J., Costello, A., Holmes, D., & Muir, G. (2004). Towards desistance: Theoretical underpinnings for an empirical study. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 368–389.
- Bruins, I. (2016). Bange, boze of betrokken burens? Een onderzoek naar de protestbereidheid van buurtbewoners tegen de terugkeer van ex-delinquenten in de wijk. Den Haag: Kennisnetwerk Collectief Gedrag, Universiteit Leiden.
- Burchfield, K. B., & Mingus, W. (2008). Not in My Neighborhood Assessing Registered Sex Offenders' Experiences With Local Social Capital and Social Control. *Criminal Justice and Behavior*, 35(3), 356–374.
- Bushway, S. D., Piquero, A. R., Broidy, L. M., Cauffman, E., & Mazerolle, P. (2001). An empirical framework for studying desistance as a process. *Criminology*, 39(2), 491–515.
- Bushway, S. D., Thornberry, T. P., & Krohn, M. D. (2003). Desistance as a developmental process: A comparison of static and dynamic approaches. *Journal of Quantitative Criminology*, 19(2), 129–153.
- Carlsson, C. (2012). Using “Turning Points” to Understand Processes of Change in Offending Notes from a Swedish Study on Life Courses and Crime. *British journal of Criminology*, 52(1), 1–16.

- Chiricos, T., Barrick, K., Bales, W., & Bontrager, S. (2007). The labeling of convicted felons and its consequences for recidivism. *Criminology*, 45(3), 547-581.
- Cid, J. & Martí, J. (2012). Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance. *European Journal of Criminology*, 9(6), 603-620.
- Cohen, S. (2002). *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. Third edition. Oxford: Oxford University Press.
- Crank, B. (2014). *The Role of Subjective and Social Factors in the Desistance Process: A Within-Individual Examination*. Dissertation. Georgia State University.
- Cullen, F. (1994). Social Support as an Organizing Concept for Criminology: Presidential Address to the Academy of Criminal Justice Sciences. *Justice Quarterly* 11(4), 527-59.
- Dantzker, M. L., & Hunter, R. D. (2006). *Research methods for criminology and criminal justice: A primer*. New York: Jones & Bartlett Learning.
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2009). *Strategisch kader Modernisering Gevangeniswezen*. Den Haag: DJI.
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2012). *Penitentiair Psychiatrische Centra Facts & Figures*. Den Haag: DJI.
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2013). *Handleiding Toetsingskader promovoren en degraderen*. Den Haag: DJI.
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2016). *DJI 2011-2015. Gevangeniswezen in getal*. Den Haag: DJI.
- Dirkzwager, A.J.E., Lamet, W., Nieuwebeerta, P., Blokland, A.A.J. & van der Laan, P.H. (2009). Na detentie: De gevolgen van rechtspraak. *Rechtstreeks*, 1(6), 7-32.
- Elzen, R. den, & van Gooswilligen, D. (2013). *Deventer dilemma's: vermeende aanwezigheid van pedofielen leidt tot hetze. Lessen uit crises en mini-crisis 2013*. Onderzoeksreeks Politieacademie. Amsterdam: Boom Lemma, 249-263.
- Fagan, J. (1989). Cessation of family violence: Deterrence and dissuasion. *Crime and justice*, 11, 377-425.
- Falk, G. (2001). *Stigma: How we treat outsiders*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Farral, S. (1994). *Desistance from offending*. Unpublished MSc Dissertation. Department of Sociology, University of Surrey.
- Fischer, T.F.C., Captein, W.J.M. & Zwirs, B.W.C. (2012). *Gedragsinterventies voor volwassen justitiabelen. Stand van zaken en mogelijkheden voor innovatie*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie/WODC.
- Flight, S., Nauta, O., Terpstra, J., Jonge, G. D., Hulshof, P., Abraham, M., & Roorda, W. (2011). *Voorwaardelijk vrij: Evaluatie van de Wet voorwaardelijke invrijheidstelling*. Den Haag: WODC.
- Fox, K. J. (2016). Civic commitment: Promoting desistance through community integration. *Punishment & Society*, 18(1), 68-94.
- Ganor, B., & Falk, O. (2013). De-radicalization in Israel's prison system. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(2), 116-131.
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. L. (2002). Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990-1064.
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Holland, D. D. (2003). Changes in friendship relations over the life course: Implications for desistance from crime. *Criminology*, 41(2), 293-328.
- Graaf, B.A. de (2014). 'The Van Gogh Murder and Beyond'. In: Hoffman, B. & Reinares, F. (red.). *The Evolving Global Terrorism Threat: Cases from*

- 9/11 to Osama Bin Laden's Death*. New York: Columbia University Press, pp.144-187
- Greer, C. (2003). *Sex Crime and the Media: Sex Offending and the Press in a Divided Society*. Devon: Willan Publishing.
- Greer, C., & Jewkes, Y. (2005). Extremes of otherness: Media images of social exclusion. *Social Justice*, 32(1), 20-31
- Haggård, U. A., Gumpert, C. H., & Grann, M. (2001). Against All Odds A Qualitative Follow-Up Study of High-Risk Violent Offenders Who Were Not Reconvicted. *Journal of interpersonal violence*, 16(10), 1048-1065.
- Hanson, R. K., & Bussière, M. T. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 348-362.
- Hanson, R. K., & Morton-Bourgon, K. (2007). *The accuracy of recidivism risk assessments for sexual offenders: A meta-analysis*. Ottawa: Public Safety and Emergency Preparedness Canada.
- Harding, D. J. (2003). Jean Valjean's dilemma: The management of ex-convict identity in the search for employment. *Deviant Behavior*, 24, 571-595.
- Heer-de Lange, N. E., de, & Kalidien, S. N. (2014). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2013*. Den Haag: CBS/WODC/Raad voor de rechtspraak/Boom Lemma uitgevers.
- Heide, K. M., Spencer, E., Thomson, A., & Solomon, E. P. (2001). Who's in, who's out and who's back: Follow-up data on 59 juveniles incarcerated in adult prison for murder or attempted murder in the early 1980s. *Behavioral Sciences & the Law*, 19(1), 97-108.
- Hendriks, J. & Bijleveld, C.C.J.H. (2008). Recidivism among juvenile sex offenders after residential treatment. *Journal of Sexual Aggression*, 14(1), 19-32.
- Hill, A., Haberman, N., Klusmann, D., Berner, W., & Briken, P. (2008). Criminal recidivism in sexual homicide perpetrators. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52(1), 5-20
- Horney, J., Osgood, D.W., & Marshall, I.H. (1995). Criminal careers in the short-term: Intra-individual variability in crime and its relation to local life circumstances. *American sociological review*, 60(5), 655-673.
- Hulshof, P., Kleuver, J., de, Lugtmeijer, E. & Pach, J. (2007). *Maatschappelijke onrust: leerzame voorbeelden, historie, literatuur en meer*. Amsterdam: DSP-groep.
- Instituut Fysieke Veiligheid (2015). *Sociale media-analyses van vijf kritieke momenten*. Infopunt Veiligheid, Instituut Fysieke Veiligheid, HowAboutYou. Arnhem: Instituut Fysieke Veiligheid.
- Irwin, J. (1970). *The Felon*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Jenkins, P. (1992). *Intimate enemies: Moral panics in contemporary Great Britain*. New York: Walter de Gruyter Inc.
- Jones, E. E., Farina, A., Hastorf, A. H., Markus, H., Miller, D. T. & Scott, R. A., (1984). *Social Stigma. The psychology of marked relationships*. New York: W.H. Freeman and Company.
- Kazemian, L. (2007). Desistance from crime theoretical, empirical, methodological, and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 5-27.
- King, R. D., Massoglia, M., & MacMillan, R. (2007). The context of marriage and crime: Gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, 45(1), 33-65.
- Kuppens, J. Ferwerda, H. (2008). *Van binnen naar buiten: Een behoefteonderzoek naar aard en omvang van nazorg gedetineerden*. Den Haag/ Utrecht: Advies- en Onderzoeksgroep Beke/WODC, Ministerie van Justitie.
- Kenniscentrum Commissie van Toezicht (2009). *Strategisch Kader Modernisering Gevangeniswezen*. Den Haag.

- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1993). Turning points in the life course: Why change matters to the study of crime. *Criminology*, 31(3), 301-325.
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime and justice*, 28, 1-69.
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1993). Turning points in the life course: Why change matters to the study of crime. *Criminology*, 31(3), 301-325.
- LeBel, T. P., Burnett, R., Maruna, S., & Bushway, S. (2008). The 'chicken and egg' of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 5(2), 131-159.
- LeBel, T. P. (2012). Invisible stripes? Formerly incarcerated persons' perceptions of stigma. *Deviant Behavior*, 33(2), 89-107.
- LeBel, T.P., & Maruna, S. (2012). Life on the Outside: Transitioning from Prison to the Community. In J. Petersilia & K. R. Reitz (Eds.), *The Oxford Handbook of Sentencing and Corrections* (pp. 657-683). New York: Oxford University Press.
- Le Blanc, M. (1993). Late adolescence deceleration of criminal activity and development of self- and social control. *Studies on Crime and Crime Prevention*, 2, 51-68.
- Le Blanc, M. (2004). *Self-control and social control in the explanation of deviant behavior: Their development and interactions along the life course*. Paper presented at the conference on The Social Contexts of Pathways in Crime: Development, Context, and Mechanisms. Cambridge: England.
- Liem, M. (2013). Homicide offender recidivism: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 18(1), 19-25.
- Liem, M. (2015). Herintreding Zedendelinquenten. *Nationale Veiligheid en Crisisbeheersing*, 15(3), 64-66.
- Liem, M. (2016). *After Life Imprisonment: Reentry in the era of mass incarceration*. New York: New York University Press.
- Liem, M., Kuijck van Y.A.J.M. & Raes B.C.M. (2016), Detentiebeleving van (levens)langgestraften. Een empirische pilotstudie, *Delikt en Delinkwent*, (1), 10-29.
- Linckens, P. & Loeff, J. de (2013). *Gevangeniswezen in getal 2008-2012*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichting.
- Linden, B. van der (2004). Terugdringen recidive. *Proces*, 3, 94-101
- Loeber, R., & Le Blanc, M. (1990). Toward a developmental criminology (pp. 375-473). In M. Tonry & N. Morris (Eds.), *Crime and justice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leuw, E., Bijl, R. V., & Daalder, A. V. (2004). Pedoseksuele delinquentie: Een onderzoek naar prevalentie, toedracht en strafrechtelijke interventies. Onderzoek en beleid. Den Haag: WODC.
- Levenson, J.S., D'Amora, D.A., & Hern, A.L. (2007). Megan's law and its impact on community re-entry for sex offenders. *Behavioral Sciences & the Law*, 25(4), 587-602.
- Leverentz, A. M. (2006). The love of a good man? Romantic relationships as a source of support or hindrance for female ex-offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 43(4), 459-488.
- McAlinden, A. (2005). The Use of "Shame" in the Reintegration of Sex Offenders. *British Journal of Criminology*, 45(3), 373-94.
- MacDonald, R., Webster, C., Shildrick, T., & Simpson, M. (2010). Paths of exclusion, inclusion and desistance: understanding marginalised young people's criminal career paths (pp. 134-157). In Farrall, S., Hough, M., Maruna, S. & Sparks, R. (Eds.), *Escape Routes: Contemporary Perspectives on Life After Imprisonment*, New York: Routledge
- Marshall, W. L., Marshall, L. E., Serran, G. A., & O'Brien, M. D. (2009). Self-esteem, shame, cognitive distortions and empathy in sexual offenders:

- Their integration and treatment implications. *Psychology, Crime & Law*, 15(2-3), 217-234.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington: American Psychological society.
- Maruna, S., & Roy, K. (2007). Amputation or reconstruction? Notes on the concept of “knifing off” and desistance from crime. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 104-124.
- Maruna, S., Immarigeon, R., & LeBel, T. P. (2004). Ex-offender reintegration: Theory and practice. *After crime and punishment: Pathways to offender reintegration*, 3-26.
- Massoglia, M., & Uggen, C. (2007). Subjective Desistance and the Transition to Adulthood. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 90-103.
- McNeill, F. (2012). Counterblast: A Copernican correction for community sentences? *The Howard Journal of Criminal Justice*, 51(1), 94-99.
- McNeill, F., Farrall, S., Lightowler, C. & Maruna, S., (2012). *How and why people stop offending: discovering desistance*. The Institute for Research and Innovation in Social Services (IRISS).
- McGloin, J. M., Sullivan, C. J., Piquero, A. R., Blokland, A., & Nieuwbeerta, P. (2011). Marriage and offending specialization: Expanding the impact of turning points and the process of desistance. *European Journal of Criminology*, 8(5), 361-376.
- Minister van Justitie (2009) Bestuurlijke informatievoorziening en pilot Zoet. Beschikbaar via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brieven/2009/06/29/brief-tweede-kamer-bestuurlijke-informatievoorziening-en-pilot-zoet.html>.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie & Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2014). 'Richting aan Re-integratie'. Convenant Re-integratie van (ex-)gedetineerden. Beschikbaar via <https://www.dji.nl/justitiabelen/volwassenen-in-detentie/re-integratie/bestuurlijke-afspraken.aspx>
- Ministerie van Veiligheid en Justitie & Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2014a). Handreiking bij Convenant Re-integratie van (ex-)gedetineerden. Beschikbaar via <https://www.dji.nl/justitiabelen/volwassenen-in-detentie/re-integratie/bestuurlijke-afspraken.aspx>
- Ministerie van Veiligheid en Justitie & Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2015). Handreiking Convenant Richting aan Re-integratie: In de praktijk. Beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/01/20/richting-aan-reintegratie-in-de-praktijk>
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (2015). 'Antwoorden kamervragen over het opsluiten van terroristen'. Kenmerk 608450.
- Morizot, J., & Le Blanc, M. (2007). Behavioral, Self, and Social Control Predictors of Desistance From Crime A Test of Launch and Contemporaneous Effect Models. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 50-71.
- Nagin, D. S., Cullen, F. T., & Jonson, C. L. (2009). Imprisonment and reoffending. *Crime and justice*, 38(1), 115-200.
- Noelle-Neumann, E. (1974). The spiral of silence a theory of public opinion. *Journal of communication*, 24(2), 43-51.
- Pager, D. (2003). The Mark of a Criminal Record. *American Journal of Sociology*, 108(5), 937-975.
- Paternoster, R., Bushway, S., Brame, R., & Apel, R. (2003). The effect of teenage employment on delinquency and problem behaviors. *Social Forces*, 82(1), 297-335.

- Penitentiair Trajectencentrum PI Rotterdam (2013). *(Basis) Penitentiair Programma: brug naar de samenleving*. Den Haag: DJI.
- Petersilia, J. (2003). *When prisoners come home: Parole and prisoner reentry*. New York: Oxford University Press.
- Petrunik, M., & Deutschmann, L. (2008). The exclusion–inclusion spectrum in state and community response to sex offenders in Anglo–American and European jurisdictions. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 52(5), 499–519.
- Pluchinsky, D. A. (2008). Global jihadist recidivism: A red flag. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(3), 182–200.
- Postmes, T., Bezouw, M. van, Täuber, S., & Sande, H. van de. (2013). Stampij en sociale onrust in Nederland? Naar een beter begrip van 21e eeuwse protest en oproer. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Quinn, J.F., Forsyth, C.J., & Mullen-Quinn, C. (2004). Societal reaction to sex offenders: A review of the origins and results of the myths surrounding their crimes and treatment amenability. *Deviant Behavior*, 25(3), 215–232.
- Raad voor de Strafrechtstoepassing & Jeugdbescherming (2007). De zorg aan gedetineerden met een ernstige psychische stoornis of verslaving. Den Haag: RSJ.
- Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2012). Forensische zorg tijdens detentie. Den Haag: RSJ.
- Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2013). Brief aan de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie. Advies Wijziging Regeling SPOG in verband met promoveren en degraderen binnen het gevangeniswezen. Den Haag: RSJ.
- Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2013a). Bestuurlijke Informatievoorziening Justitiabelen: beter richten! Den Haag: RSJ.
- Raaijmakers, E. A., Loughran, T. A., de Keijser, J. W., Nieuwbeerta, P., & Dirkzwager, A. J. (2016). Exploring the Relationship between Subjectively Experienced Severity of Imprisonment and Recidivism A Neglected Element in Testing Deterrence Theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1(1), 1–26.
- Ramakers, A., Nieuwbeerta, P., Van Wilsem, J., Dirkzwager, A. J. E., & Reef, J. (2014). Werk (kenmerken) en recidiverisico's na detentie in Nederland. *Tijdschrift voor Criminologie*, 56(2), 67–89.
- Reclassering Nederland (2014). Factsheet: Zedendelinquenten onder toezicht. Beschikbaar via https://www.reclassering.nl/documents/Bibliotheek/2014/2014_Factsheet%20zedendelinquenten.pdf
- Rettenberger, M., Briken, P., Turner, D., & Eher, R. (2015). Sexual offender recidivism among a population-based prison sample. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 59(4), 424–444.
- Ricciardelli, R., & Moir, M. (2013). Stigmatized among the stigmatized: Sex offenders in Canadian penitentiaries. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 55(3), 353–386.
- Rodermond, E., Kruttschnitt, C., Slotboom, A. M., & Bijleveld, C. C. (2015). Female desistance: A review of the literature. *European Journal of Criminology*, 13(1), 3–28.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2005). A life-course view of the development of crime. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 602(1), 12–45.
- Schram, D. D., & Milloy, C. D. (1995). *Community notification: A study of offender characteristics and recidivism*. Urban Policy Research.
- Schönberger, H. J. M., de Kogel, C. H., & Bregman, I.M. (2012). Memorandum 2012-1 Kenmerken en recidivecijfers van ex-terbeschikkinggestelden met een zedendelict. Den Haag: WODC.

- Schultz, C. (2014). The Stigmatization of Individuals Convicted of Sex Offenses: Labelling Theory and The Sex Offense Registry. *Themis: Research Journal of Justice Studies and Forensic Science*, 2(1), 4.
- Shover, N. (1996). *Great pretenders: Pursuits and careers of persistent thieves*. Boulder, CO: Westview Press.
- Simons, R. L., & Barr, A. B. (2014). Shifting perspectives: Cognitive changes mediate the impact of romantic relationships on desistance from crime. *Justice Quarterly*, 31(5), 793-821.
- Skardhamar, T., & Telle, K. (2012). Post-release employment and recidivism in Norway. *Journal of Quantitative Criminology*, 28(4), 629-649.
- Smid, W. J. (2014). Zedendelinquenten onderscheiden: Een globaal overzicht van de stand van zaken met betrekking tot subgroepen, recidiverisico's en behandelbaarheid van zedendelinquenten.
- Staatscourant, (2012). Aanwijzing voorwaardelijke invrijheidstelling II.2.3., nr. 5379.
- Staatscourant, (2014). Regeling van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 10 februari 2014 houdende wijziging van de Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden in verband met de invoering van promoveren en degraderen van gedetineerden, nr. 4617.
- Stryker, S. (1976). Die Theorie des Symbolischen Interaktionismus (pp. 257-274). In M. Auwärter, E. Kirsch, M. Schröter, (Eds.), *Seminar: Kommunikation Interaktion Identität*. Frankfurt: Suhrkamp. S.
- Teeven, F. (2011). 'Terroristen in detentie; evaluatie van de terroristenafdeling'. Brief aan de Tweede Kamer. Beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brieven/2011/04/01/brief-tweede-kamer-terroristen-in-detentie-evaluatie-van-de-terroristenafdeling>.
- Teeven, F. (2011a). 'Programma Modernisering Gevangeniswezen – Reclasseringsbeleid'. Brief aan de Tweede Kamer. Beschikbaar via <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvi5epmj1ey0/vi7j29wktwt>.
- Tewksbury, R., & Mustaine, E. E. (2007). Collateral consequences and community re-entry for registered sex offenders with child victims: are the challenges even greater? *Journal of Offender Rehabilitation*, 46(1-2), 113-131.
- Tofte, S. (2007). No easy answer, sex offender laws in the US. *Human Rights Watch*, 19(4), 1-146.
- Tripodi, S. J., Kim, J. S., & Bender, K. (2010). Is employment associated with reduced recidivism? The complex relationship between employment and crime. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 706-720.
- Turner, D., & Eher, R. (2015). Sexual offender recidivism among a population-based prison sample. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 59(4), 424-444.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2004/05) 'Brief minister met reactie op het plan van aanpak 'nazorg voor ex-gedetineerden', 27834, nr. 36.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2005/06) 'Wijziging o.m. Wetboek van Strafrecht (wijziging vervroegde voorwaardelijke invrijheidstelling); Gewijzigd amendement over verplichting van rechter om vordering OM toe te wijzen wanneer de veroordeelde voorwaarden heeft overtreden' 30513, nr. 3.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2011/12) 'Reclasseringsbeleid; Brief regering; Nieuwe visie op detentiefasering' 29 270, nr. 61.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2014/15) 'Justitiële Inrichtingen; Verslag van een algemeen overleg, gehouden op 22 januari 2015, over het Gevangeniswezen' 24 587, nr. 615.

- Uggen, C., & Kruttschnitt, C. (1998). Crime in the breaking: Gender differences in desistance. *Law and Society Review*, 32(2), 339-366.
- Uggen, C. (2000). Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, and recidivism. *American sociological review*, 65(4), 529-546.
- Uggen, C. (2001). Work as a turning point for criminal offenders. *Corrections Management Quarterly*, 5(4), 1-16
- Uggen, C., Manza, J., & Behrens, A., (2004). Less Than the Average Citizen: Stigma, Role Transition, and the Civic Reintegration of Convicted Felons (pp. 261-293). In S. Maruna & R. Immarigeon, *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*. Devon, UK: Willan.
- Vanderveen, G. N. G. (2011). Trial by media. Stereotypering van daders en slachtoffers. Beschikbaar via <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/16630>
- Van de Bunt, H. G., Holvast, N.L., & Plaisier, J. (2011). *Toezicht op zedendelinquenten door de politie in samenwerking met de reclassering. Politiekunde 40 Politie en Wetenschap*. Apeldoorn, Amsterdam: Reed Business, Amsterdam.
- Van den Berg, C. J. W., Bijleveld, C. C. J. H., & Hendriks, J. (2011). Jeugdige zedendelinquenten. Lange termijn criminele carrières en achtergrondkenmerken. *Tijdschrift voor Criminologie*, 53(3), 227-243.
- Van de Sande, L. (2007). De tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf: een paradoxale taak. Een beschouwing vanuit de praktijk van het Nederlandse gevangeniswezen. *Sancties*, 1, 6-31.
- Van Vliet, D. (2013, 13 oktober). 'Megamars tegen omstreden vrijlating Volkert van der G.'. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 7 december 2015, van <http://www.ad.nl/rotterdam/megamars-tegen-omstreden-vrijlating-volkert-van-der-g~a944a090/>.
- Van Zomeren, M., Postmes, T., & Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504-535
- Vásquez, B. E., Maddan, S., & Walker, J. T. (2008). The influence of sex offender registration and notification laws in the United States: A time-series analysis. *Crime & Delinquency*, 54(2), 175-192.
- Vaughan, B. (2007). The internal narrative of desistance. *British Journal of Criminology*, 47(3), 390-404.
- Veldhuis, T. M., Gordijn, E. H., Lindenberg, S. M., & Veenstra, R. (2010). Terroristen in detentie: evaluatie van de Terroristenafdeling. Den Haag: WODC.
- Veldhuis, T. M., & Kessels, E. J. A. M. (2013). Thinking before leaping: The need for more and structural data analysis in detention and rehabilitation of extremist offenders ICCT Research Paper (pp. 1-12). The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.
- Visher, C., Debus, S., & Yahner, J. (2008). *Employment after release: A longitudinal study of releasees in three states*. Washington: Urban Institute.
- Vogel, V. de, De Ruiter, C., van Beek, D., & Mead, G. (2004). Predictive validity of the SVR-20 and Static-99 in a Dutch sample of treated sex offenders. *Law and human behavior*, 28(3), 235-251.
- Volkskrant (2014, 26 maart). 'Reacties vrijlating Van der G.: 'Politiek moet zich hiermee niet bemoeien'. Geraadpleegd op 8 december 2015, van <http://www.volkskrant.nl/politiek/reacties-vrijlating-van-der-g-politiek-moet-zich-hiermee-niet-bemoeien~a3622718/>.
- Vries, A. M., Liem, M., & Nieuwbeerta, P. (2010). Recidive van jongeren betrokken bij moord en doodslag. *Mens en maatschappij*, 85(3), 213-240.

- Walker, J. T., Maddan, S., Vasquez, B. E., VanHouten, A. C., & Ervin-McLarty, G. (2005). The influence of sex offender registration and notification laws in the United States. Beschikbaar via: www.acic.org
- Wartna, B. S. J., Tollenaar, N., Verweij, S., Timmermans, M., Witvliet, M., & Homburg, G.H.J. (2014). *Terugval in recidive. Exploratie van de daling in de recidivecijfers van jeugdigen en ex-gedetineerden bestraft in de periode 2002-2010*. Den Haag: WODC Cahier 2014-16.
- Warr, M. (1998). Life-Course Transitions and Desistance from Crime. *Criminology* 36, 183-216.
- Washington State Institute for Public Policy. (2005). *Sex offender sentencing in Washington State: Did community notification influence recidivism?* Washington: Olympia.
- Western, B. & Pettit, B. (2010). Incarceration & Social Inequality. *Daedalus*, 139(3), 8-19
- Weaver, B. (2012). The relational context of desistance: Some implications and opportunities for social policy. *Social Policy and Administration*, 46(4), 395-412.
- Weaver, B. (2014). Control or change? Developing dialogues between desistance research and public protection practices. *Probation Journal*, 61(1), 8-26.
- Weaver, B. & McNeill, F., (2008). *Giving Up Crime: Directions For Policy*. Glasgow: Scottish Centre for Crime and Justice Research, University of Glasgow/Strathclyde.
- Weggemans, D.J. & De Graaf, B.A. (2015). Na de vrijlating. Een exploratieve studie naar recidive en re-integratie van jihadistische ex-gedetineerden. *Politiewetenschap 81 Politie en Wetenschap*. Apeldoorn, Amsterdam: Reed Business, Amsterdam.
- Wilkins, L. (1964). Information and the Definition of Deviance (pp. 22-27). In S. Cohen and J. Young (Eds.), *The Manufacture of News: Social Problems, Deviance and Mass Media*. Revised edition, 1981. London: Constable.
- Wright, J. P., & Cullen, F. T. (2004). Employment, peers, and life-course transitions. *Justice Quarterly*, 21(1), 183-205.